

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

İSMAYILOV ANAR MEHDİ oğlu

«AZƏRBAYCANDA İNNOVASİYA SİSTEMLƏRİNİN İNKİŞAF

PRIORİTETLƏRİ»

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İstiqamətin şifri və adı: 060409 “Biznesin idarə edilməsi”

İxtisaslaşma: “Biznesin təşkili və idarə edilməsi”

Elmi rəhbər

i.ü.f.d., b.müəllim

A.S.Şükürova

Magistr proqramının rəhbəri

i.ü.f.d., dosent

R.Ə.Abbasova

«Biznesin idarə edilməsi»

kafedrasının müdiri,

i.ü.f.d., dosent

M.Ə. Əliyev

Bakı – 2016

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
FƏSİL I. AZƏRBAYCANDA İNNOVASIYA SİSTEMİNİN FORMALAŞMASININ NƏZƏRİ ƏSASLARI	
1.1. İnnovasiya anlayışı: nəzəri aspektlər.....	8
1.2. Azərbaycanda innovasiya sistemlərinin formalaşmasının nəzəri məsələləri.....	16
1.3. Azərbaycanda innovasiya sistemlərinin formalaşmasının beynəlxalq təcrübəsi.....	26
FƏSİL II. AZƏRBAYCAN MİLLİ İNNOVASIYA SİSTEMİNİN FORMALAŞMASININ MÜASİR VƏZİYYƏTİ	
2.1. Azərbaycanda elmi - texnoloji inkişafın mövcud durumu.....	31
2.2. Azərbaycanda innovasiya proseslərinin dövlət tənzimlənməsinin müasir vəziyyəti.....	38
2.3. Milli innovasiya sisteminin əsas strateji istiqamətləri.....	42
III FƏSİL. AZƏRBAYCANDA İNNOVASIYA SİSTEMİNİN DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ	
3.1. Azərbaycanda dövlət elmi - texnoloji inkişaf siyasətinin təkmilləşdirilməsi yolları.....	47
3.2. Azərbaycanda innovasiya sisteminin formalaşdırılmasında korporativ sektorun rolunun gücləndirilməsi istiqamətləri	58
3.3. Azərbaycanda innovasiya sisteminin inkişafında mövcud problemlər.....	63
NƏTİCƏ	74
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	79

Giriş

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycanda innovasiya sahibkarlığı sahəsində tədbirləri həyata keçirərək, dövlət innovasiya sferası subyektlərinin fəaliyyətini genişləndirmək üçün şərait yaradır. Azərbaycanın bütün sənaye sahələrində dövlət bu sahənin böyük imkanlarından istifadə edərək digər sahələrin, o cümlədən də tikintinin sosial-iqtisadi sferasının inkişafının stimullaşdırılmasını təmin edir. Buna baxmayaraq innovasiya tipli inkişafda hələdə çatışmazlıqlar mövcuddur. Milli innovasiya sistemi layihəsinin hazırlanması və tətbiqinin gecikdirilməsi, bu sahədə xarici ölkələrin təcrübəsinin zəif mənimsənilməsi, müəssisə və şirkətlərin daha çox ənənəvi üsullarla işləməyə meyl göstərməsi, mövcud sahə üzrə mütəxəssislərin sayının kifayət qədər olmaması, ÜDM-də innovasiya tipli məhsulların payının aşağı, neft sektorunun daha yüksək olması, elmi-tədqiqat və işləmələrə vəsaitlərin az yönəldilməsi, universitetlərdə innovativ texnologiyaların tətbiqinin aşağı səviyyədə olması, innovasiyaların tətbiqi üzrə tədqiqat və işləmələrin aşağı səviyyədə olması və bu gün bu fəaliyyətin əsasən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası tərəfindən aparılması, maliyyələşdirmə mexanizminin aşağı səviyyədə olması, mövcud sahə üzrə mövcud qanunvericilik bazasının zəif olması və s kimi amillər bu çatışmazlıqları göstərir.

Formalaşan sosial-iqtisadi inkişafa yüksək qiymət verməklə yanaşı, onu da qeyd etmək vacibdir ki, respublikamız innovasiya fəaliyyətinin təşkili və inkişafı sahəsində bir çox ölkələrin müvafiq səviyyəsindən əsaslı şəkildə aşağıdır. Qeyd olunmalıdır ki, müasir mərhələdə ölkələrin uzunmüddətli sosial-iqtisadi inkişafı əvvəlki tarixi mərhələlərlə müqayisədə daha əhəmiyyətli dərəcədə elmi-texniki tərəqqinin özünün dinamikası ilə müəyyənləşir. Hazırda inkişaf etmiş ölkələrin ixracının əhəmiyyətli hissəsini 20% və bəzən daha çoxunu elmtutumlu yüksək texnoloji məhsullar tutur və müasir yeni növ iqtisadiyyat ona qədər olan aqrar və sənaye iqtisadiyyatından fərqlənir. Bu gün inkişaf etmiş ölkələrdə məhz bilik istehsalı iqtisadi artımın əsas mənbəyidir.

Son illər dövlət büdcəsindən elmin inkişafına ayrılan vəsaitin həcmi artsa da, onun ÜDM-dəki payı 0,2 %-dir ki, bu da inkişaf etmiş ölkələrin eyni adlı göstəricisindən 10 dəfə aşağıdır. Ölkəmizə gətirilən məhsulların sayı ixrac edilən məhsulların sayında 3 dəfə çoxdur. İxrac edilən məhsulların 95%-ə yaxını xam neft, təbii qaz, neft məhsulları, az sayda kənd təsərrüfatı məhsulları təşkil edir. Ölkəmizdə sənaye sahələrinin mövcud texniki-texnoloji durumu yüksək keyfiyyətli məhsul istehsal etməyə imkan vermir. Hələ ki, beynəlxalq standartlar emal sənayesi müəssisələrində özünə tam yer tapa bilmir. Azərbaycanın iqtisadi inkişafının müasir mərhələsində innovasiya fəaliyyətini həyata keçirən və ya həvəsləndirən amillərdən biri investisiya təminatıdır. Bununla əlaqədar bazar iqtisadiyyatlı ölkələrin iş təcrübəsinin öyrənilib milli iqtisadiyyatın xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla iqtisadi fəaliyyət sahələrində tətbiqi vacibdir.

Bütün bu faktlar respublikamızda Milli İnnovasiya Sisteminin formalaşması və inkişafını, bütün iqtisadi fəaliyyət sahələrində sistemli şəkildə nəzəri-metodoloji və əməli səpkidə əlavə tədqiqini, elmi cəhətdən əsaslandırılmış tövsiyələrin işlənilib hazırlanmasını təkidlə tələb edir.

Azərbaycanın inkişaf etmiş ölkələrdən elmi-texniki geriliyini aradan qaldırmaq və onun tam tərəfdaş kimi global innovasiya mühitinə daxil olması milli innovasiya sisteminin tezliklə formalaşmasından çox asılıdır. Bununla əlaqədar müvafiq inkişaf proqramını işlənilməsi bir çox problemlərin konstruktiv həllini, idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi üçün zəruri olan təsirli, səmərəli innovasiya sistemi nəzəriyyəsinin işlənilməsinin vacibliyini ön plana çəkir. Ölkə iqtisadiyyatının innovasiya inkişafı xəttinin düzgün müəyyənləşməsi həm də innovasiya inkişafının xarici təcrübələrinin çox ətraflı öyrənilməsini, bu təcrübələrin Azərbaycan Respublikasında tətbiqi imkanlarının araşdırılmasını tələb edir. Ümumiyyətlə, iqtisadiyyatın davamlı və dinamik inkişafı innovasiya proseslərinin effektivliyindən birbaşa asılıdır və bu proseslərin effektivliyi isə məqsədyönlü idarəetməni tələb edir. Belə bir idarəetmə isə ayrı-ayrı innovasiya yönümlü tədbirlərin, makro və mikro səviyyədə hazırlanan və reallaşdırılan innovasiya siyasətinin ən müxtəlif komponentlərinin uzlaşdırılmasını, birbirini

tamamlamasını, bir sözlə, sistemli yanaşmanı zərurətə çevirir. Buna görə də Milli innovasiya Sisteminin (MİS) formalaşması innovasiya inkişafının ən zəruri mexanizmi hesab edilməlidir və bu zərurət MİS-lərin çevik formalaşması üçün ən müxtəlif səviyyələrdə müvafiq tədqiqatların aparılmasını tələb edir. Buna görə də dissertasiyanın mövzusu aktualdır.

Tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi innovasiya inkişafının və MİS-lərin formalaşmasının əsas xəttlərini müəyyənləşdirməkdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün araşdırmanın vəzifələri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir:

- İnnovasiya anlayışı və innovasiya inkişafına aid nəzəri baxışların təhlilini aparmaq və bu təhlillərlə innovasiya inkişafının nəzəri əsaslarını araşdırmaq;

- MİS-in nəzəri əsaslarını öyrənmək, MİS-lərin iqtisadi inkişafdakı rolunu aydınlaşdırmaq;

- Azərbaycan Respublikasında innovasiya inkişafı vəziyyətini dəyərləndirmək;

- Azərbaycan Respublikasında innovasiya inkişafına dövlət dəstəyi səviyyəsində dəyərləndirmək;

- MİS-lərin formalaşması və effektivliyi üçün zəruri olan makro iqtisadi tədbirlər dəstini müəyyənləşdirmək;

- Korporativ sektorun innovasiya inkişafındakı rolunu açıqlamaq və korporativ innovasiya inkişafı sistemlərinin formalaşmasının əsas istiqamətlərini aşkarlamaq;

- İnnovasiya inkişafının xarici təcrübələrinin Azərbaycan Respublikasında tətbiqi imkanlarını araşdırılması.

Dissertasiyanın obyektı. Araşdırma obyektı milli innovasiya sistemləridir.

Tədqiqat işinin predmeti. Azərbaycan Respublikasında milli innovasiya sistemlərinin formalaşması üzrə nəzəri- metodoloji və əməli aspektləridir.

Tədqiqat işinin informasiya bazası: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin problemlə bağlı fərman və sərəncamları, Azərbaycanın qanunvericilik və icra orqanlarının qərarları və normativ sənədləri, respublikamızın və inkişaf etmiş

ölkələrin milli innovasiya sistemləri konsepsiyası, innovatika nəzəriyyəsi təşkil edir.

Tədqiqat işinin yenilikləri aşağıdakılar hesab edilə bilər:

-Ölkələrin uzunmüddətli sosial-iqtisadi tərəqqisinin daha əhəmiyyətli dərəcədə innovasiya inkişafının dinamikası ilə müəyyənləşməsinin əsaslandırılmasına cəhd edilmişdir;

- İnnovasiya nəzəriyyəsinin əsas kateqoriyalarının iqtisadi mahiyyəti təhlili əsasında innovasiya fəaliyyətinin iqtisadi motivlərinin həyata keçirilməsinin obyektivliyi və səmərəliliyi təyin edilmişdir;

-Azərbaycan Respublikasının milli innovasiya sisteminin konseptual nəzəri əsaslarının işlənilməsinə cəhd edilmişdir;

- İnnovasiya inkişafının effektiv xarici təcrübələrinin sosial-iqtisadi tərəqqiyə cəhd edən hər bir ölkədə tətbiqinin səmərəliliyinin əsaslandırılmasına təşəbbüs göstərilmişdir;

- İnnovasiya inkişafının xarici təcrübələrinin müxtəlif ölkələrdə tətbiqinin səmərəliliyinin bu təcrübələrin əsaslı öyrənilməsi ilə hazırlanan tədbirlərlə reallaşmasının mümkünlüyü iddia edilmişdir;

- İnnovasiya fəaliyyətinin səmərəli təşkili və inkişafı üçün informasiya təminat sisteminin yaradılma zərurəti əsaslandırılmışdır;

- İnnovasiya proseslərinin maliyyələşməsi şərtlərinin optimallaşdırılması üzrə təkliflər işlənmiş və iddia edilmişdir ki, innovasiya inkişafının dinamizminə nail olmaq üçün ETT-yə dövlət büdcə ayırmalarının kəskin artımı, elmi - tədqiqat sektorunun maliyyələşməsində özəl sektorun iştirakının gücləndirilməsi, fəal dövlət dəstəyi ilə vençur fondların formalaşdırılması zəruridir;

-Azərbaycanın innovasiya sisteminin dolğunlaşması və effektivliyinin yüksəldilməsi üçün texnoparkların, biznes inkubatorların şəbəkəsinin genişlənməsi, ucuz kredit, güzəştli vergi, sürətli amortizasiya rıçaqlarından daha əhatəli istifadə müasir konseptual istiqamətlər kimi təklif edilmiş və onun həyata keçirilməsində dövlətin rolu, dövlət - sahibkarlıq əməkdaşlığı əsaslandırılmışdır;

-MİS-lərin formalaşması və effektiv fəaliyyətində korporativ idarəetmənin keyfiyyətinin əhəmiyyətli rola malik olduğu əsaslandırılmış və innovasiya yönümlü menecementin əsas istiqamətlərinin müəyyənələşməsinə təşəbbüs göstərilmişdir.

Buraxılış işi Giriş, 3 fəsil, nəticə və təkliflər, ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I FƏSİL. INNOVASIYA İNKİŞAFININ NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.1. İnnovasiya anlayışı və innovasiya inkişafının nəzəri aspektləri

"İnnovasiya" ingilis dilindən "innovation" sözündən götürülərək, yenilik və innovatorluq mənalarını ifadə edir. Buna baxmayaraq, iqtisadi ədəbiyyatlarda "innovasiya" anlayışına dair müxtəlif fikirlərə rast gəlmək olar. A.Abbasov qeyd edir ki, "innovasiya anlayışı ilk dəfə XIX əsrdə mədəniyyətşünaslıq üzrə elmi tədqiqatlarda bir mədəniyyətin bəzi elementlərinin digər mədəniyyətlərə daxil olmasını ifadə edirdi. Söhbət Avropa mədəniyyətinə Afrika və Asiya cəmiyyətlərinin ənənələrinin daxil olmasından gedirdi" (7, 67)

İnnovasiya - layihənin hazırlanmasında, planlaşdırılmasında, istifadəsində keyfiyyət üstünlüklərinə çalır olan yeni məhsul, xidmət və texnologiyalar və ya yeni təşkilati - iqtisadi forma şəklində ifadə olunan, əvvəlki məhsul və ya təşkilati formalarla müqayisədə əlavə iqtisadi və ya ictimai mənfəəti təmin edən innovasiya fəaliyyətinin nəticəsidir. (15, 9)

İqtisadi ədəbiyyatlarda innovasiya fəaliyyəti sahəsində ümumi qəbul olunmuş terminologiya yoxdur. Tədqiqat obyekti və predmetindən asılı olaraq, iqtisadi ədəbiyyatda innovasiyanı proses, sistem, dəyişiklik və nəticə kimi nəzərdən keçirirlər. XX əsrin 30-cu illərində innovasiya haqqında tədqiqatların əsasını qoyan Avstriya iqtisadçısı İ.Şumpeter özünün "İqtisadi inkişaf nəzəriyyəsi" əsərində innovasiyaya texniki dəyişikliyin iqtisadi təsiri kimi baxmışdır. O, istehsal funksiyası çərçivəsində innovasiya sahibkarlığının mahiyyətinin tapmağa cəhd etmiş innovasiya prosesləri nəzəriyyəsinin əsaslarını tədqiq etmişdir.

Yeniliyə texnologiyanın və idarəetmənin dəyişməsi kimi baxan alim, innovasiya prosesində sahibkarın rolunu qeyd etmiş və onu ixtira ilə yenilik arasında əlaqələndirici adlandırmışdır.

Dünya iqtisadi ədəbiyyatında "innovasiya" termini potensial elmi-texniki tərəqqinin yeni məhsul və texnologiyalarda öz əksini tapması kimi şərh olunur.

Müxtəlif alimlər "innovasiya" anlayışını öz tədqiqat obyektı və predmetlərindən asılı olaraq təhlil edirlər:

T.Ə.Quliyev göstərir ki, innovasiya yenilikdir, yeni fikrin məhsuludur (14,438)

A.Abbasova görə innovasiya idarəetmə obyektinin dəyişdirilməsi və iqtisadi, sosial, ekoloji, elmi-texniki və digər növ effekin alınması məqsədilə yeniliklərin tətbiqinin son nəticəsidir (7, 88).

M.C.Ataşiyev, Q.S.Süleymanovun fikrincə, innovasiya bazar iqtisadiyyatına uyğun elm və texnikanın nailiyyətləri əsasında istehlakçıların tələbatını ödəmək məqsədilə yeni əmək məhsullarını təklif etmək üzrə tədbirlər olub, investisiyanın keyfiyyət tərəfini xarakterizə edir (16,8)

T.Q.Evdokimova, Q.A.Maxovikova, N.F.Efimovaya görə innovasiya prosesini elmi biliyin innovasiya şəklinə düşməsi kimi yaxud ideyanın məhsul, texnologiya və ya xidmətə çevrilməsi prosesi kimi müəyyən etmək olar.

V.Q.Medinskiy innovasiya dedikdə, aparılmış elmi tədqiqat yaxud edilmiş kəşf nəticəsində istehsalata tətbiq olunun və özündən əvvəlki analoqundan keyfiyyətə daha yaxşı olan obyektı nəzərdə tutur (19, 5).

Ümumiyyətlə, **Innovasiya** dedikdə, bütünlükdə yeniliklərə fərdi tələbi, eləcə də cəmiyyətin tələbatını ödəmək üçün yeni və yaxşılaşdırılmış məhsulların (xidmətlərin) və onların istehsalının yeni üsullarının alınması məqsədilə elmi, elmi-texniki və intellektual potensial tədbirləri sistemi başa düşülür.

Innovasiyaya olan baxışlar müxtəlifdir. Odur ki, innovasiyaya müxtəlif təriflər verilmiş və o müxtəlif formada izah edilir. Bunlardan bəziləri:

- Innovasiya (yenilikşünaslıq)-istehsal orqanizminin ilkin strukturunda gedən dəyişikliklərdir, yəni onun daxili strukturunun yeni vəziyyətə keçirilməsidir;
- Innovasiya-yeni praktiki vasitələrin yaradılması, yayılması və istifadə edilməsinin kompleks prosesidir (insanların məlum tələblərinin daha yaxşı təmin edilməsi üçün yeniliklərdir);
- Innovasiya-yeni texnoloji ideyaların, təkliflərin elmi-texniki qərarların praktiki tətbiq edilməsi və həyata keçirilməsidir;

- Innovasiya yeni texnologiya şəklində yeniliklərin, məhsul və xidmət növlərinin, istehsal, maliyyə, kommersiya və inzibati xarakterli təşkilati-texniki və sosial-iqtisadi qərarların mənfəətlə istifadə edilməsidir;
- Innovasiya-aparılmış elmi-tədqiqatların və xidməti kəşflərin istehsala tətbiq edilən (əvvəlki analoqlardan fərqli) obyektlərdir.

Beləliklə, innovasiya müxtəlif sahələrdə yeniliklərin, yeni ideyaların, qaydaların yaradılması və təcrübədə istifadə edilməsi prosesidir.

Innovasiya-praktiki fəaliyyətdə istifadə olunan yeni və ya mütərəqqi texnoloji proses, bazarda realizə edilən yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsul formasını almış innovasiya fəaliyyətinin son nəticəsidir.

Fraskati rəhbərliyinə əsaslanaraq, (OESP 1993-cü ildə İtaliya şəhəri Fraskatidə qəbul olunub) innovasiya-bazara daxil edilmiş, praktiki fəaliyyətdə istifadə olunan yeni və ya təkmilləşdirilmiş proses və yaxud da ki, sosial xidmətlərə yeni yanaşma, həmçinin yeni və ya mütərəqqiləşdirilmiş məhsul şəklini alan fəaliyyətin son nəticəsi kimi müəyyən olunur.

«Elmi-Texniki-Tərəqqi» lüğətində innovasiya yeni məmulat növlərinin, texnologiyaların, yeni təşkilati formaların tətbiqinə və işlənilib hazırlanmasına, yaradılmasına yönəldilmiş yaradıcılıq fəaliyyətini ifadə edir.

Beləliklə, innovasiyanın dərk edilməsinə müxtəlif yanaşmaların təhlili belə bir qənaətə gəlməyə imkan verir ki, innovasiyanın məxsusi məzmunu dəyişikliklərdən ibarətdir, innovasiya fəaliyyətinin və innovasiya menecmentinin əsas funksiyası dəyişiklikləri optimal idarə etməkdir. Y.Şumpeter bu cür dəyişikliklərin beş tipini fərqləndirirdi:

- 1) yeni texnika, yeni texnoloji proseslərdən və ya istehsalın yeni bazar təminatından istifadə edilməsini;
- 2) yeni xassələrə malik məhsulun tətbiqini;
- 3) yeni xammaldan istifadə edilməsini;
- 4) istehsalın təşkilində və onun material-texniki təminatında dəyişikliklər edilməsini;
- 5) yeni satış bazarının meydana çıxmasını.

Professor T.Quliyev həmin dəyişikliklərin təsnifatını aşağıdakı kimi verir: 1. İntellektual sferada; 2. Məhsuldar qüvvələrin maddi ünsürlərində; 3. Milli iqtisadiyyatın innovasiya bazasında; 4. İctimai əmək bölgüsündə; 5. Elmi potensialda; 6. Innovasiya fəaliyyətinin resurs təminatında; 7. Innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması sistemində; 8. Innovasiyanın investisiyalaşdırılmasında (14,437)

Biliklərin artırılması özündə investisiya və innovasiyanı - yeni təkmil maşın və avadanlıqları, enerji mənbələrini və s. təcəssüm etməsə iqtisadi və ya digər effektin əldə olunmasına gətirib çıxarmayacaq. Ona görə də onlar bütün mərhələləri - elmi ideyanın yaranmasından, ixtiraların rəsmiləşdirilməsindən elmi-texniki və texnoloji modifikasiya əsasında texnoloji inkişaf və innovasiyaya qədər olan mərhələni əhatə etməlidir. Bildiyimiz kimi ETT ayrı-ayrı sahələrdə, regionlarda, ölkələrdə müxtəlif elmi-texniki istiqamətlərdə qeyri-bərabər olaraq həyata keçirilir. Bunlardan bəziləri texnoloji inkişaf lokomotivində liderliyi ələ keçirir, bəziləri isə əksinə olaraq "kölgə" altında qalaraq öz mövqelərini əldən verirlər. Liderliyin dəyişilməsi əsasən texnoloji inqilablar dövründə texnoloji inkişafın xüsusiyyətləri ilə müəyyən olunur. Bu barədə XX əsrin ikinci yarısı və XXI əsrin birinci yarısına olan texnoloji inkişaf göstəricilərinə nəzər salmaq yerinə düşərdi. (Cədvəl 1)

Göründüyü kimi texnoloji inkişafın IV mərhələsi 1929-1933 il maliyyə böhranından sonra yaranmağa başlayıb. İlk əvvəllər bu hərbi xarakter daşısa da sonralar, 50-ci illərdən başlayaraq dinc yolla-EHM-lərin tərtibi, atom enerjisindən istifadə, "Yaşıl İnqilab", kosmosun tədqiqi ilə davam edib. 70-ci illərin ortalarında baş verən dərin enerji və texnologiya böhranı texnoloji inkişafın V mərhələsi üçün böyük təkan vermiş oldu. Bunun əsasında mikroelektronika, personal kompyuter, biotexnologiya, gen mühəndisliyi, internet şəbəkəsi dayanırdı. Həmin dövrün lider ölkələrinə ABŞ, Yaponiya, Q. Avropa və keçmiş SSRİ daxil idi. Lakin XXI əsrin əvvəllərində artıq V mərhələnin başa çatdığı aydın görünməyə başladı. Belə ki 2001-2002-ci illər böhranı ilk dünya informasiya böhranı sayılırdı. Və bununla da VI texnoloji inkişaf mərhələsinə keçidin əsası qoyuldu. Bir qrup mütəxəssislərin fikrincə bu period XXI əsrin 20-50-ci illərini əhatə edəcək. Eyni zamanda

istehsalın postindustrial texnoloji üsulu humanit xarakter daşıyaraq yaxın 200 ildə bütün planetin texnoloji simasını dəyişəcəkdir.

Cədvəl 1. Elmi texnoloji inkişafın mərhələli təsnifatı (1950-2050) (23,65)

Texnoloji inkişaf mərhələləri	IV	V	VI
Əhatə dövrü	1935-1980	1981-2020	2021-2060
Əsas texniki istiqamətlər	EHM, atom enerjisi, raket mühərrikləri, kosmik tədqiqatlar, neft-kimya sənayesi	Mikroelektronika, biotexnologiya, informasiya, neft-qaz sənayesi, kosmik texnologiya.	Nanotexnologiya, gen mühəndisliyi, qlobal informasiya şəbəkəsi, alternativ enerji mənbələri.
Aparıcı sahələr	Cihazqayırma, atom maşınqayırması, radioelektronika, kənd təsərrüfatı, telekommunikasiya.	İnformasiya və telekommunikasiya texnologiyası, neft-qaz və kimya sənayesi.	Nanomaterial istehsalı, biotexnologiya, alternativ nəqliyyat və hidrogen yanacağı
Liderlik edən ölkələr	ABŞ, Yaponiya, SSRİ, Q. Avropa.	ABŞ, Q. Avropa, Yaponiya və yeni sənaye ölkələri.	ABŞ, Q. Avropa, Çin, Yaponiya, Hindistan, Braziliya, Rusiya.

Elmi texnoloji inkişafın VI mərhələsinin başlıca elmi-texniki istiqamətlərini nanotexnologiya, gen mühəndisliyi, qlobal informasiya şəbəkəsi, ekoloji təhlükəsizlik, hidrogen və sair yanacaq növlərinin kəşfi, alternativ nəqliyyat növlərinin (elektron nəqliyyat) yaranması təşkil edir. Bu mərhələdə lider ölkələrə ABŞ, Q. Avropa, Yaponiya daxildir. Çin, Hindistan, Braziliya və Rusiya kimi ölkələr isə ikinci qrup ölkələr hesab edilir.

İnnovasiya prosesi sosial-iqtisadi münasibətlərin keyfiyyətini dəyişməklə və özünəməxsus yığım forması, xüsusi sərvət strukturu və yığım effektivliyinin xüsusi qiymətləndirmə meyarları kəsb edən yeni innovasiya yönümlü iqtisadiyyatı

yaratmaqla bütün təsərrüfatçılıq sisteminin fəaliyyətində hakim rol oynamağa başlayır. Bu zaman iqtisadi artım kimi istehsalın intellektləşdirilməsi çıxış edir, yəni ÜDM artımı, əsasən, elmtutumlu məhsul və xidmətlərin buraxılışı və reallaşdırılması hesabına əldə edilir. Ümumən, bu tipli iqtisadiyyatın maddi bazası yüksək inkişaf etmiş maşınqayırma ilə keyfiyyətə istehsalın yenidən təşkili ilə xarakterizə olunur ki, bunun da əsasında istehsal proseslərinin avtomatlaşdırılmasını, informasiyalaşdırılmasını və intellektləşdirilməsini təmin edən elmtutumlu sahələr dayanır. Elektronika, radiofizika, optoelektronika, lazer texnologiyaları, müasir materialşünaslıq, kimya və kataliz, müasir aviasiya və kosmonavtika sahələrində müəyyən edilən, bir sıra texnoloji və fundamental ixtiralar və kəşflər, müasir informasiya texnologiyalarından istifadə edilməsi, mikro və makroelektronika sahələrində alınmış nəticələr, habelə, nanotexnologiyalar *elmtutumlu* məhsulların yaranmasına səbəb olur. Belə məhsulların alınmasını təmin edən texnologiyalar *elmtutumlu* texnologiyasıdır. Elmtutumlu texnologiyalardan istifadə edilməsi iqtisadi inkişafın yeni bir istiqamətinin **"İnnovasiya yönümlü iqtisadi inkişafın"** yaranmasına səbəb olmuşdur. İnnovasiya yönümlü iqtisadi inkişaf modeli öz yüksək səmərəliliyini dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin timsalında sübuta yetirmişdir. Odur ki, innovasiyanın sürətləndirilməsi son onilliklərdə bir sıra yeni xüsusiyyətlər kəsb etmişdir. Bu keyfiyyət dəyişiklikləri özünü elm, texnika və istehsalın qarşılıqlı təsiri sferasında göstərir. Elmlə istehsalın qarşılıqlı təsiri bu sahədə yeni rəqabət formasının meydana gəlməsinə səbəb olur. Hal-hazırda yeni elmtutumlu texnologiyaları istehsalda mənimsəməyən müəssisələr dünya bazarlarında rəqabət apara bilmir. Deməli, müəssisələrin inkişaf strategiyasının işlənilməsində nəzərə alınacaq ən vacib şərt-elmi yeniliklərin və elmtutumlu texnologiyaların istehsala tətbiqi olmalıdır.

Yuxarıda qeyd edilən qlobal meylləri ölkənin və onun iqtisadiyyatının bütün sahələrinin və ilk növbədə elmi-texniki və innovasiya sferalarının gələcək inkişaf ssenarilərinin işlənməsində mütləq nəzərə almaq lazımdır. Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına qoşula bilməsinin mütləq şərtlərindən biri elmi-texniki və

innovasiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi, yüksək texnologiyaya malik elmtutumlu istehsalın inkişafı əsasında iqtisadiyyatın struktur cəhətdən yenidən qurulması, daha yüksək texnologiyalı ukladada keçid sayılır.

İqtisadi ədəbiyyatda qeyd olunduğu kimi, iqtisadi kateqoriya olaraq innovasiya iki əsas funksiyanı - təkrar istehsal və stimullaşdırma funksiyalarını yerinə yetirir. Təkrar istehsal funksiyası onu göstərir ki, innovasiya geniş təkrar istehsalın mühüm maliyyələşdirmə mənbəyi kimi çıxış edir. İnnovasiyaların bazarda satışından əldə edilən pul gəlirləri sahibkarlıq mənfəətini yaradır ki, bu da maliyyə resurslarının mənbəyi və eyni zamanda innovasiya prosesi səmərəliliyinin ölçüsü kimi çıxış edir. Sahibkarlıq mənfəəti istehsal-ticarət, investisiya, innovasiya və maliyyə fəaliyyəti həcmnin genişləndirilməsinə yönədilə bilər. Stimullaşdırma funksiyası da sahibkarlar tərəfindən innovasiyanın reallaşdırılmasından mənfəət alınması yolu ilə gerçəkləşir. Bu, sahibkar üçün yeni innovasiyalara stimül yaradır, onu daim tələbi öyrənməyə, marketinq fəaliyyətinin təşkilinin təkmilləşdirilməsinə, maliyyənin idarə edilməsinin daha təkmil üsullarını tətbiq etməyə sövq edir.

Enerjinin minimumlaşdırılması qanununa tabe olaraq insanlar öz fəaliyyətini əmək məsrəflərinin azaldılmasına, vaxta qənaəətə və digər effektlərin alınmasına yönəldir. Bu nöqtəyi-nəzərdən, innovasiyaya sosial kateqoriya kimi baxmaq olar:

1. İnnovasiya yeni məhsuldar qüvvələrin istehsala cəlb olunmasına imkan yaradır, əməyin və istehsalın səmərəliliyini yüksəldir (praktiki olaraq bütün ixtiralar enerji xərclərinin, canlı əməyin azaldılmasına istiqamətləndirilmişdir).

2. İnnovasiya istehsal olunan məhsulların keyfiyyətini yüksəldir ki, bu da istehsal və istehlakın artımına, həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına gətirib çıxarır.

3. İnnovasiyalar məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və xərclərin azaldılmasına imkan verir ki, bu da istehsalı təkmilləşdirərək tələb və təklif, istehsal və istehlak arasında nisbətlərin qorunub saxlanmasına kömək edir.

İnnovasiyaya "ehtiyatlar" və "axınlar" mövqeyindən yanaşılması daha düzgün olardı. Obyekt yanaşması mövqeyindən yanaşmada innovasiyalar ehtiyatlar kimi

təmsil olunur. İnnovasiyanın axınlar kimi müəyyən edilməsi təkrar istehsal yanaşmasını tələbedir. Bu isə innovasiya prosesinin bütün mərhələlərini izləməyə imkan verir.

Beləliklə, yuxarıda qeyd etdiklərimi ümumiləşdirərək belə qənaətə gələ bilərəm ki, innovasiya dedikdə, yeni əmtəə, xidmət, texnologiyalar, təşkilati forma, idarəetmə metodu şəklində öz praktiki təcəssümünü və tətbiqini tapmış ideyaların reallaşdırılması üzrə yaradıcılıq prosesi başa düşülməlidir.

İnnovasiyanın mənşəyini izah edən iki ehtimal: "texnoloji məkan" və "tələbin çağırışı" ehtimalları mövcuddur. "Texnoloji məkan" ehtimalı Q.Menş tərəfindən irəli sürülmüşdür. Bu ehtimala görə, innovasiyanın meydana çıxması mənbəyi kimi istehsalın daxili qanunauyğunluqları çıxış edir. K.Frimenin tərəfdarı olduğu "tələbin çıxarışı" ehtimalına görə isə innovasiyanın yaranmasında müəyyənəddici amil tələbdir. Real həyatda innovasiyanın meydana çıxmasında bunlardan hansı birisinin ilkin səbəb kimi çıxış etdiyini müəyyən etmək çətindir.

İnnovasiya menecmentində iki əsas istiqamət ayrılır. Birinci istiqamətin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, innovasiya öz inkişafında(həyat tsiklində) ideyadan tətbiqə qədər hərəkət etməklə formasını dəyişir. İstənilən digər proses kimi innovasiyanın da formalaşması amillər çoxluğunun mürəkkəb qarşılıqlı təsiri ilə şərtlənir. İkinci istiqamət Azərbaycan üçün də son dərəcə aktual olan innovasiyadan sahibkarlığa hərəkətdir. Bəzi ədəbiyyatlarda bu nəzəriyyə *innovatikaadını* almışdır. Burada artıq innovatikanın öz daxilində yeni müstəqil istiqamətləri meydana çıxır: yeniliyin formalaşması, yeniliklərə müqavimət, diffuziya (yeniliklərin yayılması); insanın yeniliklərə və onların insan tələbatına uyğunlaşması; innovasiya təşkilatları; innovasiya qərarlarının işlənilib hazırlanması və s.(20 s.52).

Bəzi iqtisadçıların fikrincə, TAMO modelinə vacib bir elementi-insan kapitalının inkişafına yönəldilmiş innovasiyanı (NR) əlavə etməklə genişləndirmək olar. NR özündə işçi qüvvəsinin intellektualkomponentinin yüksəlməsini ifadə etməklə, fasiləsiz təhsili, ixtisasınıyüksəlməsini, təcrübənin ötürülməsini, yeni iş yerlərinin yaradılmasını, eləcə dəinsan qabiliyyətini aşkara çıxaran və yaradıcı

əməyə kömək edən fəaliyyətin təşkilini nəzərdə tutur. Digər iqtisadçıların fikrinə isə, TAMO modelinə sosial innovasiyaları əlavə etmək və yeni yaradılan model çərçivəsində innovasiya prosesinin inkişafı üzrə qeyri-xətti mexanizmlərin gücləndirmə, məhdudlaşdırma, bağlanma, əks əlaqə, müvəqqəti ləngimə mexanizmləri kimitəsnifləşdirilməsi daha məqsəduyğun sayılır.

1.2. Azərbaycanda innovasiya sisteminin formalaşmasının nəzəri məsələləri

Milli İnnovasiya Sisteminin proseslərinin fəallaşdırılmasına yönəldilən işləri şərti olaraq iki qrupa bölmək olar. Birinci qrupa əsaslı dəyişikliklərə səbəb ola biləcək tədbirlər kompleksinin işlənməsi daxildir. Onlara elmi işləmələrin həyata keçirilməsinə investisiya axınını sürətləndirə biləcək güclü və qeyri-ordinar olan tədbirlər aid edilir. Obrazlı desək, onları mərkəzləşdirilmiş dövlət iqtisadiyyatından bazar iqtisadiyyatına keçid zamanı qiymətlərin sərbəst buraxılması tədbiri ilə müqayisə etmək olar.

İkinci qrupa innovasiya fəaliyyətinin inkişaf proqramının əsasını təşkil edən təşkilati, hüquqi, iqtisadi və sair tədbirlər kompleksinin işlənməsi daxildir. Bu qruplardan hər biri ölkənin innovasiya imkanlarına təsir edir.

MİS-in formalaşmasına olan yanaşma aşağıdakı əsas əlamətləri ilə səciyyələnir:

- innovasiyaya olan tələbatı və elementlərinin sıx əlaqəsini nəzərə alan innovasiya prosesinin qeyri-xətti modelinə keçid baş verir;
- innovasiya prosesləri ölkənin tarixi inkişafının iqtisadi və sosial-siyasi milli xüsusiyyətlərinin təsiri altında inkişaf edir və nəticədə MİS yeni imkanların yaranmasından asılı olaraq daima uyğunlaşır və dəyişir;
- institutlara həm qaydaların müəyyən edilməsi (norma və qanunlar), həm də kompaniya və firmaların təşkilinə böyük yer verilir;

- MİS-in əsas elementləri arasında qarşılıqlı əlaqənin forma və intensivliyinə daha çox diqqət verilir;

- MİS konsepsiyasına siyasətin və proqnozların işlənməsində istifadə oluna bilən mexanizm kimi baxılır.

İnnovatika - innovasiya fəaliyyətinin elmi bünövrəsi, nəzəri əsasıdır. İnnovatika altında elmi fəaliyyətin nəzəri əsaslarının innovasiyanın proqnozlaşdırılması və yaradılması elmi metodologiya və üsullarının hazırlanması və inkişafı ilə məşğul olan elmi fəaliyyətin istiqaməti, həmçinin innovasiya fəaliyyətinin, tətbiqinin planlaşdırılması və təşkili üsulları başa düşülür.

İnnovatikanın müasir təşəkkül vəziyyətinin təhlili, onun inkişafının proqnozu bir çox fundamental elmlərin əsasını təşkil edən problemləri ifadə etməyə imkan verir. Bu problemlərin həlli innovatikanın tədqiqat obyektı kimi nəzəri bazasının və metodoloji əsaslarının inkişafına təkan vermişdir.

Beləliklə, **innovatika** elmi istiqamət kimi yeni biliklərin, texnologiyaların, metodologiya və metodların daxili nizamlanmış tam sistemidir. Bu sistem innovasiya prosesinin və onların vahid, qarşılıqlı əlaqəli və tamamlanan sisteminin məntiqi birləşdirilmiş konseptual sxemini əhatə edir.

İstənilən dövlətin müasir iqtisadiyyatının əsas məsələsi innovasiya aktivliyinin artmasıdır. Məhz bu istiqamət istənilən sahə və regional problemin rəqabət qabiliyyətliliyini təmin edir. İnnovasiya infrastrukturı ölkənin istehsalat sektorunun ümumi inkişaf alətləridir.

İstehsalat sektorunun real inkişafı yeniliyin innovasiya fəaliyyətinin davamlı və məqsədyönlü təşkilinə əsaslanmalıdır.

Müasir dövrdə effektiv innovasiya bazarının yaradılması ən aktual məsələlərdən biridir. Məhz bu səbəbdən İnnovasiya strategiyaları işlənilib hazırlanmışdır. İnnovasiya strategiyalarının işlənməsinin əsasını məhsulun yanaşma tsikli nəzəriyyəsi təşkil edir. Makroyenilik (makroinnovasiya) strategiyaların formalaşması yeniliklərlə bağlı dövlət idarəsinin müxtəlif aspektlərinin nəzərə alınmasını tələb edir. Aşağıdakılara həmin aspektlər kimi baxmaq olar:

- Dövlət tərəfindən elmi-texniki sahələrin və innovasiya fəaliyyəti istiqamətlərinin dövlət tərəfindən əhatə olunması diapazonu;

- Texnologiyaların yerdəyişmə xarakteri;

- İdeyaların yaradılması xarakteri;

- İnnovasiya proseslərinin dəstəklənməsinin xarakteri. Makroinnovasiya systrategiyalarının ümumi tipalogiyası sxem 1-də verilib. Aşağıda makroinnovasiya strategiyalarının formalaşma aspektlərinin nəzərə alınması mexanizmləri, həmçinin həmin strategiyaların müvafiq sistemi verilmişdir. Strategiyalar makroinnovasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması ehtiyacını və dövlət elmi-texniki prioritetlərinin reallaşdırılması nəzərə alınmaqla qurulmuşdur. Elmi-texniki sahələrin və innovasiya fəaliyyəti istiqamətlərinin dövlət tərəfindən əhatə olunması diapazonu. Bir qayda olaraq, bu klassifikasiya (təsnifatlandırma) əlaməti iki strategiyanın - ümumi və selektiv strategiyanın seçilməsini nəzərdə tutur. Mənim fikrimcə, bu cür yanaşma mümkün çoxsaylı strategiyaların dairəsini daraldaraq idarəetmə məsələlərini asanlaşdırır.

Nəzərdən keçirilən diapazon müxtəlif ola bilər. O, aşağıdakı amillərlə müəyyən olunur: elmi-texniki sahənin dövlət sektorunun inkişafı, dövlət büdcəsi vəsaitlərinin olması, firman elminin inkişad fəracəsi və yeniliklər baxarının inkişaf səviyyəsi ilə.

Birinci iki amil dövlətin iqtisadiyyatın elmi-texniki inkişafına təsir etmək imkanlarını müəyyən edir. Dövlətin elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işləri (ETTKİ) sektoru nə qədər irimiqyaslı olarsa, bir o qədər çox elmi-texniki araşdırma və istehsal dövlət nəzarət altında həyata keçirilə bilər.

Mərhələli bölmə strategiyası. Bu strategiya sadalanan amillərin ən yüksək göstəriciləri altında formalaşır. Bu şəraitdə dövlət və müəssisələrin səyləri innovasiya prosesinin müxtəlif mərhələləri arasında bölüşdürülür-fundamental araşdırmaları, həmçinin perspektiv təcrübələri dövlət öz üzərinə götürür, tətbiqi araşdırmaların, təcrübi-konstruktor işlərinin, əsas hissəsi, istehsala hazırlıq və s. isə - assosiasiya-korporativ səviyyələrin və mikrosəviyyələtin öhdəliyində olur.

Yeniliklər bazarının yüksək səviyyəli inkişafı yeniliklərin tətbiq olunması sahəsində dövlət tərəfindən ciddi cəhdlərin göstərilməsini nəzərdə tutmur. Mərhələli həvəsləndirmə strategiyası. Bu strategiyanın formalaşması şərtləri əvvəlki strategiyanın şərtlərindən onunla fərqlənir ki, mərhələli strategiyada inkişaf etmiş yeniliklər bazarı mövcud deyil. Bu şəraitdə dövlət öz gücünü nəticələri bazar tərəfindən kifayət qədər tələb olunmayan yeniliklərin tətbiqi sahəsinə, həmçinin tədqiqat prosesinin ayrı-ayrı mərhələlərinə yönəldir. Burada daha çox yeniliklərin istehlakçılara həvəsləndirici təsir göstərilməsi nəzərdə tutulur. Sintezli ekspansiya (genişlənmə) strategiyası. Bu strategiyanı inkişaf etməmiş firma elmi şərtləri altında istifadə etmək məqsəduyğundur. ETTKİ-nin demək olar ki, bütün mərhələləri üzrə tədqiqat və istehsalın aparılmasını dövlət öz üzərinə götürməyə məcburdur. Belə ki, yeniliklər bazarı kifayət qədər yaxşı inkişaf etmişdir, dövlət öz səylərini tətbiq mərhələsinə yönəltmir.

Məcburi müşayiət strategiyası. Yuxarıda göstərilən strategiyanın istifadə olunması ilə bağlı dövlətin funksiyalarına əlavə olaraq hal-hazırkı strategiyada bazarın inkişaf etməməsinin nəticəsi olaraq yeniliklərin tətbiqi sahəsində dövlətin intensiv fəaliyyəti nəzərdə tutulur (həmçinin firma elminin bənzər vəziyyəti).

Səylərin ötürülməsi strategiyası. Bu və növbəti üç strategiya elm və texnikanın inkişafının maliyyələşdirilməsinə istiqamətləndirilən dövlət büdcəsinin kəskin çatışmazlığı şəraitində formalaşırlar. Nəzərdən keçirilən strategiya firma elminin və yeniliklər bazarının yüksək inkişaf səviyyəsinin şərtlərinə müvafiqdir. Bu halda dövlət öz səlahiyyətlərinin bir hissəsini firma səviyyəsinə ötürmək məcburiyyətində qalır. Dövlətin elmi-texniki təşkilatları öz yaşamını qoruyub saxlamaq üçün birbaşa bazar tələbatlarının ödənilməsi istiqamətində çalışmağa məcbur olurlar.

Selektiv stimullar strategiyası həm dövlət, həm də qeyri-hökumət sektorunda yeniliklərin tətbiqinə marağın artırılması məqsədi ilə yeniliklərin istehlakçılarının həvəsləndirilməsini nəzərdə tutur. Yeniliklərin tətbiq olunmasını maliyyələşdirmək üçün dövlət vəsaitlərə malik olmadığından həvəsləndirmələr daha çox bilavasitə yolla həyata keçirilir və elm və texnikanın daha önəmli sahələrinə cəmlənir.

►	Texnologiyaların köçürülməsi	—	Strategiyalar: ardıcıl innovasiyalar, pilləli təşəbbüs, borc vəsaitləri ilə yeniliklər, borc vəsaitləri ilə hücum və b.
►	İdeya nəslə	---	Strategiyalar: əməliyyat bazasının stimullaşdırma, texnoloji baza, məhsul idxalının əvəzedilməsi, texnoloji məhsul ixracı, texnologiyaların ixracı,
	İnnovasiya proseslərinin dəstəklənməsi	----	Strategiyalar: fundamental maliyyələşdirmə, tətbiqi maliyyələşdirmə, sonlu maliyyələşdirmə, fundamental stimullaşdırma, tamamlanmanın tərcihə, şəxsi innovasiyaların dəstəklənməsi, tədqiqatların idxalı,
Sxem 1: Makroinnovasiya strategiyalarının tipologiyası			

Bazar opportunitizmi strategiyası firma elm sektoru inkişaf etmədikdə, lakin yeniliklərin tətbiqi üzrə həcmli bazar mövcud olarsa tətbiq olunur. Bu halda dövlət öz elmi-texniki sektorunu fundamental araşdırmaların maliyyələşdirilməsi üçün maliyyə ehtiyatlarının yaradılması məqsədilə bazar tələbatına yönəldir, həmçinin firma elminin inkişadı üçün bilavasitə stimullar (həvəslər) yaradır.

Mərkəzdənqaçan transformasiya strategiyası. Bu strategiyanın formalaşması şərtləri Rusiyanın müasir reallıqlarına təqribən uyğun gəlir: inkişaf etmiş dövlət ETTKİ sektorunun mövcud olması, onun dəstəklənməsi üçün vəsaitin olmaması, bütövlükdə firma elminin və yeniliklər bazarının inkişafının aşağı səviyyəsi. Bu halda dövlət onların inkişafı, dövlətin elmi-texniki təşkilatlarının transformasiyası və mərkəzləşdirilməmiş ETTKİ potensialının artırılması üçün stimullar yaratmalıdır.

Hədəfli reallaşdırma strategiyası. Bu və növbəti yeddi strategiya dövlət elm sektorunun aşağı inkişaf səviyyəsində formalaşır. Bu strategiya dövlət büdcəsi vəsaitlərinin olması, firma elminin və yeniliklər bazarının yüksək inkişaf səviyyəsi ilə xarakterizə olunur. Bu halda dövlət prioritet istiqamətlər üzrə qeyri-dövlət təşkilatları

tərəfindən aparılan tətdidqatların maliyyələşdirilməsini həyata keçirir. Dövlətin əsas hədəfi elmi-texniki prioritetərin düzgün müəyyən olunmasıdır.

Yekun reallaşdırma strategiyası. Bu vəziyyətdə əvvəlki vəziyyətdən fərqli olaraq yeniliklər bazarı kifayət qədər inkişaf etməmişdir. Bu səbəbdən dövlət yeniliklərin tətbiqini nəinki maliyyələşdirir, həmçinin tətbiq olunmadan əvvəl "müşayiət edir" və onun növbəti diffuziyasını dəstəkləyir.

Mərhələləri generasiya (yaranma) strategiyası. Bu strategiyanın tətbiq olunması strategiyası həm dövlət, həm də qeyri-dövlət sektorlarında elmi-texniki sahənin demək olar ki, heç olmaması, lakin inkişaf etmiş yeniliklər bazarının olması ilə seçilir. Elmi-texniki sektorun təbii olaraq yaradılması vəzifəsi ortaya çıxır (bu halda bunun üçün dövlət büdcəsinin olması şərtlə). ETTKİ prosesinin bir çox mərhələlərində fəaliyyət göstərən inkişaf etmiş elmi-texniki sektoru dəhal yaratmaq çətin olduğundan onun bazara istiqamətlənən ayrı-ayrı mərhələlərindən başlamaq vacibdir.

Böhranın yenilməsi strategiyası. Əvvəlki vəziyyətdən fərqli olaraq bu variantda vəziyyət yeniliklər bazarının olmaması ilə mürəkkəbləşir. Ona böhran adıvermək olar. Böhranın öhdəsindən gəlmək imkanı mərkəzləşdirilmiş maliyyələşmə mənbələrinin olmasında gizlidir. Strategiya həmin vəsaitlərin yeniliklər bazarının inkişaf məqsədlərinə yönəldilməsində, elmi-texniki sahənin təşəkkül tapmasındadır.

Selektiv düzəliş strategiyası. Dövlət innovasiyanın inkişaf etdirilməsində demək olar ki, iştirak etmir. İnnovasiya prosesləri firma elminin və yeniliklər bazarının yüksək səviyyəsi hesabına mikro səviyyədə öz-özünə inkişaf edirlər. Dövlət firma elminin fəaliyyətinə ayrı-ayrı fundamental və perspektiv araşdırmaların yerinə yetirilməsi istiqamətində azca düzəliş edilməsi məqsədilə firma elminə çox kiçik ölçülərdə təsir edə bilər.

Qabaqlayıcı qoruma strategiyası. Firma elminin yüksək səviyyəsi ilə yeniliklər bazarının aşağı səviyyəsinin birliyi gec və ya tez staqnasiya proseslərinin firma səviyyəsində basılmasına gətirib çıxaracaq. Bu səbəbdən dövlət almi nəzərdən

keçirilən səviyyədə saxlaya bilmək üçün əvvəlcədən qabaqlayıcı tədbirlər gösrməlidir.

Cavab strategiyası. Bu strategiya "yeniliklərə olan tələbatdan başqa heç nə olmayanda" şərti altında reallaşdırılır. Dövlət, innovasiya sahəsinin yaradılması üçün ilk təkan olaraq bu məsələdən istifadə edərək, ona cavab verməlidir.

Bərpa olma strategiyası. Bu strategiya belə adlanmasının səbəbi innovasiya sahəsinin "boş yerdə" yaradılmasındadır. Dövlət əvvəlcə tələbata "təkan" verə bilər, məsələn yüksək qiymət əlavəsi ilə məhsul ixracının bilavasitə dəstəklənməsi yaxud idxalla əvəzlənməsi yolu ilə. Bunsan sonra yenə də bilavasitə yolla firma elminin müəyyən istiqamətlərini dəstəkləmək. Növbəti addım sirma və ali məktəb elminin dəstəklənməsi ola bilər.

Texnologiyanın yerdəyişmə xarakteri. Qoyulmuş məqsədlərdən və innovasiya tapşırıqlarından asılı oalraq texnologiyaların aşağı səviyyələrdən başlayaraq daha yüksək səviyyələrə doğru müxtəlif hərəkət formalarını seçmək mümkündür. Ən istisna hallarda bu hərəkət ardıcıl və ya sıçrayışlı ola bilər. Adıçəkilən inkişaf tiplərini reallaşdıran iki əsas strategiyanın adını çəkmək olar: ardıcıl innovasiyalar strategiyası və texnologiya bazarı strategiyası.

Ardıcıl innovasiyalar strategiyası texnologiyaların bir nəsildən növbəti nəslə tədricən keçməklə təkamüllü inkişafına yönəlməyi nəzərdə tutur. Bu strategiyadan bu və ya digər texnologiyalarda möhkəm rəqabətə davamlı milli istehsalçı olarsa, perspektivə tələbdən artıq elmi məhsul olarsa istifadə olunması məqsəduyğundur. Nəzərdən keçirilən strategiya kifayət qədər qənaətcildir, belə ki, texnologiyaların kənardan əldə olunması üçün xərclər tələb etmir, artıq "öz işini görüb bitirmiş" nəsillər üzrə lisenziyaların satışını istisna etmir.

Texnoloji bazar strategiyası "əvvəlki" mərhələlərdən yan ötərək daha yüksək texnoloji səviyyəyə "çıxmaq" meylidir. Bu strategiya milli texnologiyanın dünya səviyyəsindən kifayət qədər çox geri qaldığı halda, texnologiyanın ardıcıl yerdəyişməsi səmərəli olmadıqda tətbiq oluna bilər. Onun tətbiqi üçün bir qayda olaraq çox xərc tələb olunur. Texnologiya bazarı strategiyasının həyata

keçirilməsindən əvvə, öz şəxsi intellektual ehtiyatlar hesabına olsa belə, ya şəxsi pul vəsaitləri toplanmalı ya da borc vəsait cəlb olunmalıdır. Bu strategiyanın həmləvər borc götürmə kimi tərkib hissəsinə malik ola bilər. Bunun isə mahiyyəti ondan ibarətdir ki, ölkə texnologiyaların idxalını ilk növbədə yeni nəsil texnologiyalarını yaratmaq məqsədilə öz istehsalına tətbiq etmək istəyir.

Texnologiyaların yerdəyişməsinin digər aspekti nəsillərin əvəzlənməsi, yəni "qeyri-perspektiv" sahələrdən əmək ehtiyatlarının və maddi ehtiyatların çıxarılmas üçün şəraitin yaradılması ehtiyacının olmasıdır bu, istehsalda strukturun müvafiq şəkildə yenidən qurulmasına gətirib çıxaracaq. Beləliklə, daha yüksək səviyyəli nəsillərə keçid alınmasına gətirib çıxaracaq rəqabətədavamlılığın artırılması qarşısında duran vəzifə struktur dəyişiklikləri vəzifəsini şərtləndirir.

İdeyaların yaranması xarakteri. Dünyanın yüksək texnologiya sahələrində rəqabətədavamlılığın artırılması qarşısında duran vəzifə iki əsas üsulla həll oluna bilər - imitasiya əsasında, yəni xarici texnologiyaların borc götürülməsi hesabına və milli yeniliklərin tətbiqi əsasında. Üçüncü yanaşma göstərilən bu iki üsulun simbiozu (birliyi) əsasında reallaşır.

İstismar yolu ilə mənimsənilmənin stimullaşdırılması strategiyası. Bu strategiyaya müvafiq olaraq dövlət ölkədə istehsal olunmayan yaxud hazırlanma keyfiyyəti, texniki səviyyəsi və digər parametrlərinə görə önəli dərəcədə geriliyə malik olan məhsulların idxalına yardım edir. Onun mahiyyəti mürəkkəb texnikanın istismarı və texniki xidmət göstərilməsi bacarıqlarının əldə olunması yolu ilə yeniliyin mənimsənilməsindədir. Belə strategiya yapon sənayesi tərəfindən müharibədən sonra, həmçinin yeni sənaye ölkələri tərəfindən geniş istifadə edilirdi.

Belə ki, Cənubi Koreyada, Sinqapurda və Tayvanda hərbi texnikanın isthsalı xarici texnikanın təmiri və texniki xidmət göstərilməsi ilə başlamış, yerinə yetirilən işlərin xarakterinin sonradan mürəkkəbləşdirilməsi ilə, istehsalın təşkili məsələlərinin öyrənilməsi ilə davam etmişdir. Cənubi Koreyanın roket sənayesi amerikanın "Hoak" və "Nike" raketlərinin təmiri və texniki xidmət göstərilməsi üçün 1972-ci ildə emalatxanalarının yaradılması ilə başladı. Emalatxanalarda iş amerika

mütəxəssislərinin nəzarəti altında aparılırdı. Sonra özəl kommersiya şirkəti yaradıldı və ABŞ raketlərinin təmiri və texniki xidməti üçün bütün əməliyyatları həmin şirkətə ötürüldü. Sonra raket tikintisi sahəsində milli ETTKİ başlandı və özlərinin "yer-yer" raketlərinin yaradılması üçün kifayət qədər səy göstərildi. İstismarın mənimsənilməsi zamanı strategiya dəyişir və yeni strategiyaya - texnoloji mənimsəmə strategiyasına keçid baş verir.

Texnoloji mənimsəmə strategiyası. İnkişafın yeni mərhələsində məhsulun idxal edilmiş texnoloji proseslər əsasında müstəqil istehsalı vərdişləri əldə olunur. Burada dövlət onların idxalına yardım edir. Sonra idxal edilmiş texnologiyalara əsasən hazırlanmış məhsulun idxalından tədricən imtina edilir.

Məhsul idxalının əvəzlənməsi strategiyası. Dövlətin bu mərhələdə həvəsləndirici təsiri ölkə daxilində milli istehsalın təşkilinə yönəlib. Məhsulların idxalına qarşı marağın azaldılması istiqamətində təsirlər görülür.

Məhsulun ixracı strategiyası. Bu strategiyanın özəyində lisenziya əsasında həm daxili ehtiyaclar üçün, həm də ixrac məqsədi ilə məhsulun istehsalı durur. Dövlət ixraca həvəsləndirmək, bir sıra hallarda isə müəssisələri xarici bazara çıxarmalıdır.

Texnolojin idxalın əvəz olunması strategiyası. Bu strategiya texnologiyaların idxalı üzrə qadağanedici tədbirlərin yaradılması və öz texnologiyalarının yaradılması üzrə həvəsləndirici tədbirlərin görülməsini nəzərdə tutur. Bu mərhələdə ölkə (və ayrı-ayrı müəssisələr) öz innovasiyalarının yaradılmasına, yeniliklərin mərhələləri tətbiqinin özülünün qoyulması strategiyasına, həmləli borc götürmə strategiyasına keçirlər.

Məhsul-texnoloji ixrac strategiyası. Dövlət məhsulların ixracı ilə bərabər həmin məhsulların istehsalının da ölkə hüduddlarından kənara çıxarılmasını həvəsləndirir. Tətbiqi əlavə maddi, əmək, maliyyə və intellektual ehtiyatların cəlb olunmasını tələb edən yeni proses və məhsulların yarandığıca (əvvəlki cümlədə qeyd olunan) proseslərə ehtiyac yaranır. Onların istehsalın fəaliyyət göstərən tərkib hissələrindən çıxarılması ilkin mərhələlərdə istehsal proseslərinin qismən ölkədən xaricə çıxarılmasını tələb edir.

Texnoloji ixrac strategiyası. Bu strategiyaya müvafiq olaraq məhsulun istehsalı tam olaraq xaricə çıxarılır və ölkə xaricində satılır.

Texnoloji komponentlərin idxalı strategiyası texnoloji proseslərin ayrı-ayrı hissələrinin istehsalının xaricə çıxarılmasına, daha sonra isə bu proseslərin nəticəsi olan aralıq məhsullarının ölkəyə gətirilməsinə həvəsləndirilməni nəzərdə tutur.

Innovasiya proseslərinin dəstəklənməsinin xarakteri. Dövlət innovasiya proseslərini birbaşa və bilavasitə dəstəkləyə bilər. Hər iki halda dövlətin dəstəyi innovasiya prosesinin müxtəlif mərhələlərinə istiqamətlənib - tədqiqata, işlənilib hazırlanmaya, istehsala. Dövlət dəstəyi həm daxili, həm də xarici innovasiya proseslərinə istiqamətlənə bilər.

Belə bir sual ortaya çıxır: yuxarıda sadalanan makroinnovasiya strategiyaları hansı hallarda tətbiq etmək olar? Bu və ya digər strategiya sisteminin tətbiqi ilə bağlı amillərin üç qrupunu göstərmək olar:

- innovasiya siyasəti tipi, sadalanan strategiyalar bu tipin çərçivəsi daxilində reallaşır;
- strategiyaların tətbiq olunduqları obyektlər xüsusunda dövlət prioritetlərinin xarakteri;
- adıçəkilən obyektlərin vəziyyəti.

Bazar institutsional infrastrukturun (pul-kredit bazarının, fond bazarının, sığorta, pensiya və sərmayə fondlarının) vəziyyəti elmi-texniki məhsul və yeniliklər bazarının inkişafını sürətləndirə yaxud əksinə, azalda bilər. Sırr deyil ki, ideya və ixtiraların maddiləşdirilməsi (həyata keçirilməsi, reallaşdırılması) kifayət qədər maddi vəsait qoyuluşunu tələb edir. Həmin vəsaitlərin formalaşması üçün əsas vasitələr uzunmüddətli kreditlər, həmçinin qiymətlər kağızlar bazarının mexanizmidir.

Bahalı kredit elmi-texniki məhsul bazarının durğunluğunun əsas amillərindəndir. Az-çox ciddi elmi-tədqiqat layihəsi 2-3 il elmi tədqiqat işlərinə (ETİ), həmçinin sınaq-konstruktor işlərinə (SKİ) bir o qədər vaxtın xərclənməsini və istehsala hazırlıq üçün də əlavə vaxt tələb edir. Kommersiya baxımdan reallaşdırılması üçün layihənin

sərmayələrə ehtiyacı olduğundan onu kimsə maliyyələşdirməlidir. İnkişaf etmiş bazar infrastrukturunu olan ölkələrdə bu məqsədlər xüsusilə müştərək müəssisə (vençur) maliyyələşdirmə mexanizmindən istifadə olunur. Bu mexanizmdən fəal istifadə olunması elmi-texniki məhsul bazarının xüsusi segmentinin - riskli innovasiya layihələri bazarı- inkişafına kömək edir.

1.3. Azərbaycanda innovasiya sistemlərinin formalaşmasının beynəlxalq təcrübəsi

Yaponiya iri həcmli daxili bazarının imkanlarından tam istifadə edərək muxtəlif sahələrdə həm özünün, həm də başqa ölkələrdən alınmış yeni ideyaların kommersiyalaşmasının təşkili əsasında, Finlandiya bir sahədə (mobil telefonların istehsalı) ixtisaslaşmaqla, İsrail isə iri istehsalat sahələrini təşkil etmədən muxtəlif sahələrdə intellektual mulkiyyətin yaradılması ilə inkişaf yolunu seçmişdir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə yüksək texnologiyalı inkişaf modelinin qurulması prosesinin müddəti barədə məlumatlar (*cədvəl 2*) ölkəmizdə reallaşmaqda olan iqtisadi siyasətin nəticələrinin nə zaman nəticə verə biləcəyi barədə təsəvvür yarada bilər.

Cədvəl 2. İnkişaf etmiş ölkələrdə ETT xərclərinin ÜDM-də payı (%-lə) (20,7)

Ölkələr	2011	2012	2013	2014
Aİ -27	1,83	1,92	2,01	2
Azərbaycan	0,23	0,17	0,25	0,22
Almaniya	2,51	2,69	2,82	2,82
Fransa	2,11	2,12	2,26	2,26
Türkiyə	0,58	0,73	0,85	0,87
Yaponiya	3,32	3,45	3,47	3,7

İngiltərə	1,73	1,79	1,86	1,77
ABŞ	2,56	2,79	2,82	2,82

ABŞ-da dövlət xüsusi mülkiyyətli müəssisələrin yenilikçi fəaliyyətinin dəstəklənməsindən yaxından iştirak edir. Yeni məhsulların və texnologiyaların dəstəklənməsi üçün SBİR (*SmallBusiness InnovationResearch-KicikBiznes İnnovasiyaTədqiqatlar*) və STRR (*SmallBusinessTechnologyTransfer-KiçikBiznesTexnologiyalarının Ötürülməsi*) adlı dövlət proqramları fəaliyyət göstərir. Hər iki proqram ABŞ-ın kiçik biznes üzrə Dövlət Agentliyi tərəfindən idarə olunur. Agentlik 11 federal orqanın yeni məhsulların alınmasına və ETSKİ-nin (*elmi-tədqiqat və sınaq-konstruktor işləri*) maliyyələşdirilməsinə yönələn vəsaitlərini idarə edir. Bu proqramın qrantlar şəklində bölüşdürülən ümumi həcmi 2 mlrd. dollara yaxındır (20,43).

Cədvəldən göründüyü kimi dövlətlərin bu sahəyə baxışları fərqlidir. Ən yüksək göstərici Yaponiyadır. Bu da Yaponiyada innovasiyalara diqqətin olmasıyla bağlıdır.

Son dövrlərdə ABŞ-da daha bir meyil yaranmağa başlayıb: biznes-inkubatorlar passiv biznes-inkubatorların (müəssisənin idarə edilməsində iştirak etmək istəməyən, amma maliyyə vəsaitlərini borc verməyə hazır olan sahibkarlar) vəsaitlərini cəlb etmək üçün xüsusi şəbəkələrdə birləşirlər. 2007-ci ildə biznes-inkubatorların assosiasiyası yaradılıb. Bu təşkilatın əsas vəzifəsi səmərəli maliyyələşdirmə usullarının tapılması və təcrübə mübadiləsinin təşkilindən ibarətdir.

Biznes-inkubatorların maliyyələşdirmə üçün prioritet sahələri onların biliklərinin, bacarıqlarının və əlaqələrinin yarandığı keçmiş iş yerləri ilə bağlı olur.

ABŞ-da biznes-sərmayələrin əsas hissəsi-44%-i yüksək texnologiyalı sahələrə (proqram təminatı, səhiyyə və biotexnologiya) yönəldilmişdir. İkinci yeri ənənəvi olan sənaye və energetika sahələri, sonuncu yerləri isə innovasiya sahələrinə aid olunması təəccüb doğuran ticarət və maliyyə sahələri tutur.

Yeniliklərin maliyyələşdirilməsinin növbəti fazası vencur dövrü adlanır. ABŞ-da ilk vencur şirkətləri kiçik biznesin maliyyələşdirilməsi barədə Aktın qəbul olunduğu 1958-ci ildə yaradılmışdır. 1973-cü ildə vencur kapitalının Milli Assosiasiyası yaradılmışdır. Bu təşkilatın əsas vəzifəsi vencur şirkətlərinin maraqlarını təmsil etməklə bərabər fondun fəaliyyətinin korporativ standartlarının hazırlanmasından ibarətdir. Vencur fondlarının səlahiyyətlərinə aşağıdakılar aid edilir: yüksək texnologiyalar bazarında perspektivli müəssisələrin axtarışı; onların nizamnamə fondlarında iştirak; belə müəssisələrin inkişafının təmin edilməsi. Bu vəzifələrin icrası uğurlu olduğu halda vencur fondu həmin müəssisələrin səhmlərindəki payını mənfəətlə satmaq imkanını qazanır.

Vencur fondu yenilikçi müəssisəyə maliyyə dəstəyindən əlavə olaraq strateji planlaşdırma, menecment metodlarının seçilməsi, əməli planlaşdırma, müəssisənin potensial alıcılara və təchizatçılara təqdim edilməsi, idarəetmə heyətinə və mulkiyyətçilərə odənişlərlə bağlı sualların həlli məsələlərində də yardım göstərilir.

Fransa dövləti fundamental elmlərin və tətbiqi tədqiqatların dəstəklənməsinə xüsusi diqqət yetirir. Universitetlərdən və elmi-tədqiqat laboratoriyalarından cəlb edilmiş peşəkar mütəxəssislərin Tədqiqat Birliyinin yaradılması məhz belə siyasətin təcəssümüdür. Fransada universitetlərin nəzdində fəaliyyət göstərən tədqiqat laboratoriyaları dövlət büdcəsindən dotasiyalar alır. Nümunə üçün: Parisdə yerləşən Paris 1 Panteon Sorbonna Universiteti 200 milyon avroluq büdcəyə malikdir. Bu budcənin təxminən 7 milyonu özəl sektorun sifarişləri əsasında formalaşır. Hal-hazırda Fransa universitetləri özəl şirkətlərlə əlaqələri genişləndirərək tədqiqat müqavilələrinin sayını və məbləğini artırmağa istiqamətlənirlər. Bu işə, öz növbəsində, aparılan tədqiqatların real aktuallığının və biznesin elmi biliklərə tələbatının artmasına muhum təsir göstərir.

Fransada dövlət fundamental elmin əsas maliyyələşdiricisi kimi qalmaqdadır. Dövlət universitetlərin və istehsal müəssisələrinin fundamental biliklərə tələbatını artırmaq üçün institusional mühiti formalaşdırmağa çalışır, özəl şirkətlər və universitetlərlə fundamental tədqiqatların maliyyələşdirilməsində birgə iştiraka

üstünlük verir. Bu istiqamətdə aparılan tədbirlər nəticəsində qeyd etdiyimiz "rəqabətqabiliyyətlik qurşaqları" əmələ gəlir, ali məktəblərlə tədqiqat institutlarının birləşməsi baş verir, təhsil-istehsal və təhsil-elm klasterləri yaranır.

Özəl sektorun universitetlərin və elmi-tədqiqat institutlarının apardığı tədqiqatlara tələbatı və bu layihələrdə iştirak etmək qabiliyyəti yüksək texnologiyalı iqtisadiyyatın qurulmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Avropa ölkələrində yenilikçilik mühitinin formalaşmasında dövlətin iqtisadisiasətinin əsas istiqamətlərinə aşağıdakıları aid etmək olar:

- yüksək texnologiyalara əsaslanan layihələrin maliyyələşdirilməsində iştirak;
- antiinhisar siyasəti və rəqabətin dəstəklənməsi;
- dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya;
- fundamental və tətbiqi elm sahələrinin inkişaf etdirilməsi, biliyin əsas iqtisadi resurs çevrilməsi ilə həm özəl, həm də dövlət təşkilatlarının biliklərə tələbatının artırılması.

Koreyada elmi-texniki siyasətin inkişaf dövrünü ənənəvi olaraq onilliklərə bölürlər (23,4):

- 1960-cı və 1970-ci illər-imitasiya mərhələsi-qabaqcıl xarici texnologiyaların öyrənilməsi və onların Koreya şəraitində təkrarlanması;
- 1980-ci illər-daxili inkişaf mərhələsi-fəal adaptasiya prosesləri və təkmilləşdirilmiş texnologiyaların geniş tətbiqi;
- 2000-cı illər-innovasiya İnformasiya cəmiyyəti mərhələsi-yerli elmi-texnoloji işlərin artması;
- 2010-cu illər-yetkin innovasiya mərhələsi-dünya səviyyəli elmi-texnoloji

Cədvəl 3 Elmi- tədqiqat sektorunun resurs

	Tədqiqat Çıların sayı.min nəfər	Tədqiqatçıların sayı.mln.nəf ərə	Elmi- tədqiqata məsrəflər. mld Dollar	Elmi- tədqiqata məsrəflər. ÜDM-ə%- lə 1999	Elmi- tədqiqata məsrəflər. ÜDM-ə%-lə 2009
ABŞ	1260	4374	398,2	2,64	2,78
Çin	811	634	120,6	0,76	1,7
Yaponiya	647	5085	148,7	3,02	3,33
AFR	265	3210	84,0	2,4	2,78
Rusiya	492	3415	33,7	1,0	1,24
Cədvəl 3 Elmi- tədqiqat sektorunun resurs	Dövlət.məcm u	Sahibkarlıq	Ali təhsil.	Xüsusi qeyr	

işlərin həyata keçirilməsi.

mənbə: The Global Innovation Report 2012. UNESCO. elektron resurs Yəqin ki, cədvəl göstəricilərinin ətraflı şərhinə ehtiyac yoxdur, çünki göstəricilər öz-özlüyündə bir çox məsələləri izah edir. Ancaq elmi-tədqiqatın proqram-məqsədli təşkilinin səmərəliliyini daha dürüst təsəvvür etmək üçün digər göstəricilərə istinad etmək olar.

Cədvəl 4.

Elmi- tədqiqat sektoruna məsrəflərin strukturu.

Cədvəl 3 Elmi-tədqiqat sektoruna məsrəflərin strukturu	Dövlət. məcm u xərclərdə payı. %-lə		Sahibkarlıq sektoru. məcmu xərclərdə payı. %-lə		Ali təhsil. məcmu xərclərdə payı. %-lə		Xüsusi qeyri-sahibkarlıq sektoru. məcmu xərclərdə payı. %-lə	
ABŞ	10,6		72,6		12,8		4	
Yaponiya	8,3		78,5		11,6		1.6	
Çin	18,3		73,3		18,5		-	
Fransa	14,5		68,2		17,3		-	
Rusiya	30,3		62,4		7,1		-	
Elmi- tədqiqat sektoruna mənbə: The Qlobal İnnovasiya Cədvəl 4.	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	

mənbə: The Global Innovation Report 2012. UNESCO. elektron resurs

Cədvəldə göstərilən ölkələrin iqtisadi inkişaf və iqtisadi dinamika səviyyələri arasındakı fərqlər-məsələn, ABŞ, Çin və Rusiya arasındakı fərqlər yetərinə məlumdur. Bu baxımdan elmi-tədqiqatın proqram-məqsədli təşkilinin səmərəliliyi bir daha aşkarlanır.

II FƏSİL. AZƏRBAYCANDA MİLLİ İNNOVASIYA SİSTEMİNİN FORMALAŞMASININ MÜASİR VƏZİYYƏTİ

2.1 Azərbaycanla elmi - texnoloji inkişafın mövcud durumu

Innovasiya fəaliyyətinin vəziyyəti hər bir dövlətdə cəmiyyətin və onun iqtisadiyyatının çox mühüm inkişaf indikatorudur. Sosial-iqtisadi məqsədlərə nail olmaq üçün innovasiyaların aktuallığı nəzərə alınaraq, innovasiya və investisiya fəaliyyətinin fəallaşdırılması Azərbaycan Respublikasının prioritet məsələləri kimi müəyyən edilmişdir. Bu baxımdan hal-hazırda respublikanın ən mühüm sosial-iqtisadi vəzifəsi istehsalatda elmi tədqiqatların tətbiqinin səmərəliliyinin yüksəldilməsidir. Ölkəmiz liberal bazar iqtisadiyyatının elmi əsaslarına və prinsiplərinə söykənən çevik iqtisadi siyasət sayəsində inkişafın keyfiyyətə yeni mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Azərbaycanda 2012-ci ildə iqtisadi artım qeyri-neft sektorunun inkişafının sürətləndirilməsində, iqtisadiyyatın diversifikasiyasında, sahibkarlığın və regionların inkişafında, əhalinin rifah halının yüksəlişində əldə edilmişdir. 2012-ci ildə ÜDM-un real artım tempi 2,2% təşkil etmiş və cari qiymətlərdə 54 mlrd. manat olmuşdur. Adambaşına düşən ÜDM-un həcmi 5884,5 manat (7490,5 ABŞ dolları) təşkil etmişdir. Neft-qaz sektorunda əvvəlki ilə nisbətən 5,0% azalma qeydə alınmış, bu sektorun ÜDM-da xüsusi çəkisi 47,3% təşkil etmişdir (2011-də 51,2%). 2012-ci ildə qeyri-neft sahələrinin inkişaf dinamika bu sahənin 9,7% artması ilə nəticələnmişdir. Əvvəlki illə müqayisədə rabitə sahəsi 15,9%, nəqliyyat sahəsi 5%, tikinti sahəsi 18%, kənd təsərrüfatı 5,8%, ticarət sahəsi 9,6% artmışdır. 2012-ci ildə ölkədə iqtisadiyyatın və sosial sahələrin inkişafına bütün maliyyə mənbələri hesabına 15338.5 mln. manat və ya ötən ilin müvafiq dövründə olduğundan 18% çox əsas kapitala investisiya yönəldilmişdir. Əsas kapitala qoyulmuş vəsaitin 78.8%-ni daxili investisiyalar, 21.2%-ni isə xarici investisiyalar təşkil etmişdir. 2012-ci ildə əsas kapitala yönəldilmiş ümumi investisiyaların 11690.5 milyon manatı (76.2%-i) qeyri-neft bölməsinin, 3648 milyon manatı (23.8%-i) isə

neft bölməsinin inkişafında istifadə edilmişdir. 2014-ci ilin 1 dekabr tarixinə iqtisadiyyata banklar tərəfindən kredit qoyuluşlarının həcmi keçən ilin 1 dekabr tarixinə nisbətən 22.1% artaraq 11721.3 mln. manat təşkil etmişdir.

Məlumdur ki, ölkəmiz bir çox sahələrdə rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalı potensialına malikdir. Ancaq ayrı-ayrı texnoloji nailiyyətlər əsas olanı əvəz etmir: Azərbaycanda yeni iqtisadiyyat yaranır, onun əsasında yüksək rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyata, innovasiyalara, müdrik dövlət idarəçiliyinə, biznes, elm, hakimiyyət və cəmiyyət arasında sıx əlaqələrin formalaşdırılmasına arxalanan innovasiya inkişaf modeli durur. Əlbəttə ki, innovasiya yönümlü iqtisadi inkişaf modelində sahələrin inkişafı və sahələrarası əlaqələrin formalaşması mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu baxımdan ölkəmizdə texnoloji mərkəzlərin yaradılması müsbət nəticə verə bilər. Bu tip elm və təhsil strukturlarının yaradılması (məs.: Sumqayıt texnoparkı) və elmi-texniki fəaliyyətinin inkişafı kiçik innovasiya müəssisələrinin təsis və inkişafını, elmi-tədqiqat və təcrübi-konstruktor işlərinin kommersiyalaşdırılması və sənayeyə tətbiqini təmin edir.

Azərbaycanın milli maraqları bütövlükdə elmi-texniki strategiyanın mühüm tərkib hissəsi olan, yeni iqtisadi və sosial-iqtisadi reallıqlara cavab verən, istehsalın modernləşdirilməsi üçün irimiqyaslı kapital axınını təmin edən innovasiya siyasətinin formalaşması və həyata keçirilməsi üzrə qəti tədbirlər tələb edir. "Bizim fəaliyyət xəttimiz təkcə bir siyasi-iqtisadi strukturdan digərinə keçid istəyinin rəmzi olmayıb, həm də moderndən postmodernə, sənaye dünyasından postsənaye dünyasına transformasiya arzusunun təəcəssümü idi. Şübhəsiz, zəruri inkişaf nöqtəsinə çatmaq üçün biz hələ çox iş görməliyik: inkişaf vektorunu təkmilləşdirmək, iqtisadiyyatı neft ixracından asılılıqdan azad etmək və biliklər iqtisadiyyatının, elm tutumlu istehsalatların, yüksək texnologiya və innovasiyalar sahəsinin yaradılmasına keçmək lazımdır". Bundan çıxış edərək, öndə olmaq və qarşıda qoyulan məqsədlərə nail olmaq üçün yeganə üsul innovativ mexanizmlərdən istifadə etməyi öyrənmək, energetika, biotexnologiyalar, nanotexnologiyalar və istehsalın elmi əsaslarla fəaliyyət göstərən digər sektorlarına aid biliklərə əsaslanan tamamilə yeni sahələri işə

salmaqdır. İnnovativ texnologiyalar əmək məhsuldarlığının və iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin inkişafının ən mühüm mənbəyidir.

"Müxtəlif ölkələrin tarixinə, keçmişinə, təcrübəsinə nəzər salaraq görürük ki, ölkənin inkişafını, potensialını elmin inkişafı müəyyən edir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə nəzər salsaq, onu da görəcəyik ki, nə təbii ehtiyatlar, nə coğrafi vəziyyət yox, məhz intellektual potensial, elmin səviyyəsi o ölkələrin tərəqqisini müəyyən və təmin edir, ölkəni inkişaf etmiş ölkəyə çevirir"(19,54). Cəmiyyətimizin sürətli və sabit inkişafından doğan müvəffəqiyyətlər, müasir tarixin və zamanın tələbləri bizi artıq innovation ictimai sistem, innovation (proqressiv) iqtisadiyyat, nümunəvi və mütərəqqi mədəni həyat barədə daha dərinlən düşünməyə və əməli işlər görməyə vadar edir. Cəmiyyətin və dövlətin innovasiyalara olan kütləvi və kəskin tələbatı bu gün bir fakt olaraq qalmaqdadır. Bu tələbat çoxşaxəli və çoxsəviyyəlidir. Innovation tələbat yeni iqtisadi üsul və formalardan tutmuş yeni sosial təşkilatlanma və idarəetmə məsələlərinə qədər problemləri əhatə edir. Biz bir tərəfdən, qabaqcıl elmi-texniki və texnoloji nailiyyətləri mənimsəməli, müvafiq iqtisadi, təsərrüfat sistemi daxilində bu nailiyyətlərdən səmərəli istifadə etməli, digər tərəfdən, fərdi və kollektiv yaradıcılığa, daha yüksək birgə yaşayış və birgə fəaliyyət mədəniyyətinə yol açan sosial-siyasi, hüquqi norma və prinsiplər əsasında təşkilatlanıb tənzimlənən ictimai mühit yaratmalıyıq.

Azərbaycanın innovasiya sisteminin yaradılmasını və innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsini şərtləndirən əsas amillər aşağıdakılardan ibarətdir:

- iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi, yeni texnologiyalar sahəsində imkanların beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə istifadəsi;
- elmi-texniki və innovasiya sferalarında dövlət siyasətinin aparılması;
- elmi nəticələrin ənənəvi inzibati-amirlik metodları ilə tətbiqinin yenisi ilə əvəz edilməsinin labüdlüyü;
- ölkənin əmək potensialının bütün növləri və ilk növbədə yüksək ixtisaslı kadrlar üçün iş yerlərinin yaradılması zərurəti;
- elm tutumlu istehsal mədəniyyətinin yenidən bərpa edilməsi

Cədvəl 5. Azərbaycanın dünya ölkələri siyahısında yeri(11, 105)

Göstəricilər	2011-2012	2013-2014
<i>9. Texnoloji hazırlıq reytingi</i>	<i>133/75</i>	<i>139/70</i>
9.1. Ən yeni texnologiyaların mövcudluğu	133/60	139/81
9.2. Firma səviyyəli texnoloji mənimsəmə	133/55	139/62
9.3. İKT qanunvericiliyi	133/44	-
9.4. Birbaşa xarici investisiya və texnologiya transferti	133/33	139/65
9.5. Mobil telefon tarifləri	133/82	-
9.6. İnternet istifadəçiləri	133/86	139/53
9.7. Fərdi kompüterlər	133/97	-
9.8. Geniş zolaqlı internet abonentləri	133/85	139/92
9.9. İnternet buraxılış zolağı	-	139/66

Azərbaycan Respublikasının innovasiyalı inkişafı əsaslı surətdə aşağıdakı amillərdən asılıdır:

- yeni texnologiyaların, texnikanın, ideya və biliklərin istehsalçısı olan müəssisələr şəbəkəsinin mövcudluğu;
- yeni ideya və texnologiyalar əsasında yeni məhsul istehsal edən istehsalat müəssisələri şəbəkəsinin mövcudluğu;

- sadalanan istehsal proseslərinin iştirakçılarının (müəssisələr və digər subyektlərin) maliyyələşdirilməsi sisteminin mövcudluğu;

- bütün tərəflər arasında münasibətlərin tənzimlənmə mexanizminin olması.

Ölkəmizdə elm və təhsilə ayrılan vəsaitlərin strukturuna diqqət yetirək:

Cədvəl 6. Dövlət büdcəsindən elmə çəkilən xərclər

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Dövlət büdcəsindən elmə çəkilən xərclər, milyon manat	28.8	62.1	83.3	92.8	106.1	116,7	117,0
ümumi daxili məhsula nisbətən, faizlə	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0,2	0,2
dövlət büdcəsinin xərclərinə nisbətən, faizl	1.3	0.6	0.8	0.8	0.7	0,7	0,6
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	

Uğurlu innovasiya fərqli düşünmək və fərqli fəaliyyətlə gerçəkləşir. Bu gün Azərbaycan elminin qarşısında duran strateji hədəflərə çatmaq üçün biliklər iqtisadiyyatı haqqında çox danışılır. Artıq dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində belə fikir formalaşmış ki, "biliklər iqtisadiyyatının əsası innovasiyadır". Bu fikri əsaslandırmaq üçün Finlandiya örnəyinə müraciət edə bilərik. Belə ki, ötən əsrin sonuncu onilliyindən başlayaraq bu ölkədə elmin, innovasiyaların və təhsilin maliyyələşdirilməsinə böyük vəsaitlər ayrılmışdır. XXI əsrin ilk illərindən isə bu ölkədə elmə, innovasiyalara və təhsilə ayrılan vəsaitlər ÜDM-in 3,5 faizini təşkil edərək 5 milyard avroya çatmış, təhsilə ayrılan vəsaitlər isə ÜDM-in 4,9 faizini təşkil etmiş, yaxud 7,4 milyard avro olmuşdur. Nəticədə, Finlandiya bir neçə ildir ki

rəqabətcabılıyyətlilik indeksi üzrə dünyanın ən qabaqcıl ölkələri sırasında möhkəmlənmişdir. Finlərin uğurunun əsasında üç düstur durur: təhsilin yüksək səviyyəsi, elmə vəsaitin müsabiqə prinsipi ilə ayrılması və inkişaf etmiş innovasiya infrastrukturu.

İnnovasiya iqtisadiyyatının cövhəri olan rəqabətcabılıyyətli texnologiyalar öz-özündən yaranmır. Bu, elmi tədqiqatın mürəkkəb və məsrəfli eksperimentlərindən və nəhayət, alimlərin ideya ruhundan qaynaqlanan çox çətin başa gələn məhsuludur. Yüksək brendli əmtəələrin istehsalı üçün, əlbəttə ki, xarici texnologiyanı əldə etmək lazımdır.

Bundan əlavə, əgər yalnız başqalarından götürəcəyimiz texnologiyalara arxayın olsaq, onda biz texnoloji geriliyimizi aradan qaldırıb, texnologiya və elmi sonradan inkişaf etmiş ölkələrdən asılı vəziyyətə düşə bilərik. Ona görə də öz elmimizi inkişaf etdirmək vacibdir. Bundan ötrü biz ölkənin elmi-texniki potensialını səfərbər etməli, elmin inkişafının prioritet istiqamətlərində toplanmış resursları bir yerə yığmalı, onun nailiyyətlərini istehsala fəal tətbiq etmək üçün şərait yaratmalıyıq.

Yeni elmi-texniki istiqamətlər-biotexnologiyalar, nanotexnologiyalar, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları-bütün bu sahələrdə bizim vətən və transmilli bizneslə tərəfdaşlıq şəraitində konkret nəticələrə nail olmaq şansımız vardır. Yaxın gələcəkdə məhz bu istiqamətlərdə bizə minlərlə yüksək ixtisaslı mütəxəssis və diplomlu alimlər lazım olacaqdır.

İqtisadi islahatların aparıldığı dövrlərdə innovasiya fəallığı nəzərə çarpacaq dərəcədə aşağı düşmüşdür. Bunun da əsas səbəbi yüksək təhsilli heyətin olmaması, investisiya resurslarının məhdudluğu və innovasiya infrastrukturunun zəif inkişaf etməsidir. Burada elmlə istehsalın, sənaye və kənd təsərrüfatının bazarla, istehsal olunan məhsulların rəqabət cabılıyyətliliyinin texnika ilə zəif əlaqəsini əlavə etsək, onda həqiqətən görərik ki, innovasiya fəallığının yüksəldilməsi xeyli maneələrlə qarşılaşır. Mövcud şərait Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə elmi-texniki proseslərdən geri qalmaq təhlükəsini törədir. Texniki və texnoloji cəhətdən geri qalmanı sürətləndirən amillərdən biri Qərbin inkişaf etmiş ölkələrinin iqtisadi

inkişafın investisiyalı tipindən innovasiyalı tipinə keçididir. Məhz bu səbəbdən hal-hazırda Azərbaycanda iqtisadi inkişafın innovasiyalı tipinə keçid zəruriləşir ki, bu da bir sıra amillərlə əlaqədardır. Hər şeydən əvvəl innovasiyalı məhsul istehsalçılarının sayını artırmaq, innovasiyalı məhsul istehlakçılarının davranışına üstünlük vermək, innovasiyalı məhsul istehsalçıları ilə istehlakçıları arasında qarşılıqlı əlaqəni gücləndirmək lazımdır. İnnovasiya prosesi əsasında davamlı iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün elmi bazaya əsaslanan məhsulların təklifini irəli sürmək, innovasiyalı məhsul istehsal edənlərin birbaşa innovasiya bazarına sərbəst daxil olması mexanizmini daim təkmilləşdirmək vacibdir. Bunun üçün də innovasiyalı bazarın təşkilati-hüquqi bazasını yaratmaq lazımdır. Bu da öz növbəsində intellektual mülkiyyətçilərin müdafiə olunmasına səbəb ola bilər. Əlbəttə ki, innovasiya tipli inkişafa keçid və mütərəqqi struktur dəyişikliklərinin formalaşdırılması məsələləri hazırda müəyyən tədbirlərin görülməsini tələb etsə də, qısa müddətdə onlar həll oluna bilməzlər. Bu məsələlər yalnız yaxın orta müddətli və uzun müddətli perspektivdə prioritet istiqamətlər kimi qoyula bilər.

Bazar münasibətləri şəraitində Azərbaycanda elmin inkişaf perspektivləri ilə bağlı çətinliklər meydana çıxmışdır. Bu çətinliklər sırasına elmin inkişafına xidmət edən qanunvericilik bazasının olmamağını, elmin maliyyələşməsi, elmi kadrların təbii yaş hədlərinin artması, elm və pedaqoji fəaliyyətin nüfuzunun kəskin aşağı düşməsinə və s. problemləri daxil etmək olar. Bu gün elmin maliyyələşməsi ən ciddi problemlər sırasında durmaqla ölkənin elmi potensialının qorunub saxlanılmasında mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu, problem həmçinin Azərbaycanın inkişaf etmiş ölkə kimi dünya arenasına çıxmasını çətinləşdirir. Bu gün, Azərbaycan inkişaf etməkdə olan ölkələr sırasında durur, lakin, müasir bazar iqtisadiyyatı, qlobal informasiya məkanına uyğunlaşma şəraitində bu inkişafın davamlı olması elmi potensialın da inkişafını tələb edir. Çünki, elmin inkişafı hər şeydən əvvəl ümumi milli məhsulun formalaşma strukturunu dəyişməyə (xammaldan istifadəni azaldaraq, yüksək texnologiyaların tətbiqi ilə alınan məhsulları artırmaq) əlverişli imkan yaradır.

Beləliklə, ölkədə elmi-tədqiqat sektorunun fəaliyyətinin müasir vəziyyətini qiymətləndirərkən bir tərəfdən müsbət dinamikanın olduğunu, digər tərəfdən isə bütövlükdə postsovet regionuna məxsus problemlərin mövcudluğunu qeyd etmək gərəkdir.

2.2 Azərbaycanın innovasiya proseslərinin dövlət tənzimlənməsinin müasir vəziyyəti.

Azərbaycanın inkişaf etmiş ölkələrdən elmi-texniki geriliyini aradan qaldırmaq və onun tam tərəfdaş kimi global innovasiya mühitinə daxil olması milli innovasiya sisteminin tezliklə formalaşmasından çox asılıdır. Bununla əlaqədar müvafiq inkişaf proqramının işlənilməsi bir çox problemlərin konstruktiv həllini, idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi üçün zəruri olan təsirli, səmərəli innovasiya sistemi nəzəriyyəsinin işlənilməsinin vacibliyini ön plana çəkir.

Son illər əsaslı iqtisadi və sənaye isahatları, ardıcıl olaraq həyata keçirilən məqsədli dövlət proqramları, akkumulyasiya edilən maliyyə imkanları və geniş xarici iqtisadi əlaqələr Azərbaycanı xoş gələcək qurmaq üçün möhkəm baza ilə təmin etmişdir. Bununla belə, bu gələcək uğurun əsas elementləri - yeni ideyalar yaratmaq və bu ideyaları ölkənin innovativ və uğurlu məhsulları, xidmətləri və yeni tipli şirkətləri təmsalında həyata keçirmək bacarığından asılıdır. Bu, öz gücünə əmin, yeni imkanları tədqiq etmək və uğurlu həyata keçirmək istəyən yeni azərbaycanlı nəslini yetişdirmək üçün Azərbaycan dövlətinin qarşıya qoyduğu məqsədin bilavasitə təsdiqidir.

Cənab Prezident İlham Əliyev keçid dövrünün başa çatdığını elan etməklə inkişafda yeni mərhələnin başladığını və keçən onilliklərdə problemlərin həlli üçün istifadə edilən üsul və yanaşmaların bu yeni, bilik və imkanlar mərhələsi üçün kifayət olmadığını göstərdi. Artıq qloballaşma erasında qabarıq büruzə verən fakt, insan və intellektual resurların, inkişafın ənənəvi dəyərləri torpaq, əmək və kapital

ehtiyatlarından önə keçməsidir. Ona görə də müasir inkişaf mərhələsində yaradıcılıq, işgüzarlıq, sahibkarlıq və s. innovativ amillər əsas götürülməlidir.

Akademik Ramiz Mehdiyevin göstərdiyi kimi "Təhsil və elm zəruri səviyyədə olmasa milli inkişafın perspektivləri və Azərbaycan dövlətçiliyinin davamlı inkişafı barədə düşünməyimiz çətin olacaqdır. Bu gün aşkar görünür ki, prezident İlham Əliyev qarşıdakı illərdə məhz millətin intellektual bazasının yeniləndirilməsi və genişləndirilməsi üçün inkişaf strategiyasını müəyyən edir." (22,3)

Milli innovasiya sisteminin formalaşması öz-özlüyündə müxtəlif istiqamətlər üzrə-zəruri qanunverici bazanın yaradılması, elmi-texniki prioritetlərin müəyyənəlməsi, elmi-tədqiqat sektorunun idarəedilməsi, elmi-tədqiqat sektorunun maddi-texniki bazasının yenilənməsi və s. üzrə tədbirlərin reallaşmasını tələb edir. Şübhəsiz ki, bu baxımdan vacib tədbirlərdən biri də elmi-tədqiqatın təşkilinin inzibati-təşkilati metodundan proqram-məqsədli metoduna keçididir. Belə bir keçid heç də inzibati-təşkilati metodun bütövlükdə ləğvini tələb etmir və ümumiyyətlə, bu mümkün də deyil. Yəni məsələ inzibat-təşkilati metodun ləğvində deyil. Məsələ bu iki metodun düzgün uzlaşdırılmasındadır. Bu məqamın qeydindən sonra elmi-tədqiqatın proqram-məqsədli təşkili vəziyyətinin təhlilini həyata keçirək.

Qeyd edək ki, elmi-tədqiqatın proqram-məqsədli təşkili həm müxtəlif elmi layihələrə donor təşkilatlar tərəfindən qrantlar verilməsi yolu ilə, həm konkret layihələrin birbaşa maliyyələşməsi vasitəsi ilə və s. üsullarla gerçəkləşə bilər. Ümumiyyətlə, bu yanaşma hər hansı elmi təşkilatın deyil, elmi-tədqiqat layihəsinin maliyyələşdirilməsini nəzərdə tutur. Buna görə də özəl sektorda aparılan elmi-tədqiqat işlərinin bütövlükdə proqram-məqsədli təşkil əsasında reallaşdığını iddia etmək olar və xarici təcrübələrin təhlilində də məsələyə belə yanaşılmışdı.

Bələklə, elmi-tədqiqat sektorunu maliyyələşdirilməsi strukturu əsasında elmi-tədqiqatın proqram-məqsədli təşkili vəziyyətini qiymətləndirmək olar. Öncə bütövlükdə elmi-tədqiqat sferasının maliyyələşdirilməsi vəziyyətini dəyərləndirək.

Cədvəl 7. Azərbaycanada elmi - tədqiqat sferasının maliyyələşdirilməsi

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
İllər						
Cəmi xərclər.mln.manat	15,9	27,5	88,9	92,1	109,8	122,0
ÜDM-də payı %-lə	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Büdcə xərclərində payı %-lə	1,2	1,3	0,8	0,8	0,7	0,6
Mənbə:ARDSK məlumatları	2005	2009	2010	2011	2013	

Mənbə:ARDSK məlumatları əsasında hazırlanmışdır.

Cədvəl göstəriciləri təsdiq edir ki, ölkə elmi-tədqiqat sferasının maliyyələşdirilməsində problem mövcuddur, ancaq məsələ büdcə ayırmalarının artırılması hesabına həll edilə bilməz.Xarici təcrübələrin araşdırılmasından bəlli oldu ki, elmi-tədqiqat sferasının maliyyələşdirilməsində həlledici rolü özəl sektor oynayır və maliyyələşdirmədə bu sektorun payı 70%-dən yüksək olur.Bu baxımdan ölkə elmi - tədqiqat sferasının maliyyələşdirilməsinin strukturuna diqqət yetirmək gərəklidir və aşağıdakı cədvəlin göstəriciləri qeyd edilən məsələ barədə lazımi təsəvvürlər yaradır.

Aydın olur ki,maliyyələşdirmənin bu strukturunda elmi-tədqiqat işlərinin bütövlükdə proqram-məqsədli təşkili çox məhdud əhatə dairəsinə malikdir, ancaq eyni zamanda qeyd olunmalıdır ki, maliyyələşdirmədə dövlət büdcəsinin payının yüksəkliyi birbaşa elmi - tədqiqat işlərinin proqram-məqsədli təşkilinin aşağı həddini bildirmir.Çunki budcə ayırmalarının mühüm qismini prinsipcə elmi-tədqiqat işlərinin proqram-məqsədli təşkili metodu əsasında xərcləmək olar.Ancaq bəllidir ki, ölkə büdcəsindən elmə ayırmaların mütləq əksəriyyəti məhz inzibati-təşkilati metod əsasında xərclənir və hələlik yeni yaranan Elmin İnkişafı Fondunun payı xırda bir məbləğlə-ildə 7mln.manata qədər məbləğlə məhdudlaşır.

Beləliklə, əslində elmi-tədqiqat işlərinin bütövlükdə proqram-məqsədli təşkil hələlik çox geniş tətbiq edilmədiyi aşkar sezilir, ancaq bu cəhət elmi-tədqiqat

işlərinin maliyyələşdirilməsinin sektorlar üzrə bölgüsündə daha dəqiq nəzərə çarpır. Buna görə də elmi-tədqiqat işlərinin maliyyələşdirilməsinin sektorlar üzrə bölgüsünü nəzərdən keçirək.

Qeyd edək ki, hətta bu göstəricilər belə elmi-tədqiqat işlərinin bütövlükdə proqram-məqsədli təşkili barədə tam müfəssəl məlumat vermir və son illərdə maliyyələşdirmədə ali təhsil sektorunun payının yüksəlməsi heç də elmi-tədqiqat işlərinin bütövlükdə proqram-məqsədli təşkilinin genişlənməsinin təsdiqi deyil. Çünki, elmi-tədqiqat işlərinin bütövlükdə proqram - məqsədli təşkilini tək-cə ayrı-ayrı layihələrin maliyyələşdirilməsi kimi qavramaq yanlışlıqdır. Elmi-tədqiqat işlərinin bütövlükdə proqram-məqsədli təşkili daha çox birbaşa innovasiya proseslərinə yönələn, yaxud ölkənin ictimai-siyasi, mənəvi-mədəni maraqları baxımından çox zəruri olan problemlərin araşdırılmasını nəzərdə tutan layihələrin reallaşdırılmasını nəzərdə tutur. Lakin nəinki dövlət sektoru və ya ali təhsil sektorunda, hətta özəl sektorda reallaşan elmi-tədqiqat işlərinin səmərəliliyi barədə ümumiləşdirilmiş məlumatları əvvəlki paragrafda əks etdirmişik və bu məlumatlardan sezildi ki, elmi-tədqiqat işlərinin konkret nəticələrə-ardıcıl olaraq, konkret məqsədlərə ünvanlanması səviyyəsi kifayət qədər aşağıdır. Bütün bunlarla birgə elmi-tədqiqat işlərinin maliyyələşdirilməsinin sektorlar üzrə bölgüsü də bu cəhəti-elmi-tədqiqat işlərinin Azərbaycanda elmi-tədqiqat işlərinin bütövlükdə proqram-məqsədli təşkilinin

Cədvəl 8. Elmi - tədqiqat işlərinin maliyyələşdirilməsi

Mənbə: ARDSK məlumatları İllər	2005	2009	2010	2011	2013
Dövlət sektoru. mln. manat	20,0	63,8	67,6	79,5	104,3
Saibkarlıq sektoru	5,7	19,5	18,0	19,5	12,8
Ali təhsil müəssisələri	1,8	5,6	6,5	10,8	4,9

Mənbə: ARDSK əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilən hesabat.

gücləndirilməsi baxımından çox mühüm bir addım atılıb və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondunun yaradılması haqqında" 2009-cu il 21 oktyabr tarixli 526 nömrəli

Sərəncamına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu (bundan sonra - Fond) yaradılıb.

Fond dövlət sifarişi əsasında fundamental, tətbiqi və axtarış-innovasiya xarakterli sahələr üzrə elmi tədqiqatları və digər elmi tədbirləri grant şəklində məqsədli maliyyələşdirməklə, elmin inkişafına xidmət edən qeyri-kommersiya qurumu olan hüquqi şəxskimi təsis edilib. Beləliklə, ən müsbət xarici təcrübələrdən istifadə edilib və ən vacib məsələnin həlli-elmi-tədqiqat işlərinin məqsədli grantlar formasında maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulub.

Fondun yaradılmasından cəmi 5 ilə yaxın müddət keçməsinə baxmayaraq artıq elmi-tədqiqat işlərinin proqram-məqsədli təşkili baxımından real fəaliyyət həyata keçirilib. Ölkənin iqtisadiyyatının innovasiya inkişafının sürətlənməsinə yönələn bu fəaliyyəti

Məlumdur ki, hər hansı bir ölkədə innovasiya fəaliyyətinin və innovasiya sisteminin formalaşmasını başqa bir necə əsaslı faktor, o cümlədən sahibkarlıq və investisiya fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik bazası, sahibkarlıq və investisiya fəaliyyətini dəstəkləməyə yönələn dövlət siyasəti - konkret və ünvanlı dövlət proqramlarının hazırlanması və reallaşması ilə, xüsusi mülkiyyətin qorunmasına yönələn əməli tədbirlərlə və s.lə müəyyənləşən siyasətlə şərtlənir.

Bu baxımdan innovasiya- investisiya mühitini və innovasiya fəaliyyətini tənzimləyən qanunverici bazanı araşdırmaq məqsəduyğundur.

2.3. Milli innovasiya sisteminin əsas strateji istiqamətləri

Şübhəsiz ki, innovasiya-investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi və investisiya mühitinin yaxşılaşması baxımından xüsusi əhəmiyyətli qanunverici sənəd vergi məəcəlləsi sayıla bilər və 2000-ci ildə bu məəcəllə hazırlandı. 11 iyul, 2000-ci ildə qəbul olunan Vergi Məcəlləsi 2001-ci il yanvarın 1-dən qüvvəyə mindi. Sonradan çoxsaylı təkmilləşdirimələr aparılan Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsində

investisiya fəaliyyətinin və innovasiya proseslərinin sürətlənməsinin çox əsaslı həlli əksini tapdı.

Ötən əsrin 90-cı illərinin hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi 35%-li dərəcələrlə tutulurdu. VM-nin qəbulu zaman bu dərəcə 27%-ə endirilmişdi, sonra 27% və 24%-ə qədər azaldıldı - nəhayət, 2009-cu ildəki növbəti dəyişikliklə mənfəət vergisinin dərəcəsi hüquqi və hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıqla məşğul olan fiziki şəxslər üçün 20%-ə qədər azaldıldı və məqsəd biri idi. Sahibkarlara yeni investisiya imkanları yaratmaq idi.

Qanunvericiliyinin xüsusilə vergi qanunvericiliyinin innovasiya proseslərinin tənzimlənməsindəki çox mühüm bir rolu Vergi Məcəlləsinin X fəslində öz əksini tapır. Bu fəslin 113 və 114-cü maddələri bu baxımdan çox təkmil hüquqi əsaslar yaradır.

113-cü maddəyə görə elmi-tədqiqat, layihə-axtarış, təcrübə-konstruktor işlərinə çəkilən xərclər (kapital xərclər istisna olmaqla) gəlirdən çıxılır.(5,147)

Məcəllənin 114-cü maddəsində isə amortizasiya ayırmalarının dərəcələri müəyyən olunur. 114.3-cü maddəyə bina və tikililər üçün amortizasiya norması 4%-dir.

114.3.2 - ci bənd maşın, avadanlıq və hesablama texnikası üçün 25%-li amortizasiya normaları müəyyən edir.

114.3-cü bəndə görə nəqliyyat vasitələri 25%-li dərəcələrlə amortizasiyaya cəlb olunurlar.

İstifadə müddəti məlum olmayan qeyri-maddi aktivlərə 10%-li, məlum olanlara isə illər üzrə mütənasib normalar tətbiq edilir. (13,6).

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının Vergi qanunvericiliyi bir sıra inkişaf etmiş ölkələrdə tətbiq olunan sürətli amortizasiya hüquqi əsaslar yaradıb. Vergi qanunvericiliyi bu baxımdan bir qədər irəliləyib. VN-nin 114.3.8-ci maddəsinə görə cari ildə dəyəri faktiki ödənilmiş istehsal təyinatlı kapital qoyuluşları, habelə lizinq obyektinə olan əmlak üçün bu normalar 2 dəfə artırılır.

Yəni, hər hansı müəssisə cari ildə dəyəri (mln manat olan yeni avadanlıq alıb, quraşdırıb və istifadə edərsə, bu avadanlıq üçün 500min manat 50%-lə) amortizasiya məsrəfi hesablaya bilər. Daha dəqiqi, vergiyə cəlb olunan mənfəəti 500min azalda bilər. Əlavə investisiya imkanları yaranar.

Beləliklə, vergi qanunverciliyi kredit sektoruna güzəşt tətbiq etməklə, effektiv amortizasiya siyasətinə hüquqi baza yaratmaqla , mənfəət vergisi dərəcəsini 20% qədər azaltmaqla, sadələşdirilmiş vergi üçün dövriyyə bazasını artırmaqla, faiz və dividend gəlirlərini vergidən azad etməklə çox əlverişli innovasiya - investisiya mühitinin formalaşmasına köklü yardım edib.

İnvestisiya- innovasiya fəallığının tənzimlənməsində digər mühüm bir makroiqtisadi rıçaqın monetar siyasət olması məlumdur. Azərbaycan hökuməti bu rıçaqdan da effektiv istifadəyə etməyi bacarıb. Belə ki, uzun müddət ərzində Mərkəzi Bank məcburi ehtiyat normalarını 10% həddində saxlayırdı. Qlobal maliyyə böhranın ölkə iqtisadiyyatına, xüsusilə investisiya fəallığına müəyyən əsiri hiss olunanda Mərkəzi Bank məcburi ehtiyat normalarını əvvəl 6%, sonra 3% və nəhayət 0,5%-ə qədər azaltdı.(6,Cədvəl 2.12) Mərkəzi Bankın uçot dərəcələri siyasəti də eyni çevikliklə dəyişdirildi. 2007-ci ildə 13%-ə bərabər olan uçot dərəcələri 2008-ci ildə 8%-ə 2009-cu ildə 2%-ə qədər azaldıldı. Yəni, əlavə likvidliyə , əlavə investisiya resurslarının formalaşmasına yol açıldı.

Ölkədə innovasiya-investisiya fəaliyyətinin dinamizmi konkret və ünvanlı dövlət dəstəyi tədbirlərindən də asılı olur və Azərbaycan hökumətini bu istiqamətdəki fəaliyyəti də yetərinə güclüdür. Konkret faktlar bu cəhəti daha aydın göstərir.

Ayrı-ayrı ölkələrin təmsalında dünya təcrübəsi göstərir ki, texnoloji zonalar iqtisadi inkişafda rol oynaya bilər. Lakin milli innovasiya sisteminin formalaşması daha effektiv nəticələrə gətirə bilər. Texnoloji zonalar isə bu sistemin əsas elementi kimi özünü artıq təsdiqləmişdir. Təhlillər göstərir ki, kiçik innovasiya müəssisələri vahid məkanda fəaliyyət zamanı daha effektiv nəticələr əldə edirlər. Və belə fəaliyyət formasında iqtisadi inkişafa daha çox töhfələr verə bilirlər. Təcrübə göstərir ki, bu

forma texnoparkdır və onun formalaşması üçün kompleks yanaşma prinsipi inkişafın əsas prinsiplərindən biridir. Bu baxımdan da dövlət fəaliyyəti qənaətbəxşdir.

Azərbaycan İnvestisiya Şirlətinin -AİŞ-nin fəaliyyətində dinamizmi ilə fərqlənmişdir. 2009-cu ildə AİŞ-lə Küveyt Maliyyə Evinin Törəmə şirkət "Türkapital" birgə "Küveyt - Azərbaycan İnvestisiya şirkəti" yaradıblar.

AİŞ-lə İslam Korporasiyası və İslam İnkişaf Bankı tərəfindən təsis edilən Xəzər Beynəlxalq İnvestisiya Şirkəti 2009-cu ildə Samux rayonunda 25 tonluq soyuducu anbarın yenidən qurulması, 2 ha ərazidə yeni istixana kompleksinin qurulması, ildə 12 mln kV metr karton kağız və tara istehsalı layihəsini gerçəkləşdirməyə başladı. Xəzər Beynəlxalq İnvestisiya Şirkətinin bu layihəyə investisiya qoyuluşu 5,5 mln manatdır. Və bunun da 1,3 mln manatı dolayı yolla AİŞ-in payına düşür.

Xəzər Beynəlxalq İnvestisiya Şirkətinin digər bir layihəsi Masazır qəsəbəsində "Villa Badam " kompleksinin tikintisidir və layihə 6,4 mln manat vəsait tələb edib. Vəsaitin 1,5 mln manatı dolayı olaraq, AİŞ payına düşüb.

"Aqroyurd" MMC-nin tərəfdaşlığı ilə Abşeronda yeni istixana kompleksinin qurulması da Xəzər Beynəlxalq İnvestisiya Şirkətinin fəaliyyət istiqamətidir. Layihə xərci 1,9 mln dollar təşkil və bunun da 0,5 mln dolları AİŞ-in vəsaitidir.

20 noyabr 2009-cu ildə AİŞ ,ARDNŞ və Sinqapurun "Koppel Offshore and marine" Gəmiqayırma zavodunun inşası barədə saziş imzalayıblar. Layihədə ARDNŞ 75%, AİŞ 25% paya malik olacaqlar. Sinqapur şirkəti isə birgə müəssisənin 20%-lik iştirak payını əldə etmək hüququna malik olacaq. Layihənin dəyərinin 300-500 mln ABŞ dolları olacağı və 3 il ərzində reallaşacağı gözlənilir. Bu layihə 1700 yeni iş yeri vəd edir.

AİŞ-lə Almaniyanın "RAO Aqromilk" şirkətinin niyyəti Ağstafada gündə 50 ton süd elan edən zavodun tikintisi olub və 2009-cu ildə bu barədə memorandum imzalanıb. Layihə 30 mln avro vəsait tələb edirdi və AİŞ payı 20% idi.

AİŞ-lə "Ataholdingin" 2009-cu ildəki razılaşması Şəmkirdə quşçuluq fabrikinin qurulmasına yönəlmişdi. İlk dəyəri 22 mln manat olan layihə 400 yeni iş yeri vəd edirdi.

AİŞ, "Paşa Holding" MMC , "Kaspian Qlases" MMC-nin 1 dekabr, 2009-cu il razılaşması illik gücü 27-30 mln ədəd olan şüşə tara zavodunun qurulması ilə bağlı idi. Layihənin dəyəri 12-13 mln qiymətləndirildi.

Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaları Təşviqə Fondunun (AZPROMO) fəaliyyətinin məqsədi Azərbaycanın qeyri-neft sektoruna birbaşa xarici investisiyaların artırılması və yeni investisiyaların cəlbə olub.

Son dövrlərdə qeyri-neft sənayesində investisiya fəallığının artırılması baxımından daha konseptual tədbirlər reallaşdırılır. Texnoparkların yaradılması və onlarda güzəştli vergi mühitinin tətbiqi və nəhayət "2015-2020-ci illərdə sənayenin inkişafına dair" Dövlət Proqramının hazırlanması və qəbulu bu qəbildəndir.

F Ə S İ L İ I I I . A Z Ə R B A Y C A N D A İ N N O V A S İ Y A S İ S T E M İ N İ N D Ö V L Ə T T Ə N Z İ M L Ə N M Ə S İ N İ N T Ə K M İ L L Ə Ş D İ R İ L M Ə S İ İ S T İ Q A M Ə T L Ə R İ

3.1. Azərbaycanla dövlət elmi - texnoloji inkişaf siyasətinin təkmilləşdirilməsi yolları.

İnnovasiya infrastrukturunun formalaşması və inkişafının nəzəri vəpraktiki əsaslarını öyrənmək və Azərbaycanın milli innovasiya sisteminintəhlili əsasında respublikanın innovasiya infrastrukturunun təşkilati-iqtisadimodelini hazırlamaq mümkündür.İnnovasiya infrastrukturunda formalaşan ən vacib element istehsal texnoloji istiqamət sayılmalıdır ki, bunun da əsasında çox da böyük olmayaninnovasiya mərkəzləri dayanır. Milli iqtisadiyyatımıza rəğmənrespublikamızda innovasiya mərkəzlərinin üç modelinin istifadə olunması məqsədə uyğun sayılmışdır:

- milli texnoparklar;
- regional innovasiya mərkəzləri;
- yüksək texnologiyaya malik ərazilər.

Milli texnoparkların yaradılmasında əsas məqsəd müasir elmin prioritet sahələri üzrə milli elmi-texniki potensialın iqtisadi proseslərə cəlb olunması və elmi tədqiqatların kommersiya reallaşdırılması yolu ilə bu sahələrin gələcək inkişafına əlavə vəsaitlərin cəlb olunması sayılır. Xarici ölkə parklarının yaradılması təcrübəsinin təhlili və bu sahədə aparılan ümumiləşdirmələr əsas verir ki, ictimai-siyasi reallıqları və təbii-qtisadi resursları nəzərə alan texnopark modelinin düzgün seçilməsi, eləcədə konkret regionun elmi-texniki və innovasiya potensialının inkişaf səviyyəsininnəzərə alınması sosial-iqtisadi məsələlərin daha uğurlu həllinə təsir göstərir. Deyilənləri nəzərə alaraq qeyd etmək olar ki, ABŞ-da, Böyük Britaniyada, Avropada (Fransada, Almaniyada, İspaniyada, Finlandiyada), Rusiyada, Yaponiyada, Türkiyədə və s. ölkələrdə texnoparkların yaradılması və fəaliyyət göstərməsi

təcrübələrinin kompleks təhlili texnoparkların yaradılması sahəsində Azərbaycan üçün də nümunə ola bilər. Belə ki, bu sahədə artıq ilk addımlar atılmışdır. 22 Dekabr 2009-cu ildə Prezident İlham Əliyevin Sərəncamı ilə Sumqayıt Texnologiyalar Parkının (STP) birinci mərhələsi işə salınmışdır. Parkın ərazisi 45 hektardır. Parkdakı zavod korpuslarının ərazisi isə 140 min kvadrat metrdir. Texnoparkın birinci mərhələsi çərçivəsində müəssisələrin tikinti-quraşdırma işlərində 2300 nəfərdən çox işçi çalışmışdır. Müəssisə tam işə düşdükdən sonra burada 3000 nəfər, o cümlədən yüksək ixtisaslı mühəndislər daimi işlə təmin ediləcəkdir. Sumqayıt texnoparkında elektroenergetika sənayesi üçün məhsullar hazırlanır, zavodlar, sexlər və istehsal xətləri yaradılır. Sumqayıt Texnologiyalar Parkı: 1) Alternativ enerji mənbələrindən istifadə etməyə imkan yaradan avadanlıqlar; 2) Külək və alçaq gücə malik su elektrik stansiyalarının avadanlıqları; 3) İri çaplı plastik, yüksək təzyiqə davamlı metal-plastik borular; 4) Arqon, oksigen, azot və digər texniki qazlar; 5) İrihəcmli metal konstruksiyaları qaynar üsulla sinkləmə; 6) Günəş enerjisindən istifadə məqsədi ilə istifadə edilən qurğular; 7) Müxtəlif çeşidli plastik kütlə, izolyasiyalı, müasir, alçaq, orta, yüksək və ifrat yüksək elektrik güc kabelləri (MDB və Yaxın Şərqdə analoqu olmayan 500 kV-luq mis və alüminium damarlı, korroziyaya davamlı sualtı qurğusun qabıqlı, yeraltı polad alüminium zirehli və s.); 8) Çılpaq və plastik kütlə izolyasiyalı elektrik hava xətləri naqilləri və müasir güc transformatorları istehsal etməyə imkan verən zavodlara malikdir. Zavod ölkədə analoqu olmayan, regionda ən iri və yüksək texnologiyalı müəssisələrdən biridir. Hal-hazırda STP (Sumqayıt Texnologiyalar Parkı) ərazisində fəaliyyət göstərən zavodlar aşağıdakılardır: 1) Kabel zavodu; 2) Kabel zavodunun mis və alüminium elektrotexniki çubuqlar istehsalı sexi; 3) Alüminium və mis profillərinin istehsalı zavodu; 4) Ağır maşınqayırma zavodu; 5) Ağır maşınqayırma zavodunun mexaniki təmir sexi; 6) Qaynar sinkləmə zavodu; 7) Dəqiq emal mərkəzləri zavodu; 8) Texniki qazlar istehsalı zavodu; 9) Metal əritmə zavodu; 10) Elektron cihazlar zavodu; 11) Günəş kollektoru sexi; 12) Yüksək gərginlikli elektrik avadanlıqları zavodu; 13) Toz boya sexi. Gələcəkdə zavodların sayının 30-a çatdırılması nəzərdə tutulur.

İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, texnoparklar xüsusilə İKT sahəsində böyük uğurlar gətirib. Təsadüfi deyildir ki, tanınmış İKT şirkətlərinin 70-80%-i öz fəaliyyətinə texnoparklardan başlayıb. Bu təcrübəni nəzərə alaraq Azərbaycan prezidenti 2012-ci il noyabrın 5-də Sumqayıt şəhərində Yüksək Texnologiyalar Parkının ("YT Park") yaradılması haqqında fərman verdi. "YT Park" informasiya və kommunikasiya texnologiyaları, telekommunikasiya və kosmos, enerji səmərəliliyi sahələrində tədqiqatlar aparılması, yeni və yüksək texnologiyaların hazırlanması və idarəetmə qurumları olan ərazi olacaq.

Daha bir texnopark yenə də Sumqayıtda yaradılır. 2011-ci ilin sonunda imzalanan fərmana uyğun olaraq Sumqayıtda Kimya Sənaye Parkı yaradılır.

Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının ərazisində neft-kimya və digər prioritet sənaye sahələri üzrə rəqabət qabiliyyətli məhsulların (işlərin, xidmətlərin) istehsalı və emalı müəssisələri qurulacaq. Bu parkda "Azərkimya"-nın istehsal etdiyi məhsullardan xammal kimi istifadə edən müəssisələr yaradılacaq və son məhsul istehsal ediləcək. Burada indiyə qədər Azərbaycanda istehsal olunmayan məhsulların istehsalını təşkil edən şirkətlərə bu parkda daha çox üstünlük veriləcək. Yeni etilen-propilen qurğusunun qurulması nəzərdə tutulur. Kanada texnologiyası ilə qurulan bu qurğu təxminən 80-100 mln. manata başa gələcək.

28 Dekabr 2011-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən "Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı" və "Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkının fəaliyyətinin təmin edilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı" imzalanmışdır. 19 dekabr 2012-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfində Balaxanı Sənaye Parkının təməli qoyulmuşdur. Park ərazisində mexaniki emal və istehsal qurğuları üçün bütün şəraitlər və lazımi dəstək dövlət tərəfindən təmin ediləcək. Sənaye Parkının Balaxanı poliqonuna və tullantıların yandırılması zavoduna, o cümlədən əsas nəqliyyat qovşağına yaxınlığı xammal və enerji təchizatı və əldə edilmiş xam material və ya istehsal edilmiş məhsulun

asanlıqla satış bazarına çıxmasına əlverişli imkan yaratmış olacaq. Balaxanı Sənaye Parkının başlıca faydaları:

- Bir məkanda vahid infrastruktur yaratmaq;
- Yaşıl biznesin fəaliyyəti nəticəsində ətraf mühitə təsiri azaltmaq;
- Təkrar istehsal/təkrar istifadə və istehsal müəssisələrini yaratmaq, bu sahəyə dəstək;
- Əldə edilən xam malların satışı və ya istehsal olunmuş məhsullar bazarını genişləndirmək

Milli Məclis tərəfindən Vergilər Məcəlləsinə edilən son əlavə və dəyişikliklərdə sənaye və texnologiya parkları nəzərə alınmışdır. Belə ki, əsasən, ölkədə yaradılan sənaye və texnologiya parklarının idarəedici təşkilatı və ya operatorunun mənfəətinin parkın infrastrukturunun tikintisinə və saxlanılmasına yönəldilmiş hissəsi vergidən azad ediləcək. Bundan başqa, parkın rezident olan, yəni burada fəaliyyət göstərən hüquqi şəxslərin parkdakı fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlər 7 il müddətinə vergiyə cəlb edilməyəcək.

Qeyd edək ki, Azərbaycanda sənaye parklarının yaradılmasına başlanılmasının ciddi əsasları var. Xarici ölkələrin təcrübəsinə istinad edərək deyə bilərik ki, sənaye parkları sahibkarlığı dəstəkləmək, qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafını təmin etmək və əhalinin istehsal sahəsində məşğulluğunu artırmaq imkanına sahibdir. Buna görə də müxtəlif sənaye sahələrini inkişaf etdirmək istəyən, ölkə iqtisadiyyatının tarazlı inkişafında maraqlı olan dövlətlər iqtisadi siyasətlərində sənaye parklarının yaradılmasına, inkişafına yer verirlər.

Türkiyə, Almaniya, Polşa, Latviya, Rusiya, Çin və Cənubi Koreya təcrübələri göstərir ki, sənaye parklarının yaradılması ölkə iqtisadiyyatının ixrac, rəqabət qabiliyyətinin, idxalı əvəz edən məhsulların istehsalının artırılması, ətraf rayonlarda məşğulluğun təmini, investisiyaların və müasir texnologiyaların cəlb edilməsi kimi prioritet vəzifələrin həyata keçirilməsində xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Sənaye parkları müxtəlif cür (sənaye şəhərcikləri, ixrac-əməl zonaları biznes parkları, ali texnologiya parkları, sənaye inkişaf zonaları və eko-sənaye parkları

kimi) adlandırıla bilsə də, onların iki ümumi fərqləndirici xüsusiyyəti var. Birincisi, həmin məqsəd üçün ayrılan torpaq sahəsində bir neçə firma bir-birinə yaxın olmaqla yerləşdirilir, ikincisi, onların ümumi infrastrukturunu, kommunal xidmətləri, yanğınsöndürmə və təhlükəsizlik xidmətləri və ümumi əraziləri olur.

Sənaye parkları həmçinin park fəaliyyətlərini idarə edən ümumi idarəetmə strukturuna da malik olur. Sənaye parklarının üstünlüyü həm də ondan ibarətdir ki, onlar investisiya layihələrinin inkişafını, eləcə də kiçik və orta müəssisələrin gəlir əldə etməsi imkanlarını asanlaşdırır.

Sənaye parkında yerləşən biznes müəssisələrindən fərqli olaraq, kənarda yerləşən müəssisələr bəzi çətinliklə üzləşir. O cümlədən, sahibkarlar torpaq əldə etmək üçün müraciət etmək və müvafiq ödənişi həyata keçirmək, torpağı müvafiq istifadə üçün hazır şəkildə gətirmək, kommunal xidmətlərə giriş imkanı əldə etmək üçün əlavə təminat ödəmək, tullantıların emalı sistemlərini tikdirmək, əraziyə münasib giriş strukturunu təmin etmək, yerli hakimiyyət orqanlarından müvafiq icazələrin alınması prosesində bürokratiya halları ilə üzləşmək, sənaye parkında təklif edilən ümumi xidmətlərin bu ərazidə təklif edilməməsi kimi problemləri həll etmək məcburiyyətində qalırlar. Sənaye parklarında isə biznes təşkilatları bu cür çətinliklər yaşamır. İlk növbədə ona görə ki, sənaye parklarında biznesin təşkilində dövlət maraqlı olur. Bundan başqa, sənaye parklarında xidmətlər ortaq olduğundan, əməliyyatların ümumi dəyəri çox vaxt sənaye parklarında daha sərfəli olur və kiçik və orta müəssisələr orta biznes imkanlarından bəhrələnir. Sənaye parkları iri şirkətləri cəlb etməklə kiçik və orta müəssisələrin inkişafına əlavə dəstək verir, daha böyükiqtisadi rəqabətə davamlılığı təmin edir. Bu isə öz növbəsində biznes mühitinin təkmilləşdirilməsinə gətirib çıxarır. Lakin, sənaye parkları əlverişli biznes mühitini tam formalaşdırma bilmir.

Beləliklə, texnopark strukturlarının yaranması və formalaşması Azərbaycanda elmi-texniki infrastrukturun modernləşməsinə, elmin, təhsilin və istehsalın inteqrasiyasının təmin edilməsinə, innovasiya siyasətinin səmərəliliyinin artırılması

və iqtisadiyyatın yüksəldilməsinə və bütövlükdə ölkənin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya olunmasına müsbət təsir göstərir.

Regional innovasiya mərkəzlərinin yaradılmasının əsas məqsədi Azərbaycanın regionlarında texnoloji istiqamətin geniş spektri üzrə innovasiya proseslərinin aktivləşdirilməsi sayılır. Yüksək texnologiyalara malik ərazilər innovasiya infrastrukturunun subyektləri sayılırlar və istehlak təyinatlı yüksək texnoloji məhsulların buraxılışı üzrə xarici şirkətlərlə birgə müəssisələr yaratmaq əsasında fəaliyyət göstərilir. Bu cür təşkilatların yaradılmasında məqsəd Azərbaycan iqtisadiyyatına istehlak mallarının istehsalı üzrə müasir texnologiyaların cəlb olunması sayılır. Yüksək texnologiyaya malik ərazilərin yaradılması üçün ilkin şərtlər əlverişli coğrafi mövqe, istehsal infrastrukturunun kifayət qədər inkişaf səviyyəsi, zəngin mineral resursların mövcudluğu, iqtisadi və siyasi sabitlik hesab olunur. Yüksək texnologiyaya malik ərazilərin effektiv inkişafı üçün ən mühüm şərtlər müvafiq qanunvericilik bazasının işlənilib hazırlanması və potensial partnyorlar üçün güzəştlər sisteminin tətbiqi sayılır. Yüksək texnologiyalı ərazilər assosiasiya formasında yaradıla bilər. Yüksək texnologiyaya malik ərazilərin inkişafı nisbətən az müddətdə ÜDM-də elmtutumlu məhsulların payının artmasına yerli elmi-texniki və istehsal heyətin yüksək texnologiyalı sferaya cəlb olunmasına, rəqabətqabiliyyətli məhsullarla dünya bazarına çıxmaq üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına və beynəlxalq keyfiyyət standartına keçidin sürətlənməsinə kömək edir.

Azərbaycanda elmi-texniki və innovasiya sferalarının gələcək inkişafı üçün vençur sahibkarlığı sisteminin formalaşması zəruridir. Qeyd etməkləzımdır ki, vençur sahibkarlığının inkişafı sahəsində daha böyük nəticələr yalnız bu sferada xeyli təcrübəsi olan beynəlxalq və xarici maliyyə institutları ilə sıx əməkdaşlığın təmin edilməsi şərti ilə əldə etmək olar. Azərbaycanada elmi-texniki və innovasiya sferalarının gələcək inkişafı üçün vençur sahibkarlığı sisteminin formalaşması zəruridir. Vençur sahibkarlığının inkişafı prosesində aparıcı rolu texnoparklar oynamalıdır. Müasir mərhələdə vençur maliyyələşdirilməsinin inkişafını ləngidən əsas amillərdən biri kifayət miqdarda cəlbəedici şirkətlərin və ya innovasiya təşəbbüskarlarının

olmaması sayılır. Odur ki, cari iqtisadi vəziyyət şəraitində investisiyalaşma üçün cəlbəedici olan şirkət deyil, ayrıca innovasiya layihəsimüəyyən edilməlidir ki, bu da innovasiya infrastrukturunun bütünsübyektlərinin sıx qarşılıqlı təsirinin zəruriliyini şərtləndirir.

İnnovativ inkişafa nail olmaq üçün son illərdə ölkədə qazanılmış bütün nailiyyətlərin qorunub saxlanmasına və inkişaf etdirilməsinə yönəlmiş siyasət aparılır. Müasir texnologiyalarla təchiz olunmuş iri sənaye müəssisələrinin yaradılmasına xüsusi diqqət yetirilir. Böyük texnoparkların və sənaye parklarının işə salınması və fəaliyyət göstərməsini buna misal göstərmək olar. Yeni texnologiyalara əsaslanan kiçik və orta müəssisələrin fəaliyyəti daha da güclənir və onların sayı artır. Bu məsələdə dövlət tərəfindən özəl sektora güzəştli kreditlərin verilməsi mühüm rol oynayır.

Ölkə iqtisadiyyatının əsasını təşkil edən neft-qaz sektorunda genişmiqyaslı layihələr həyata keçirilir. 2012-ci ildə ən müasir texnologiyalar bazasında fəaliyyət göstərən yeni neft-kimya kompleksinin yaradılması layihəsinin həyata keçirilməsinə başlanmışdır. "Azərbaycan rəhbərliyi ölkəni artıq 2021-ci ilə - müstəqilliyin bərpa edilməsinin 30-cu ildönümünə qədər vətəndaşların yaşayışı üçün daha firavan məkana çevirməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. Millətin yaradıcılıq fəaliyyətinə, innovasiyalara qabil olan daha çox nümayəndələrini yetişdirmək lazımdır. Neft resurslarının məhdud olduğu zamanda yaşayıb inkişaf etməyin yolları, gələcək nəsllə necə ölkə təhvil vermək problemini indiki nəsillə sabaha saxlamadan həll etməlidir"(18. I Fəsil). Bundan çıxış edərək, öndə olmaq və qarşıda qoyulan məqsədlərə nail olmaq üçün yeganə üsul innovativ mexanizmlərdən istifadə etməyi öyrənmək, energetika, biotexnologiyalar və istehsalın elmi əsaslarla fəaliyyət göstərən digər sektorlarına aid biliklərə əsaslanan tamamilə yeni sahələri işə salmaqdır. İnnovativ texnologiyalar əmək məhsuldarlığının və iqtisadiyyatın artımının ən mühüm mənbəyidir. Ölkə iqtisadiyyatının inkişafında əsas prioritet kimi qeyri-neft sektorunun inkişafı respublikamızın qarşısında duran mühüm problemlərdəndir. Bu sahədə mühüm işlər həyata keçirilməlidir. Artıq bu sahədə

mühüm işlərə start verilmişdir. 2013-cü ilin sonuna qədər Bakı şəhərinin Qaradağ rayonunda İCİ ingilis texnologiyası bazasında metanol istehsalı üzrə iri kimya zavodu istifadəyə veriləcəkdir. Metanol neftin və qazın ən səmərəli alternativ olacaqdır. Gəncə şəhərində yeni alüminium zavodu fəaliyyətə başlamışdır. Bu, ölkənin sənaye potensialını xeyli gücləndirəcəkdir. 2014-cü ildə iri metallurgiya kompleksinin istifadəyə verilməsi sayəsində metallurgiya sənayesinin mövcud imkanları artacaqdır. Gübrə istehsalı üzrə yeni zavodun tikilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bu zavod ölkənin tələbatını tam təmin etməklə bərabər, ixrac potensialını da artıracaqdır. Qeyd edilən müəssisələrin tikintisi müasir texnologiyalar əsasında həyata keçiriləcəkdir ki, bu da ölkəmizdə yüksək rəqabətqabiliyyətli məhsullar istehsal etməyə imkan verəcəkdir.

Hesablamalara görə, on ildən sonra Azərbaycanın iqtisadi və sənaye potensialı iki dəfə artacaqdır. Ölkəmiz ən yeni texnologiyalardan və xarici təcrübədən istifadə etməklə alternativ və bərpa edilən enerji mənbələri yaratmağa başlamışdır. Məsələn, Qobustan rayonunda günəş və külək enerjisi ilə işləyən Alternativ Enerji üzrə Təcrübə-Sınaq Mərkəzi istifadəyə verilmişdir. Respublikanın digər regionlarında da bu istiqamətdə iş aparılır. 2012-ci il aprelin 24-də Sumqayıt şəhərində günəş modulları və LED lampaları istehsal edən "Azgüntex" zavodu istifadəyə verilmişdir. Alternativ və bərpa edilən enerji sahəsində dünya şöhrətli şirkətlərin ən müasir texnologiyalarından istifadə edilməklə yaradılmış bu zavod tamamilə kompyuterləşdirilmişdir. Burada hər birinin gücü 42-250 vatt olan 60 fotoelementlə təchiz edilmiş günəş panelləri beynəlxalq standartlara uyğun hazırlanacaq və stabil elektrik enerjisi istehsal edəcəkdir. Panellər istehsal edən texnoloji xətdə proses tamamilə avtomatlaşdırılmışdır.

Qənaətli və uzunömürlü olması ilə fərqlənən yeni nəsil yüksək texnoloji LED lampalarının istehsalı üçün xüsusi zavod tikilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycanda geniş çeşiddə neft və elektrik avadanlığı, metaldan və kompozit materiallardan müxtəlif diametrli borular, kimya sənayesi məhsulları, inşaat materialları və başqa mallar istehsal edilir. Minik və yük avtomobilləri istehsalına start verilmişdir. Bizim ixrac etdiyimiz yüksək keyfiyyətli, bütün beynəlxalq

standartlara cavab verən sənaye və yeyinti məhsullarına xarici alıcıların böyük tələbatı vardır. Kənd təsərrüfatında innovasiyaların tətbiqi tədbirlərinin həyata keçirilməsi bu gün aqrar siyasətin əsasını təşkil edir. Kənd təsərrüfatının maddi-texniki bazası yeniləşdirilir, yeni metodlar və texnologiyalar tətbiq edilir.

İKT sektorunun sabit və ardıcıl inkişafının təmin edilməsi üçün hökumət aşağıdakı istiqamətləri daha vacib hesab edir: kosmik sənayenin inkişafı, yüksək sürətli internetdən istifadə imkanı, İKT sektorunun rəqabət qabiliyyəti və ixrac tutumu; ölkənin bütün yaşayış məntəqələrini, habelə evləri və mənzilləri optik-lifli rabitə vasitələri ilə əhatə edən genişzolaqlı xidmətlərin inkişaf etmiş müasir şəbəkə infrastrukturunu (yüksək sürətli internetdən istifadə) dövlət idarəçilik sistemində informasiyadan yararlanmağa, biznes fəaliyyəti və xidmətlər göstərilməsi üçün müasir texnologiyaların üstünlüklərindən tam istifadə etməyə imkan yaradacaqdır. Bu, infrastruktur məsələləri arasında birinci dərəcəli vəzifədir. Ekspertlərin hesablamalarına görə, genişzolaqlı xidmətlərin istifadəçilərinin sayının 10 faiz artması, bütövlükdə ÜDM-in 1-1,5 faiz artmasına imkan verir.

Ölkədə kosmik sənayenin yaradılması, habelə milli telekommunikasiya peyklərinin buraxılması yaxın və uzaq perspektivə istiqamətlənmiş daha bir vacib məsələdir. 2012-ci ilin sonu - 2013-cü ilin əvvəlində ilk telekommunikasiya peykinin buraxılması ölkənin İKT sektorunun möhkəmlənməsi, onun xidmətlər ixracı üçün sərhədlərinin genişlənməsi baxımından yeni imkanlar yaratmışdır. Artıq ikinci telekommunikasiya peykinin, habelə Yerin səthinin tədqiqi və monitorinqi üçün aşağı orbitli digər peyklərin buraxılması məsələləri üzərində iş aparılır. Xarici ekspertlər hesab edirlər ki, 2020-2025-ci illərdə Azərbaycanda İKT sektorunun gəlirləri neft gəlirləri səviyyəsinə çata bilər.

İKT sahəsinin inkişafı vektorunun innovasiyalı tərkib hissəsi ilbəl genişlənəcəkdir. Rəqabətə davamlı və ixrac tutumlu İKT sektoru yaradılmasına yönəlmiş tədbirlər ölkənin daha bir mühüm vəzifəsidir. Hökumət bu sektorun inkişaf etdirilməsi məqsədilə ixrac imkanlarının artırılması, bu sahəyə daxili və xarici investisiyalar cəlb edilməsi üçün müxtəlif stimullaşdırıcı mexanizmlər tətbiq edir.

Bizim fikrimizcə, qlobal və regional İKT bazarlarına çıxmağın mümkün yollarından biri elektron mallar və xidmətlər ixracıdır. Bu məsələnin həll edilməsi üçün yaxın 5-10 ildə "Regional innovasiya zonası" layihəsi mərhələlər üzrə həyata keçiriləcəkdir.

Qeyd edilən bütün məsələlər **"AZƏRBAYCAN - 2020: GƏLƏCƏYƏ BAXIŞ"** inkişaf konsepsiyasında öz əksini tapmışdır

"AZƏRBAYCAN - 2020: GƏLƏCƏYƏ BAXIŞ" inkişaf konsepsiyasında elmi potensialın və innovasiya inkişafının əsas istiqamətləri nəzərdə tutulmuşdur:

- Uzunmüddətli davamlı iqtisadi inkişafının təmin edilməsi, bilikiqtisadiyyatının formalaşdırılması, elmtutumlu texnologiyanın, məhsulun (işin, xidmətin) yaradılmasının sürətləndirilməsi məqsədilə innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsi əsas istiqamətlərdən birini təşkil edəcəkdir.

- Bununla əlaqədar olaraq, elmin inkişafı onun ölkəmizdəki tarixinə və dünyada gedən meyllərə əsasən prioritetləşdiriləcək və mütərəqqi dünya elminə səmərəli inteqrasiya prosesi davam etdiriləcəkdir.

- Elmi infrastruktur təkmilləşdiriləcək, elmin maddi-texniki bazası müasirləşdiriləcək və bu sahədə informasiya təminatı sistemlərinin elektron formaya keçirilməsi təmin ediləcəkdir. Eyni zamanda, elmin maliyyələşdirilməsinə dövlət büdcəsi resursları ilə yanaşı, digər mənbələrin də cəlb olunması stimullaşdırılacaq ki, bu da son nəticədə elmi fəaliyyətlə məşğul olan işçilərin sosial müdafiəsini gücləndirəcək və "beyin axını"nın qarşısını alacaqdır.

- Ölkədə innovativ iqtisadiyyatın yaradılması məqsədilə elm və istehsalarasındakı əlaqələr gücləndiriləcək, tətbiqi elmi araşdırmaların bazarın tələbatınamüvafiq olaraq aparılması məqsədlə zəruri mexanizmlər yaradılacaqdır.

- İnnovasiya fəallığının yüksəldilməsi yolu ilə rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsalının stimullaşdırılması, innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri mexanizmlərin qurulması, innovasiya potensialının səmərəli istifadəsi və inkişafının təmin edilməsi məqsədilə dövlət dəstəyi tədbirləri reallaşdırılacaq və müvafiq qanunvericilik bazası yaradılacaqdır.

-İnnovasiya sahibkarlığının inkişaf etdirilməsi və yeni fəaliyyət növlərinin və məhsullarının inkişafına əlverişli mühitin formalaşdırılması ilə yanaşı, qabaqcıl texnologiyaların transferi və mənimsənilməsi istiqamətində tədbirlərin gücləndirilməsi, elmtutumlu məhsulların və texnologiyaların işlənilməsi və tətbiqi üçün texnoparkların və innovasiya zonalarının yaradılması nəzərdə tutulur. Bu baxımdan, müvafiq normativ-hüquqi baza hazırlanaraq qəbul ediləcək, innovativ sahibkarlığın və biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın inkişafını təmin etmək məqsədilə İnformasiya Texnologiyalarının İnkişafı Dövlət Fondunun yaradılması nəzərdə tutulur.

-Növbəti illərdə qabaqcıl dünya təcrübəsindən istifadə etməklə Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun olaraq yeni bilik və texnologiyaların istifadəsini, mənimsənilməsini və yayılmasını təmin edən milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması prosesi tamamlanacaqdır. (26,18)

"Məhiyyət etibarilə milli inkişafın yeni strategiyası olan bu konsepsiya innovativ iqtisadiyyatın yaradılması, qabaqlayıcı sosial inkişaf trendinin təmin edilməsi, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından geniş istifadə olunması, mədəniyyətin və ictimai həyatın gələcək inkişafı üçün yeni intellektual bazanın formalaşması üzrə məsələləri konkretləşdirməlidir. Başqa sözlə desək, konsepsiyanın reallaşdırılması yaxın gələcəkdə postsənaye (informasiya) cəmiyyətinə keçid üçün modernləşdirilmiş fundamental iqtisadi, sosial və siyasi zəmin yaradacaqdır. Bu, elə cəmiyyət olacaqdır ki, orada yeni mərhələdə inkişafın lokomotivi artıq kreativ sinif, düşünməyi və fəaliyyət göstərməyi bacaran ağıllı insanlar cəmiyyəti olacaqdır. Millətin kreativliyi və ya onun fəal hissəsinin kreativliyi dövlətin firavanlığının əsas mənbəyi olacaqdır".

Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illəri əhatə edən elmin inkişafı üzrə Milli strategiya və 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli strategiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı Dövlət Proqramı qəbul olunmuşdur. Elmin inkişafı üzrə Milli strategiyada elmi-texnoloji və innovasiya inkişafında dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir.

- Fundamental elmlər üzrə araşdırmaların muasir tələblər səviyyəsinə çatdırılması;
- Sosial-iqtisadi inkişafın aparıcı istiqamətləri üzrə perspektiv tədqiqatların davam etdirilməsi;
- Müxtəlif tədqiqat sahələrində çalışan alim və mütəxəssislərin elmi fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi;
- Elm və texnologiyaların inkişafının yeni istiqamətlərini müəyyənləşdirərək onların reallaşdırılması üçün zəmin yaradılması;
- Müasir texnologiyaların mənimsənilməsi, yaradılması, elmdə və iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində tətbiqi və inkişaf etdirilməsi;
- İnnovasiya fəaliyyətinin müasir tələblərə və elmi-praqmatik meyarlara uyğun gücləndirilməsi;
- Elmi potensialın inkişafında iqtisadiyyatın dövlət və qeyri-dövlət sektorlarının qarşılıqlı əlaqələrinin təşkili;
- Elmtutumlu məhsulların istehsalı və ixracı mexanizmlərinin formalaşdırılması;
- Tətbiqi elmi tədqiqatların rəqabətə davamlı sektorunun yaradılması və inkişafı;
- İstehsal və tədqiqat sektorları arasında fəal integrasiyanın təşkilinə dəstək verilməsi;
- İnnovasiya fəaliyyəti infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, o cümlədən texnoparklar, texnoloji mərkəzlər, biznes inkubatorları şəbəkəsinin genişləndirilməsi;
- İnnovasiya fəaliyyətinə dövlət tərəfindən maliyyə dəstəyinin verilməsi. (27.səh.7)

3.2. Azərbaycanada innovasiya sisteminin formalaşdırılmasında korporativ sektorun rolunun gücləndirilməsi istiqamətləri.

Ümumiyyətlə bəllidir ki, yüksək gəlir "resursların kombinasiyasının" (Y.Şumpeter) tapılması ilə reallaşır və məlumdur ki, "yeni kombinasiyanı" əsl

sahibkar, daha doğrusu, bacarıqlı menecer tapır. Çünki, " menecment -iş fəaliyyətinin elə bir kordinasiyası prosesidir ki, bu fəaliyyətin effektivliyi təmin edilsin" (31, 256). Daha doğrusu, investisiyaların effektivliyini - yüksək mənfəəti prinsipial olaraq, təkmil, daha doğrusu, innovasiya menecment reallaşdırır.

İnnovasiya menecmenti innovasiya proseslərinin, innovasiya fəaliyyətinin, bu fəaliyyətlə məşğul olan təşkilati strukturun və heyətin idarə edilməsinin prinsip, metod və formalarının məcmusudur.

İnnovasiya meneceri innovasiya prosesinin müxtəlif fazalarında fəaliyyət göstərir və bu sahədə özünün idarəetmə fəaliyyətini qurur. Müəssisə və təşkilatlar innovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olmaq məqsədi ilə aşağıdakı təşkilati strukturları yarada bilirlər:

1. Elmi tədqiqat institutları və ya elmi mərkəzlər.
2. Layihə - konstruktor şöbələri.
3. Strateji araşdırma mərkəzləri.
4. Marketing şöbəsi nəzdində marketing tədqiqatları bölməsi.
5. Laboratoriyalar.
6. Məsləhət (konsaltinq) şöbələri və s.

Vençur biznesi ilə məşğul olan firmalar yeni məhsulların layihələşdirilməsini, tədqiqatını və istehsalını, ixtiraçılıq və elmi axtarışla bağlı fəaliyyəti həyata keçirirlər. Mahiyyətinə və məzmununa görə vençur biznesi riskli biznesdir. (Vençur sözü ingilis dilindən "venture" sözündəndir. Mənası "risk", "cəsarətli addım" deməkdir. Yəni vençur müəssisələrinin həyata keçirdikləri kapital qoyuluşları olduqca riskli bir işdir. Çünki istehlakçılar yeni layihələri, məhsulları necə qəbul edəcək, yeniliklərin nəticəsi necə olacaq bunu qabaqcadan proqnozlaşdırmaq çox çətindir. Ona görə də, vençur kapitalı riskli kapital hesab olunur.

Vençur firmaları böyük firmaların struktur vahidi kimi törəmə müəssisələri formasında da fəaliyyət göstəririlər. Vençur firmasının təşkil edilməsi və yaradılması üçün lazım olan şərtlər aşağıdakılar hesab olunur:

- 1) Maliyyələşmə mənbəyi - risk kapitalı.

- 2) Vençur firmasının gəlir gətirə bilmək potensialı.
- 3) Innovasiya ideyalarının mövcudluğu.
- 4) Firmanın məhsuluna bazar tələbatının yaranması.

Innovasiya firmalarına və qurumlarına rəhbərlik mühəndislər və menecerlər tərəfindən həyata keçirilir.

Funksional yanaşma üsulundan istifadə edərək ayrı-ayrı ölkələrin MİS-lərinin tədqiq olunması və onların Azərbaycanın sosial-mədəni və iqtisadi mühitinə uyğunlaşdırılması xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi yolu ilə Respublikamızın milli innovasiya sisteminin aşağıdakı səkkiz funksiyasının formalaşdırılmasının vacib olduğunu müəyyənləşdirməyə bəllər:

- innovasiya siyasətinin formalaşdırılması;
- innovasiyalar üçün tənzimləyici mühitin yaradılması;
- perspektivli elmi istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsi və prioritetli innovasiya proseslərinin seçilməsi;
- resursların formalaşdırılması və bölüşdürülməsi;
- innovasiya istiqamətli ETTKİ-lərin yaradılması və həyata keçirilməsi;
- innovasiya fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi tələblərinə cavab verən insan kapitalının formalaşdırılması və zəruri olan material aktivlərinin yaradılması;
- innovasiyaların yaradılması və istifadəsi üçün stimulların yaradılması;
- yüksək texnologiyalara əsaslanan yeni istehsal və xidmət sahələrinin inkişafının maliyyə cəhətdən dəstəklənməsi.

Innovasiya menecmentinin təhlili bir sıra mühüm məqamları - vençur maliyyələşdirmə sxeminin effektivliyini, innovasiya risklərinin idarəedilməsini və.s.-i aydınlaşdırmağa, o cümlədən elmi-tədqiqatın proqram-məqsədli təşkilinin mikro səviyyədə təkmilləşdirilməsi məsələsinin aydınlaşmasına imkan yaratdı və qeyd olunmalıdır ki, bütövlükdə innovasiya proseslərinin effektivliyi həm də korporativ idarəetmə standartlarının keyfiyyətindən asılıdır.

Ümumiyyətlə, müasir idarəetmə praktikası və nəzəriyyəsi bu sualı cavablandırır və artıq məlumdur ki, "korporativ idarəetmə hər bir kompaniya - böyük və kiçik, özəl və ictimai kompaniyalar üçün ən mühüm məsələdir".

Bu baxımdan müasir idarəetmədə yüksək korporativ standartların tətbiqi vacibdir və məhz bu idarəetmənin mövcudluğu xarici investisiya mənbələrinə - səhm, istiqraz buraxılışı hesabına vəsaitlər cəlbinə imkan yaradır. Nəzərə almaq gərəkdir ki, ötən əsrin 50-ci illərində tətqiqatlarla sübut olunub ki, xarici maliyyələşmə mənbələrindən üstün istifadə bütövlükdə səmərəlidir.

Keyfiyyətli korporativ idarəetmə sisteminin formalaşması əlbəttə ki, təkcə sahibkarlığın idarəetmədən ayrılması ilə şərtlənmir. Bir çox hallarda sahibkarlığın inzibati-təşkilati forması da bu cəhətə ciddi təsir göstərir. Azərbaycan mühitində bu baxımdan əsas məsələ korporativ formanın zəif inkişafında deyil. Əsas məsələnin mahiyyəti bir qədər fərqlidir. Öncə qeyd etdiyimiz kimi ölkədə yaradılan əlverişli investisiya və sahibkarlıq mühiti son illərdə sahibkarlıq subyektlərinin sayının sürətli artımını şərtləndirib. Belə ki, 2001-ci ildə dövlət registirində qeydə alınmış müəssisələrin sayı 55799 idi. 2006-cı ildə bu göstərici 70287-yə, 2011-ci ilin əvvəlinə isə 93416-ya bərabərləşdirilmişdi. Bu dövrdə kiçik müəssisələrin sayı 44738-dən 77225-ə qədər artmışdı. Deməli, bu dövrdə böyük müəssisələr cəmi 5min, kiçik müəssisələrsə 32487 say artıb. Əlbəttə ki, kiçik müəssisələrdə keyfiyyətli korporativ idarəetmə tətbiqi bir sıra amillərə görə mümkün olmur.

Ancaq keyfiyyətli korporativ idarəetmə sistemlərinin formalaşması baxımından kiçik müəssisələrin sürətli artımı ciddi bir maneə deyil.

Başqa bir cəhət - hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıqla məşğul olan formalaşmasına şərait yaratmır. Belə bir sürətli artım aşağıdakı cədvəldən aşkar görünür.

Aydındır ki, 432141 fərdi sahibkarlıq subyektinin böyük əksəriyyətində, yaxud mütləq əksəriyyətində nə maliyyə planlaşdırılması, nə investisiya layihələrinin qiymətləndirilməsi, nə SWOT, nə də STEP təhlil və s. idarəetmə metodlarından istifadə olunmur.

Bu baxımdan biznesin inzibati-təşkilati strukturunun təkmilləşdirilməsinə, daha doğrusu, fərdi sahibkarlıq subyektlərinin tədricən hüquqi şəxs formasında fəaliyyətə çevrilən müəssisələrə çevrilməsinə stimül yaradan tədbirlərin reallaşdırılmasına ehtiyac vardır. Sadələşdirilmiş vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi, biznesin təşkilati formaları ilə bağlı mülki məcəllədə lazımi düzəlişlərin edilməsi - daha doğrusu, biznesin yalnız hüquqi şəxs formasında təşkilinin nəzərdə tutulması kimi tədbirlər effektiv idarəetmə sisteminin hər bir sahibkarlıq subyektində təşəkkülünə əsas yarada bilər.

Korporativ idarəetmənin təşəkkülü və bu idarəetmənin keyfiyyətinin artımı-baxımdan mühüm məsələlərdən biri də menecmentdə ən müasir idarəetmə metodlarından istifadədir.

Cədvəl 9. Fəaliyyət növləri və tətbiqi istiqamətləri üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclər, min manat

	2011	2012	2013	2014
Bütün sənaye	31 589	9 326	13 877	21 534
yeni məhsulların, xidmətlərin, yeni proseslərin tətbiqi və işlənməsi	3 328	529.3	9 036	12 232
texnoloji innovasiyalar ilə əlaqədar maşın və avadanlığın alınması	25 178	5 451	2 328	3 366
yeni texnologiyaların alınması	585.0	557.7	770,1	38.5
proqram vəsaitlərinin alınması	40.0	166.1	504,8	287.2
yeni məhsulların buraxılışı üçün istehsal layihələşdirilməsi, digər istehsala hazırlıq növləri və ya onların istehsalı üzrə yeni xidmətlərin və ya metodların tətbiqi	20.5	16.2	1011	5559
innovasiya ilə əlaqədar işçilərin öyrədilməsi və hazırlığı	99.3	2.5	46	40.0
marketing tədqiqatları	-	-	-	-
texnoloji innovasiyalar	-	-	-	-
elmi-tədqiqat və işləmələr	2 162	2602	181,4	11.4
kənar təşkilatların xidmətlərinin ödənilməsinə çəkilən xərclər	171.8	-	-	-
texnoloji innovasiyalara çəkilən digər xərclər	4.2	2.1	-	-
Mədəncıxarma sənayesi	692.9	778.4	8197	4133

Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı	-	464.5	1614	17.0
yeni məhsulların, xidmətlərin, yeni proseslərin tətbiqi və işlənməsi	-		599	-
yeni texnologiyaların alınması	-	-	-	-
Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı	1 577	-	-	-
yeni məhsulların, xidmətlərin, yeni proseslərin tətbiqi və işlənməsi	-	-	-	-
texnoloji innovasiyalar ilə əlaqədar maşın və avadanlığın alınması	1 577	-	-	-

Yuxarıdakı cədvəldən göründüyü kimi bəzi sənaye sahələri üzrə çəkilən xərclər daha yüksək rəqəmlərlə təzahür edir. Elə sənaye sahələri də vardır ki , bu rəqəm çox kiçikdir.

3.3. Azərbaycanda innovasiya sisteminin inkişafında mövcud problemlər

Ümumiləşdirilmiş formada yeni iqtisadiyyatın dörd əsas xüsusiyyətindən söz etmək mümkündür; **digitallaşma** (internet iqtisadiyyatını, başda da elektronik ticarəti bu çərçivədə dəyərləndirmək mümkündür), **innovasiya fəaliyyətlərinin artması**, **qloballaşma** və **insan ehtiyatları profilində yaşanan radikal dəyişmə** (qurumların insan ehtiyatlarını əsas alaraq yenidən qurulması).

Digital iqtisadiyyat ya da Tekonomi olaraq da adlandırılan yeni iqtisadiyyatın xüsusiyyətləri **Tapscott** tərəfindən **12 maddə** şəklində ifadə edilmişdir:

-Yeni iqtisadiyyat informasiya iqtisadiyyatıdır: İnformasiya texnologiyaları bir iqtisadiyyatın informasiya təməlli olmasına imkan yaratmaqdadır. İnformasiya iqtisadiyyatında informasiyanın yaradılması həm informasiya işçilərinə həm də informasiya istehlakçılara yeni insanlara aiddir. Əmtəə və xidmətlərin tərkibi müştəri düşüncələri əsasında müəyyənləşərkən, informasiya

texnologiyası əmtəə və xidmətlərin bir hissəsi halına gələcəkdir.

-Yeni iqtisadiyyat digital bir iqtisadiyyatdır: Yeni iqtisadiyyatda informasiyalar tamamilə 1 və 0-dan təşkil olunan məlumatlar formasında göndərilməkdədir. Günümüzdə hər növ informasiya, səs, yazı, görüntü, hərəkətli təsvir və s. kompüter şəbəkələri tərəfindən göndərilməkdədir.

-Yeni iqtisadiyyatda virtuallaşma önəmli rol oynamaqdadır: İnformasiyanın analoqdan digitala dönüşməsi, fiziki varlıqların virtual hala gəlməsinə imkan verməkdədir. Bəhs edilən virtuallaşma iqtisadiyyatın strukturunu, qurumların növlərini və aralarındakı əlaqələri, dolayısı ilə iqtisadi fəaliyyətin birbaşa özünü dəyişdirməkdədir.

-Yeni iqtisadiyyat molekulyar bir iqtisadiyyatdır: Əvvəlki böyük şirkət quruluşları seyrəlməkdə və dinamik fərd və qurumların formalaşdırdığı iqtisadi fəaliyyət əsaslı qruplar halında yenidən ortaya çıxmaqdadır. Burada şirkətlərin ortadan qalxması, yəni yox olması deyil dönüşməsi nəzərdə tutulur.

-Yeni iqtisadiyyat bir şəbəkə iqtisadiyyatıdır: Yeni iqtisadiyyat kommunikasiya şəbəkələri ilə bütünləşən bir iqtisadiyyatdır. Analoq xətlər yerinə digital kommunikasiya şəbəkələrinin yaranması və klassik əsas kompüter sistemindən web əsaslı sistemə doğru gerçəkləşən yerdəyişmə biznes dünyasında önəmli transformasiyalara səbəb olmaqdadır. Yeni texnologiya və kommunikasiya şəbəkələri kiçik səviyyəli şirkətlərə böyük səviyyəli şirkətlərin sahib olduğu miqyas (scale) iqtisadiyyatları və ehtiyatlara əlçatma kimi başlıca üstünlüklərə malik olma imkanını yaratmaqdadır.

-Yeni iqtisadiyyatda vasitəçilər əsasən aradan qalxacaqdır: Özəl və

dövlət sektorunda bir çox qurum istehlakçıları ilə şəbəkələr vasitəsiylə birbaşa təmas quracaqlar və vasitəçilərini demək olar ki, sıradan çıxaracaqlar.

-Yeni iqtisadiyyatın hakim sektoru üçlü bir formasıdır: Sənaye iqtisadiyyatında maşınqayırma sektoru açar pozisiyasındaykən, yeni iqtisadiyyatda hakim iqtisadi sektor digər bütün sektorların rifah yaratmasına gedən yolu təşkil edən kompüter, kommunikasiya və əyləncə sənayelərinin bütünləşməsi ilə formalaşan yeni media sektorudur.

-Yeni iqtisadiyyat yenilik əsaslı bir iqtisadiyyatdır: Yeni iqtisadiyyatın prinsipi “öz məhsulunun modasını özün yekunlaşdır” olacaqdır. Əgər yeni və uğurlu bir məhsul yaradılmış və bazara çıxarılmışsa, hədəf bu məhsulun daha da inkişaf etdirilmişinin yaradılması və ilk məhsulun modasının yekunlaşdırılması olmalıdır.

-Yeni iqtisadiyyatda istehsalçı və istehlakçı fərqi azalmaqdadır: Kütləvi istehsalın yerini böyük miqdarlarda müştəri tələbatlarına görə istehsalın almasıyla birlikdə, istehsalçılar fərdi istehlakçıların zövq və tələbatlarına uyğun özəl əmtəə və xidmətlər təklif etmə zərurəti ilə üzləşmişlərdir. Yeni iqtisadiyyatda istehlakçılar faktiki olaraq istehsal prosesinə qatıla bilməkdədirlər.

-Yeni iqtisadiyyat bir sürət iqtisadiyyatıdır: Digital məlumatlar üzərinə qurulmuş bir iqtisadiyyatda, şirkətlərin müvəffəqiyyəti və iqtisadi fəaliyyətlər baxımından sürət başlıca dəyişkəndir.

-Yeni iqtisadiyyat qlobal bir iqtisadiyyatdır: İki qütblü dünyanın dağılmasından sonra, iqtisadi divarların əhəmiyyətli səviyyədə ortadan qalxdığı, dinamik, yeni və dəyişkən qlobal bir mühit ortaya çıxmışdır.

-Yeni iqtisadiyyat bəzi sosial problemləri özü ilə birlikdə gətirmişdir: Yeni bir iqtisadiyyatın astanasında, güc, mühafizə,

bərabərlik, keyfiyyət, biznes həyatının keyfiyyəti və demokratik prosesin gələcəyi kimi bir sıra problemləri özü ilə birlikdə gətirən yeni bir siyasi iqtisadiyyatın başladığı da müşahidə edilməkdədir.

William D.Nordhaus isə yeni iqtisadiyyatı, informasiyanı hazırlayan **hardware**, informasiyanı əldə edən və paylaşıldırılmasını həyata keçirən **kommunikasiya sistemləri** və insan yardımını ilə bütün sistemi idarə edən **software** olmaqla üç başlıca komponent şəklində ələ almaqdadır.

Ən əsası isə odur ki, yeni iqtisadiyyat, insana qoyulan investisiyanın gəlirinin fiziki sərmayə investisiyalarından daha yüksək olduğu bir dönmə daxil olduğumuzu da göstərməkdədir. Fərdlərin, bazarda sahib olduqları informasiyanın dəyəri, zamanla daha da əhəmiyyətli hala gəlməkdədir.

İnformasiya çağsı yeni iqtisadiyyata sahib ölkələrin çağıdır. İnsanına deyil, təbii ehtiyatlarına arxalanan "**köhnə iqtisadiyyat**"a sahib ölkələr çağın gerisində qalan ölkələrdir.

Müasir dünyada texnika və texnologiyaların nisbətən sürətlə dəyişir. Belə şəraitdə məhsul və prosesləri yerli şəraitə uyğunlaşdırmaq, məhsuldarlıq və xərcləri azaltmaq üçün onların təkmilləşdirilməsi tələb olunur. Bu dəyişikliklərin bir çoxu elmi-tədqiqat laboratoriyalarında deyil, iş yerlərində həyata keçirilir. Ölkə iqtisadiyyatında məhsul və proseslərdə həyata keçirilən kiçik dəyişikliklərin cəmi təsiri bir çox hallarda yeni iri texnologiyanın təsirindən böyük ola bilər. Bu baxımdan, mövcud texnologiyaların yerli şəraitə uyğunlaşdırılması ilkin innovasiyalar qədər məhsuldar ola bilər. İnkişaf etməkdə olan ölkələr səylərini elmi-tədqiqat və təcrübə konstruktor işlərində cəmləşdirməlidirlər. Bu zaman, hökumət əsasən xarici ölkələrdən alınmış texnologiyanın əldə edilməsi, mənimsənilməsi, yerli şəraitə uyğunlaşdırılması və təkmilləşdirilməsi üzrə vasitəçilik funksiyalarını özünə götürməli və həmçinin bu işlərə kömək etməlidir.

Azərbaycanın uzunmüddətli inkişaf konsepsiyasında qeyd olunduğu kimi, bölgələrdə yerli xammala əsaslanan sənaye müəssisələrinin fəaliyyətinin keyfiyyətə muasir səviyyədə qurulması və yeni müəssisələrinin yaradılması istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, 2020-ci ilə qədər olan dövrdə ölkədə polad istehsalı,neft-qaz emalı və neft-kimya kompleksləri,gübrə,gəmiqayırma və sement zavodlarının inşası,alüminium sənayesinin inkişafı,ilkin alüminium istehsalının artırılması,özəl sektorun iştirakı ilə son məhsulun istehsalına qədər texnoloji zəncirin qurulması,bu sahənin ixrac potensialının genişləndirilməsi nəzərdə tutulur. Eyni zamanda iqtisadi rayonlar üzrə sənaye şəhərçiyi infrastrukturun formalaşdırılması qeyri-neft emalı sənayesinin inkişafı ilə bağlı dövlət investisiya siyasətində əsas istiqamət olacaqdır. Hazırda ölkədə innovativ və yüksək texnologiyalar əsasında rəqabətqabiliyyətli sənaye istehsalının inkişafı üçün münbit şərait yaratmaq məqsədi ilə imzalanmış “Sumqayıt - Kimya Sənaye Parkının yaradılması haqqında” Fərmanın və 2011-ci il 28 dekabr tarixli “Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkının yaradılması haqqında” Sərəncamının icrası istiqamətində sistemli tədbirlər həyata keçirilir. Lakin bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, ölkə regionlarının çoxunda elmi təşkilatların potensialından kifayət qədər istifadə olunmur. Bunun əsas səbəblərindən biri ondan ibarətdir ki, elmi işləmələrin məhsulları heç də həmişə rəqabətqabiliyyətli əmtəələr kimi çıxış etmirlər. Elmi təşkilatların müəssisələrlə əvvəllər mövcud olan əlaqələrinin pozulması demək olar ki, hər yerdə elm və istehsalın ayrılmasına gətirib çıxarmışdır. Bütün mövcud olan çatışmazlıqların aradan qaldırılması və regional səviyyədə innovasiya fəaliyyətini genişləndirmək üçün regional innovasiya strategiyasının işlənib hazırlanmasına ehtiyac vardır. Hazırda neft strategiyasının uğurla reallaşdırılması iqtisadi regionların inkişafının maliyyələşdirilməsi üçün zəruri vəsaitlərin formalaşmasına səbəb olmuşdur. Bu baxımdan, regionların inkişafı sahəsində həyata keçirilən tədbirlərin davam etdirilməsi məqsədilə ölkə prezidentinin 14 aprel 2009-cu il Fərmanı ilə “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” təsdiq edilmişdir. Həmin

Proqramın məqsədi ölkədə qeyri-neft sektorunun inkişafının sürətləndirilməsinə, iqtisadiyyatın diversifikasiyasına, tarazlı regional və sosial-iqtisadi inkişafa, əhalinin həyat səviyyəsinin daha da yaxşılaşdırılmasına nail olmaqdır. Dövlət Proqramında müəyyən edilmiş məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulur. - ölkənin təbii və əmək potensialından səmərəli istifadə etməklə qeyri-neft sektorunun sürətli inkişafının təmin edilməsi; - infrastruktur təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində tədbirlərin davam etdirilməsi; - sahibkarlıq mühitinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı məqsədyönlü tədbirlərin həyata keçirilməsi və sahibkarlığın inkişafının daha da sürətləndirilməsi; - iqtisadiyyatın inkişafına investisiyaların cəlb olunma işinin davam etdirilməsi; - ixracıönümlü məhsul istehsalının stimullaşdırılması;

Fikrimizcə, qeyd olunan vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün iqtisadi rayonlarda innovasiya-investisiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Prof. R.Mehdiyevin tədbirincə desək, insan kapitalına yönəldilən investisiyalar iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafının təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Nəticədə insan kapitalının keyfiyyətinin artması həm vətəndaşların gəlirlərinin, həm də əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsinə, innovativ fəaliyyətin inkişafına şərait yaradır

Onu da qeyd edək ki, 2012-2015-cü illərin planlarında iri infrastruktur layihələrin reallaşdırılması nəzərdə tutulur. Başlıca su ehtiyatlarının ölkə hüdudlarından kənarda formalaşmasını nəzərə alsaq, taxtakörpü su anbarı çox mühüm layihə kimi təqdirəlayiqdir. Bu layihənin həyata keçirilməsi yarana biləcək su anbarı çox mühüm layihə kimi təqdirəlayiqdir. Bu layihənin həyata keçirilməsi yarana biləcək su qıtlığının qarşısını almağa imkan verəcəkdir. Digər tərəfdən, Şəmkirçay su anbarının tikintisinin başa çatması ilə həm meliorasiya, həm də əhalinin içməli su ilə fasiləsiz təchizatı mümkün olacaqdır. Hesab olunur ki, bu iki nadir layihənin reallaşdırılması kənd təsərrüfatı sahəsində də Azərbaycanın bir neçə onilliklər ərzində dayanıqlı inkişafına imkan verəcəkdir.

Son illər respublikada ən yeni texnologiyalardan və xarici təcrübədən istifadə etməklə alternativ və bərpa edilən enerji mənbələrinin yaradılması xüsusilə diqqəti cəlb edir. Belə ki, Qobustan rayonunda günəş və külək enerjisi ilə işləyən Alternativ Enerji üzrə Təcrübə-Sınaq Mərkəzi bu istiqamətdə həyata keçirilmiş ənmühüm layihələrdən hesab oluna bilər. Bununla yanaşı, 2012-ci il aprelin 24-də Sumqayıt şəhərində günəş modulları və LED lampaları istehsal edən “Azgüntex” zavodu istismara verilmişdir. Ən mühüm diqqət çəkən məqamlardan biri odur ki, alternativ və bərpa edilən enerji sahəsində dünya şöhrətli şirkətlərin ən müasir texnologiyalarından istifadə edilməklə yaradılmış bu zavod tamamilə kompüterləşdirilmişdir. Bu zavodda hər birinin gücü 42-250 vatt olan 60 fotoelementlə təchiz edilmiş günəş panellərinin beynəlxalq standartlara uyğun hazırlanması və bununla da sabit elektrik enerjisinin istehsal edilməsi nəzərdə tutulur. Onu da qeyd edək ki, panellər istehsal edən texnoloji xətdə proses tamamilə avtomatlaşdırılmışdır. Yuxarıda qeyd olunanlarla yanaşı, yaxın perspektivdə Sumqayıtda qənaətli və uzunömürlü olması ilə fərqlənən yeni nəsil yüksək texnoloji LED lampalarının istehsalı üçün xüsusi zavodun tikintisi planlaşdırılır. Bütövlükdə, yaxın illər ərzində Sumqayıtda yüksək texnologiyalar parkının yaradılması nəzərdə tutulur. Həmin parkda alternativ və bərpa olunan enerjiyə, enerjiden cəmərəli istifadə edilməsi texnologiyasına əsaslanan 15 zavodun inşası həyata keçiriləcəkdir. Hazırda respublikada geniş çeşiddə neft və elektrik avadanlığı, metaldan və kompozit materiallardan müxtəlif diametrli borular, kimya sənayesi məhsulları inşaat materialları və s. istehsal olunur. Bundan əlavə, minik və yük avtomobilləri istehsalına başlanılmışdır. Digər tərəfdən isə Azərbaycanın hazırda ixrac etdiyi yüksək keyfiyyətli, müasir standartlara uyğun sənaye və yeyinti məhsullarına xarici alıcıların böyük tələbatı vardır. Araşdırmalar göstərir ki, hazırda metallurgiya sənayesinin texniki və texnoloji cəhətdən yenidən qurulmasına böyük ehtiyac vardır. Baku Steel Company istisna olmaqla digər müəssisələrin maddi-texniki bazası xeyli dərəcədə köhnəlmişdir. Odur ki, məhz bu baxımdan mövcud müəssisələrin yenidən qurulması və ya onların yeniləri ilə əvəz edilməsi tədbirləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Əlvan metallurgiya sahəsində innovasiya siyasətinin

həyata keçirilməsi müasir dünya standartlarına cavab verən texnologiyalar əsasında Gəncədə aliminium zavodunun tikintisi, Sumqayıt alüminium zavodunda və Gəncə gil-torpaq istehsalat sahəsində yenidənqurma işlərinin başa çatdırılması ilə bağlıdır. “Daşkəsən Filizsaflaşdırma” ASC-nin müasir standartlara uyğun texnologiyalar əsasında yenidənqurulması və ekoloji-innovativ tələblərə cavab verən yeni metallurgiya zavodunun tikintisi qara metallurgiya sənayesində innovasiya layihələrinin reallaşdırılmasında mühüm addım olacaqdır. Ölkədə sənayenin perspektivli sahələrindən biri də neft-maşınqayırma sahəsidir. Hesab edirik ki, ölkədə neft hasil edən dövlətlərlə qonşuluq, eləcə bu sahədə toplanmış zəngin təcrübə neft-mədən avadanlıqları istehsalının inkişafını zərurətə çevirmişdir. Onu da qeyd edək ki, neft-maşınqayırma sahəsinin inkişafı xarici şirkətlərlə strateji əməkdaşlıq şəklində də həyata keçirilə bilər. Belə ki, hazırda texnologiyanın cəlb edilməsi məqsədilə xarici firmalara birbaşa investisiya qoyuluşu səmərəli yollardan biri hesab edilir. Məhz bu aspektən yanaşdıqda demək olar ki, hökumət xarici neft maşınqayırma şirkətində əhəmiyyətli paya malik olmaqla, bu şirkətin imkanlarından yararlanaraq yerli neft maşınqayırma sahəsinin inkişafına nail ola bilər. Bütövlükdə sənaye istehsalı, o cümlədən də neft maşınqayırması iqtisadiyyatın son dərəcə fond tutumlu sahəsidir. Müəssisənin əsas fondlarının mövcud vəziyyəti xeyli dərəcədə istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin iqtisadi və sosial nəticələrini şərtləndirir. Konkret müəssisədə istifadə olunan avadanlıq və texnologiyadan məhsulun keyfiyyəti, istehsal xərcləri, ekoloji və sanitariya-gigiyenik mühit kimi ən vacib göstəricilər asılıdır. “Azneftkimyamaş” SC-nin bütün müəssisələri öz mövcudluğu ərzində dəfələrlə modernizasiyaya, texniki cəhətdən yenidən silahlanmaya, yenidənqurmaya və genişləndirməyə məruz qalmışdır. Bu müəssisələr əsas vəsaitlərin: binaların, istehsal meydançalarının, maşın və avadanlıqların, müxtəlif ötürücü qurğuların, dəmir yollarının, anbarların, nəqliyyat vasitələrinin çox böyük həcmində malik olmuşlar. Keçmiş SSRİ-nin inzibati-amiranə sistemi iflasa uğradıqdan sonra, müəssisə rəhbərliyi köhnəmiş fondlarla və texnologiyalarla üz-üzə qaldı. İlk növbədə burada söhbət “Azneftkimyamaş”ın qız müəssisələrinin əsas fondlarının orta yaşından gedir. Təxmini hesablamalar göstərir

ki, ölkənin maşınqayırma müəssisələrində bütün döviyyədənənar vəsaitlərinin 80%-ə qədər 20 ildən çox yaşa malikdir. Bəzi müəssisələrdə isə yaşı 40 ildən çox olan avadanlıqlardan istifadə olunur. “Azneftkimyamaş” SC-nin müəssisələrində son dəfə modernizasiya keçən əsrin 80-ci illərində həyata keçirilmiş, istehsal texnologiyası isə 60-70-ci illərində işlənilib hazırlanmış və öz xidmət dövrünü başa vurmuşdur. Bundan başqa, sənaye zavodlarının istehsal güclərindən 10-20% istifadə olunduğu indiki şəraitdə istifadə olunmayan əsas fondların mövcudluğu müəssisənin çiyində ağır bir yük olmaqla son nəticədə öz əksini müəssisənin son məhsulunun maya dəyərinin artmasında tapır. Müəssisələrin əksəriyyətində avadanlığın böyük hissəsinin dəyəri artıq amortizasiya olunsada vəsaitlərin böyük həcmi onlar işçi vəziyyətinin saxlanmasına, başqa sözlə, təmir işlərinə xərclənir. Müvafiq texnoloji avadanlıqlarsız müasir tələblərə cavab verən keyfiyyətli məhsulun istehsalı qeyrimümkündür. Məhz buna görə də bütün müəssisə rəhbərləri əsas fondların təzələnməsi problemini ön plana çəkirlər. Təhlil göstərir ki, “Azneftkimyamaş” SC-nin qız müəssisələrində universal avadanlığın aşınma səviyyəsi adətən 75%-i, standart avadanlıq üçün isə 90%-i ötür keçir. Buraya həmçinin əsas texnoloji avadanlığın ənənəvi aşınmasını və aşağı səmərəliliyini əlavə etmək lazımdır. Tədqiqatlardan aydın olur ki, əsas fondların yüklənməsi kifayət qədər aşağı kəmiyyətə malikdir. Boş dayanmış avadanlığın kifayət qədər böyük miqdarına malik olan çox böyük yüklənmiş sexlərin mövcudluğu böyük xərclərə gətirib çıxarır ki, bu da onların rəqabətqabiliyyətliyini və beləliklə də satışın həcmi və şirkətin dəyərini aşağı salır. Həm də onların yüklənməsini təmin etmək üçün heç bir imkan yoxdur. -

40 - Təhlil göstərir ki, səhmdar cəmiyyətdə faktiki olaraq avadanlığın 60%-ə qədər istifadə edilmir. Avadanlığın 30%-ə qədər isə bir növbədən aşağı, yalnız 5%-i ilk növbədə istifadə edilir. Həqiqətdə isə effektiv istehsal onunla xarakterizə olunur ki, bütün avadanlıq bir növbədən çox(adətən iki növbə) istifadə edilsin. Əgər layihə nəticəsində bir növbədən aşağı fəaliyyət göstərən avadanlığa malik istehsalın yaradılması planlaşdırılırsa, onda bu cür qərar tam səmərəsiz olmaqla analoji qərb müəssisəsi ilə müqayisədə uduzacaqdır. Odur ki, layihənin reallaşdırılması

nəticəsində həm istifadə olunan avadanlığın, həm də əsas fondların strukturu ciddi dəyişməlidir. Məsələn, bu zavodun restrukturizasiyası layihəsində 12 korpusdan yalnız ikisi istifadə olunur, qalan korpuslar isə dondurulmuş və istilik sistemindən ayrılmışdır. Müəssisədə və sahədə vəziyyətin mürəkkəbliyi, xarici şəraitin dəyişkənliyi restrukturizasiya variantlarının işlənməsi, texniki və maliyyə təhlili zəruriliyinə gətirib çıxarır. Ssenari yanaşması reallaşdırılarkən faktiki olaraq biznesin bütün tərəflərinə, bu müəssisənin iddialı olduğu fəaliyyət sferasının bütün tərəflərinə toxunmalıdır. Hesab edirik ki, “Azneftkimyamaş” SC-nin ekspert və mütəxəssisləri tərəfindən gələcək müəssisənin siması yaradılmalıdır ki, bunun üçün də əsas fondların strukturu, avadanlıq, kadr heyəti, onların ixtisaslaşması zəruridir və mövcud vəziyyətdən “ideal yekun nəticəyə keçidin” ssenari yanaşması təşkil olunmalıdır ki, bunun da layihənin reallaşdırılması ərzində nail olmaq lazımdır. Məhz bu baxımdan hər bir səviyyədə strateji idarəetmənin təşkili konsepsiyası işlənməlidir: tədarük, satış sistemi, xərclərin uçotu sistemi, sahə və sexlərin yenidən silahlanması variantları, istehsalın kooperasiyası səviyyəsinin seçimi, idarəetmə və s. Biznes sistemi kimi müəssisənin restrukturizasiyasına ayrıca ssenari yanaşması tətbiq olunmalıdır. Restrukturizasiyanın başlıca məqsədi zavodun rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsal edən gəlirli müəssisə olması üçün şəraitin yaradılması və şirkətin dəyərinin artımının təmin edilməsi sayılır. Əslində müəssisənin dəyəri(kapitalaşdırılması) direktorların böyük əksəriyyətinin iddia etdikləri kimi onun əsas fondları ilə deyil, müəssisənin məşğul etdiyi bazar sektoruna gətirdiyi mənfəətlə müəyyən edilir. Məsələn, ildə 10 mln. - 41 - dollar satış həcmində malik maşınqayırma müəssisəsi əsas fondların dəyərindən asılı olmayaraq 3-6 mln. dollardan çox olmayan həcmdə “kapitalaşdırmaya” malikdir. Müəssisənin əsas fəaliyyətinin göstərdiyimiz aspektləri bu və ya digər dərəcədə innovasiya prosesi çərçivəsində yerləşir. Bu, onların innovasiya strategiyasının işlənilib hazırlanmasına yönəldilmiş innovasiya injiniringi və menecmentin reinjiniringi obyektlər kimi nəzərdən keçirilməsinin məqsəduyğunluğunu şərtləndirir.

Milli innovasiya sistemi dedikdə, yeni bilik və texnologiyaların istehsalı və

yayılması prosesinin bütün iştirakçılarının məcmusu, habelə onlar arasında müvafiq proses zamanı təzahür edən münasibətlərin məcmusu başa düşülür. Milli innovasiya sisteminin əsaslandığı səbəb bazar iqtisadiyyatının bütün mənalarda tam təkmil olmamasıdır. Bu, həyata keçirilən iqtisadi fəaliyyətin səmərəsinin fəaliyyət göstərənə yetərli dərəcədə mənimsəyə bilməməsi, ya da iqtisadi fəaliyyətin səmərəsinin riskli olmasından qaynaqlanır. Eyni zamanda, bu, əksər hallarda xaricdən doğru texnologiyaların transfer edilməməsi və transfer formalarından irəli gəlir. Müvafiq proses, bir çox ölkələrdə olduğu kimi, respublikamızda da yeni texnologiyaların seçimi, yerli şəraitə uyğunlaşdırılması, idxal edilən texnologiyaların təmiri kimi işləri əhatə edir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu mərhələnin sonunda nail olunan texnoloji qabiliyyətlər yeni texnologiya, məhsul və istehsal sistemlərinin yaradılması üçün baza rolunu oynayır. Ona çatma bilmək üçün isə dövlətin kiçik və orta sahibkarlığa kömək göstərməsi zəruridir.

Dövlət innovasiya sahəsində prioritetlərini, öz siyasətinin məqsəd və prinsiplərini formalaşdırır. Bu zaman elmi-texniki və innovasiya siyasətini fərqləndirmək lazımdır. Birinci halda dövlət yeni elmi biliklərin əldə olunması, ikinci halda isə fərdi və ictimai tələbatları ödəyən innovasiyaların yaradılması və istifadəsi məqsədini güdür. Dövlət innovasiya siyasəti elm, texnika sahələrindəki dövlət orqanlarının fəaliyyət formalarını, istiqamətlərini, məqsədlərini, dövlətin innovasiya fəaliyyətinə olan münasibətini göstərən sosial-iqtisadi siyasətin əsas hissəsidir. Bu siyasət ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı və ictimai tələbatların tam ödənilməsi məqsədilə innovasiya fəaliyyətinin effektivliyini artıran tədbirlər toplusudur.

NƏTİCƏ

Innovasiya proqramının (innovasiya portfelinin) formalaşması innovasiya strategiyası məqsədlərinə yönəlməklə və ortamüddətli dövrün strateji vəzifələrini reallaşdırmaqla əsas real innovasiya layihələrinin innovasiya proqramı tərkibindən və ya əsas maliyyə alətləri qrupunun innovasiya portfeli tərkibindən seçməyin əsasında durur. Eyni zamanda, konkret qısamüddətli dövrlər baxımından innovasiya strategiyası məqsədlərin həyata keçirilməsinə yönəldilən ayrı-ayrı real innovasiya layihələrinin reallaşma müddətləri və həcmələri müəyyən edilir. Real innovasiya layihələrinin həyata keçirilməsinin və maliyyə alətlərindən ibarət innovasiya portfelinin restrukturizasiyasının operativ idarə edilməsi müəssisənin formalaşdırdığı innovasiya proqramına və innovasiya portfelinə yönəldilir və onun qısamüddətli dövrdə idarəedilməsi vəzifələri innovasiyanın ayrı-ayrı real obyektivləri və maliyyə alətləri üzrə operativ innovasiya qərarlarının işlənilib hazırlanmasını, zəruri hallarda isə müəssisənin investisiya proqramının (portfelinin) restrukturizasiyası haqqında qərarın hazırlanmasını nəzərdə tutur

Innovasiya fəaliyyətinin meydana çıxmasına təsərrüfat subyektlərinin idarəetmə sisteminin xarici mühit şəraitinin mürəkkəbləşməsinə doğru təkamül kimi baxmaq lazımdır. Innovasiyanın tətbiqinə rəğmən qərar qəbul edərkən xarici mühitin təhlili, resursların yerləşdirilməsi və korporativ strategiya kimi strateji amilləri nəzərə almaq lazımdır. Yeni texnologiyaların inkişafı strateji qərarların qəbul edilməsi prosesində aktual istiqamət sayılır. Belə ki, strategiyanın reallaşdırılması, bir qayda olaraq, müəssisənin fəaliyyətində dəyişikliklərə, məsələn, yeni məhsulların işlənməsinə və bazara çıxarılmasına və ya yeni texnologiyaların mənimsənilməsinə gətirib çıxarır. Lakin hər hansı dəyişikliklər innovasiyalar sayılır. Beləliklə, hazırda innovasiya layihələri müəssisənin perspektiv inkişaf istiqamətlərini müəyyən edir və bununla da müəssisənin innovasiya və strateji fəaliyyəti bazarın inkişafı ilə tam integrasiya olunur. Müəssisənin idarə olunması prosesində strateji və innovasiya menecmenti funksiyalarının ümumiləşdirilməsi əsasında və xarici bazar mühitinin, eləcə də məhsulun rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi üzrə bütün amillərin öz vaxtında

uçotu vasitəsilə dünya iqtisadiyyatının effektivliyin əldə olunmasına əsaslanan innovasiya tipli inkişafa keçid meylləri nəzərə alınmaqla innovasiya(idarəetmə) yönümlü idarəetmə statusunun yüksəldilməsi və onun funksional səviyyədən korporativ səviyyəyə keçirilməsi zəruridir. İqtisadi artım və inkişaf amili kimi yeni texnologiyaların rolunun gücləndirilməsi şəraitində innovasiya layihələrinin - 58 - reallaşdırılmasının stimullaşdırılması özəl funksional vəzifə deyil, ümumi strateji məqsəd olmalıdır. Son illər Azərbaycanda elmi-tədqiqatlarda və texniki işləmələrə məsrəflər xeyli azaldılmışdır. Bu zaman elmi-tədqiqatlara və işləmələrə mövcud dövlət xərcləri kommersiya cəhətdən perspektivli tətbiqi tədqiqatların ziyanına olaraq etibarlı fundamental tədqiqatlara daha böyük kömək siyasətin prioritet istiqamətlərinə uyğun olub-olmamasından asılı olmayaraq mövcud elmi-tədqiqat institutlarının subsidiyalaşdırılmasına yönəldilmişdir. Beləliklə, elmi-tədqiqat və təcrübi konstruktor işlərinin dövlət maliyyələşdirilməsi daha çox müvafiq nəticələrin alınmasına deyil, elmi-tədqiqat təşkilatlarının mövcud infrastrukturuna kömək göstərilməsinə yönəldilmişdir. Bütövlükdə, mikro səviyyədə ölkə və regional innovasiya strategiyalarının reallaşdırılmasını təmin edən müəssisə səviyyəsində innovasiya layihələrinin reallaşdırılmasının stimullaşdırılmasını fəallaşdıran innovasiya mexanizmləri sistemini aşağıdakı 5 qrupda təsəvvür etmək olar. 1.İşlənmə və tətbiq mexanizmləri; 2. Təşkilati mexanizmlər; 3. Maliyyələşdirmə mexanizmləri; 4. Texnoloji transfert mexanizmləri; 5. İntellektual mülkiyyətin müdafiəsi mexanizmləri.

Bazar şəraitində innovasiya layihələrinin reallaşdırılmasının stimullaşdırılması mexanizminin təkmilləşdirilməsi prosesində zəruri olan cəhət təkcə qəbul edilən idarəetmə qərarlarının optimallaşdırılması deyil, həm də bazar münasibətlərinin bütün iştirakçılarının fəaliyyətinin hüquqi təminatıdır. İnnovasiya layihələrinin reallaşdırılmasının stimullaşdırılması üzrə normativ-hüquqi bazanın islahatlaşdırılması innovasiya fəaliyyətinin inkişafı prosesində mövcud neqativ meylləri aradan qaldırmağa və cari və strateji məsələlərin effektiv həlli üçün zəruri şərait yaratmağa imkan verir. Hazırda normativ-hüquqi tənzimlənmə təsərrüfat

subyektlərinin inkişafını xeyli dərəcədə ləngidir və onların differensiasiyasının güclənməsinə kömək edir. Nəticədə toplanmış innovasiya potensialı bütövlükdə makroiqtisadi sistemdə zəruri rəqabət üstünlüklərini formalaşdırmağa imkan vermir.

Aparılan təhlillər bizə aşağıdakı nəticələri çıxarmağa imkan yaradır:

- İqtisadi artımın və innovasiya fəaliyyətinin qarşılıqlı əlaqəsi innovasiyanın tətbiqinin nəticələrinin ilə müəyyənləşir və XX əsrin son onilliyindən başlayaraq iqtisadi tsiklin nəticələri yeni informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının əmək məhsuldarlığının, iqtisadiyyatın ümumi səmərəliliyinin yüksəldilməsindəki müsbət təsiri də bu cəhəti təsdiqləyir;

- İnnovasiya fəaliyyətinin effektivliyi ayrı - ayrı innovasiya yönümlü tədbirlərin, makro və mikro səviyyədə hazırlanan innovasiya siyasətinin, müxtəlif innovasiya inkişafı proqramlarının, o cümlədən ümumölkə, regional, sahə və.s. proqramların uzlaşdırılmasını, bir - birini tamamlanmasını tələb edir. Belə uzlaşdırılmış fəaliyyətin təminatı isə MİS-in formalaşdırılması çərçivəsində mümkündür;

- MİS konsepsiyası elmi-texniki tərəqqinin iqtisadi rolunun öyrənilməsi sərhədlərindən kənara çıxır, iqtisadiyyatın institusional elementlərinin yeni texnologiyalarla birgə müasir proseslər və məhsulların hazırlanma və tətbiq edilməsində - inkişafın təmin edilməsində mühüm rol oynadığını deməyə imkan verir, iqtisad elmində yeni innovation paradigmanın formalaşdırır;

- Elmi - tədqiqat sferasındakı inkişaf meyillərinə baxmayaraq, hələlik ölkə elmi - tədqiqat sektoru respublikanın innovasiya inkişafını təmin etmək baxımından tam qənaətbəxş səviyyədə deyil və bu vəziyyəti maliyyə çatışmazlığı, elm - istehsal qarşılıqlı əlaqələrinin zəifliyi, elmi-tədqiqat sferasının idarəedilməsinin tam təkmil olmaması- o cümlədən elmi-tədqiqat sferasının fəaliyyətinin təşkilində proqram - məqsədli metoddan zəif istifadə şərtləndirib;

- İnnovasiya layihələrinin strateji idarə olunmasının inkişafı perspektivlərini nəzərə alaraq ölkəmizdə elmi-texniki potensialı ilə elmi və texniki nailiyyətlərin maliyyələşdirilməsi və kommersiyalaşdırılması həcmi arasındakı uyğunsuzluğun

aradan qaldırılması iqtisadi inkişafa müsbət təsir edə bilər. Bu mənada Azərbaycan Respublikasında vergilər, amortizasiya, gömrük və s. sistemlərində güzəştlər vasitəsilə innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasına zəruri ehtiyac duyulur;

- İnnovasiya inkişafında sahələrarası əlaqələrin optimallaşdırılmasında qabaqcıl ölkələrin təcrübəsindən istifadə etməklə milli texnoparkların, sənaye parklarının, regional innovasiya mərkəzlərinin yaradılması ölkə iqtisadiyyatının innovasiya inkişafının dinamizmini artırır;

- Ölkə iqtisadiyyatında elmi-tədqiqat sektorunun inkişafını təmin etmək üçün dövlət büdcəsindən elmə və elmi-tədqiqat və işləmələrə ayrılan vəsaitlərin həcmi artırılması yeni ideyaların, məhsulların, texnologiyaların işlənilib hazırlanmasını və real sektora tətbiqini genişləndirmiş olar;

- İEO-in təcrübəsindən istifadə etməklə, onlarla elmi-texniki sahədə əməkdaşlıq, yeni bilik və texnologiyaların mübadiləsi, lisenziyaların alqı-satqısı, xarici ölkələrdə kadr hazırlığının təşkili ölkəmizin elmi və texnoloji inkişafında əhəmiyyətli rol oynaya bilər;

- Elmtutumlu sahələrin inkişaf etdirilməsi, nanotexnologiya, biotexnologiya, mikroelektronika, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, gen mühəndisliyi və s. sahələrdə texnoloji inkişafın beynəlxalq təcrübəsinin öyrənilməsi və tətbiqi, bu sahələr üzrə kadrların hazırlanması ölkəmizdə perspektivdə həmin sahələrin inkişafına imkan yaradır;

- Beynəlxalq təcrübə əsasında innovasiya inkişafında fundamental və tətbiqi tədqiqatları həyata keçirən təşkilatların və elmtutumlu məhsulların istehsalını həyata keçirən iri korporasiyaların yaradılması rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalında əhəmiyyətli rol oynaya bilər;

- Yeni məhsulların işlənilib hazırlanması üzrə mərkəzlərin ayrılması, istehsal bölmələrində innovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan elmi-tədqiqat və təcrübi-konstruktor şöbələrinin, elmi mərkəzlərin, vençur fondların və innovasiya fəaliyyətini stimullaşdıran xüsusi fondların yaradılması, yeni məhsulların mənimsənilməsi üzrə

xüsusi sahə laboratoriyalarının yaradılması effektiv MİS formalaşdırmaq baxımından vacibdir;

- İnnovasiya proseslərinin dinamizmi yüksək keyfiyyətli korporativ idarəetmə standartlarının tətbiqini tələb edir və belə bir idarəetmə sisteminin tətbiqi isə Azərbaycan Respublikasında biznesin təşkilati - hüquqi təşkilinin təkmilləşdirilməsini - fiziki şəxs kimi sahibkarlıqla məşğul olan təsərrüfat subyektlərinin əksəriyyətinin tədricən hüquqi şəxsə çevrilməsini şərtləndirir.

ƏDƏBİYYAT SIYAHISI

1. İ. Əliyev. Moskva Dövlət Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutu (MDBMI) məzunlarının I Dünya Forumunda nitqi. Azərbaycan qəzeti. 2013. 13 aprel.
2. И.Əлийев. АР НК-нин 2009-жу илин доггуз айынын социал-игтисади инкишаф йекунларына щәср олунмуш ижласда нитг. Азәрбайжан гязети 2009. 25 нойабр.
3. Азәрбайжанын статистик эюстярижиляри Б.2014
4. Азәрбайжанын статистик эюстярижиляри Б.2013
5. R.Mehdiyev: XXI əsrdə Azərbaycan ideyası kreativ millət konteksində. I Fəsil
6. К.А.Şahbazov, М.Н.Мəmmədov, Н.С.Нəсənov «Menecment» Bakı -2005.
7. А.В.Аббасов «Biznesin əsasları», Bakı-2005.
8. Allahyar Muradov «Elmi-texniki potensial: Əsas inkişaf meylləri və problemləri» Bakı.
9. Ziyad Səmədzadə, «Çin Qlobal Dünya İqtisadiyyatında», Bakı-2009
10. Н.Л.Дружинин. «Япония: экономическое чудо», Питер-2003
11. <http://library.adau.edu.az>
12. Валента Ф. «Управление инновациями». М.: Прогресс, 1985.
13. Gülhüseyn Əhmədov «Kənd təsərrüfatında innovasiyaların tətbiqi istiqamətləri» Bakı-2005
14. Т. Ə. Quliyev «Menecmentin (idarəetmənin) əsasları», Bakı-2001 -2005
15. Аныпин В.М., Дагаев А.А. «Инновационный менеджмент», Дело, 2007
16. М.Атакиşiyev, Q.Süleymanov «İnnovasiya menecmenti», Bakı-2004.
17. www.science.az/az/?id=1757
18. Т.Г.Евдокимова, Г.А.Маховикова, N.F.Ефимова: «Инновационни менеджмент», Sankt-Peterburq - 2005
19. <http://tehsil.azerall.info/kitabxana/dt/dt12.php>
20. Швандар В.А., Горфинкель В.Я. (ред.) «Инновационный менеджмент», «Проспект», 2013 г.
21. www.stat.gov.az/source/industry/az/193.xls

22. Гончаренко Л.П. «Инновационная политика» Учебник/М.:КНОРУС, 2009
23. Vəliyev D.Ə. «Azərbaycanın global iqtisadiyyata integrasiyası» Bakı-2008
24. "AZƏRBAYCAN - 2020: GƏLƏCƏYƏ BAXIŞ" İNKİŞAF KONSEPSİYASI. 2012
25. Наджафов З.М. «Методы стимулирования инновационной деятельности в Азербайджане» Bakı: Elm, 2010, s. 8-13.
26. Qasimov F.H., Nəcəfov Z.M. İnnovasiyalar: yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri. Bakı: Elm, 2009, 416 s.
27. Мосовкин В.М., Раковская-Самойлова А.Х. «Меры Европейской инновационной политики и идентификация лучшей инновационной политики». Бизнесинформ № 3-4, 2005.
28. Шумпетер Й. (1911) "Теория экономического развития". М.: Прогресс, 1982, 341 стр.
29. "Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya"nın və Dövlət Proqramı"nın təsdiq edilməsi haqqında "Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. 4 may 2009-cu il, №255.
30. Янсен Ф. Эпоха инноваций. Пер. с англ.-М.: Инфра-М-М, 2002.
31. Очковская М.С. Формирование инновационной инфраструктуры в России (статья). // Финансовые проблемы РФ и пути их решения: теория и практика: Труды 6-й МНПК. - СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2005.
32. <http://az.wikipedia.org/wiki/İnnovasiya>
33. http://economy.az/az/13_innovations/index.php
34. Чубайс А. (2011) Инновационная экономика в России: что делать? Журнал "Вопросы Экономики", №1, с. 120-126
35. World development indicators-2012

SUMMARY

The dissertation is devoted to the preparing of the theoretical grounds and practical recommendations over the shaping and development of national innovation system in Azerbaijan. Bases of the economical essence of the innovation theory are analyzed in the dissertation, scheme of the innovation classification is analyzed and it has been prepared for Azerbaijan for the first time. Conception and projects of development program of the national innovation system of the Azerbaijan Republic have been offered in the work.

Dissertational work consists of introduction, three chapters, conclusions, the list of literature and appendix.

In the first chapter - basic concepts of the innovation system, forming the national innovation system and grounds of its conception, development tendency of the innovation in our state and the world, theoretical bases of innovate have been given.

In the second chapter of the dissertation - the analysis of the basic indicators of the scientific-technical potential of Azerbaijan has been given. The problem of role of the state of Azerbaijan in innovation development has been considered widely in this chapter.

In the third chapter - The development ways of science and innovation activity in Azerbaijan, stimulating methods of innovation activity, forming of the conceptual bases of the national innovation system and the project of its development program have been given.

РЕЗЮМЕ

Целью диссертации является разработка теоретических основ и комплекса практических рекомендаций по формированию и развитию национальной инновационной системы в Азербайджане. В диссертации была рассмотрена сущность основ инновационной теории экономики и проанализирована схема инновационной классификации. В работе предложен проект программы формирования и развития национальной инновационной системы Азербайджанской Республики.

Диссертация состоит из введения, 3 глав, выводов, списка использованных источников и приложений.

В первой главе даны основные понятия инновационной системы, основы формирования и концепции национальной инновационной системы, а также тенденция развития инновации в мировых странах и Республике в целом, теоретические основы инноватики.

Вторая глава диссертации посвящена анализу инновационной деятельности в Азербайджанской Республике. Здесь подробно рассмотрены основные показатели научно-технического потенциала и инновационной деятельности. Здесь также раскрывается оценка эффективности государственного регулирования инновационной деятельности в Азербайджанской Республике. На основе анализов современная состояния инновационного развития экономики страны оценена в целом удовлетворительным. Вместе с этим отмечено недостатки в управлении научным сектором, и недостаточные прочные взаимосвязи научного и реального сектора.и. т.д.

В третьей главе даны пути развития научной и инновационной деятельности в Азербайджанской Республике, методы стимулирования инновационной деятельности, проект программы формирования и развития концептуальных основ национальной инновационной системы.

İsmayilov Anar Mehdi oğlunun “Azərbaycanda innovasiya sistemlərinin inkişaf prioritetləri” adlı dissertasiya işinin

R E F E R A T I

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycanca innovasiya sahibkarlığı sahəsində tədbirləri həyata keçirərək, dövlət innovasiya sferası subyektlərinin fəaliyyətini genişləndirmək üçün şərait yaradır. Azərbaycanın bütün sənaye sahələrində dövlət bu sahənin böyük imkanlarından istifadə edərək digər sahələrin, o cümlədən də tikintinin sosial-iqtisadi sferasının inkişafının stimullaşdırılmasını təmin edir. Buna baxmayaraq innovasiya tipli inkişafda hələdə çatışmazlıqlar mövcuddur. Milli innovasiya sistemi layihəsinin hazırlanması və tətbiqinin gecikdirilməsi, bu sahədə xarici ölkələrin təcrübəsinin zəif mənimsənilməsi, müəssisə və şirkətlərin daha çox ənənəvi üsullarla işləməyə meyl göstərməsi, mövcud sahə üzrə mütəxəssislərin sayının kifayət qədər olmaması, ÜDM-də innovasiya tipli məhsulların payının aşağı, neft sektorunun daha yüksək olması, elmi-tədqiqat və işləmələrə vəsaitlərin az yönəldilməsi, universitetlərdə innovativ texnologiyaların tətbiqinin aşağı səviyyədə olması, innovasiyaların tətbiqi üzrə tədqiqat və işləmələrin aşağı səviyyədə olması və bu gün bu fəaliyyətin əsasən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası tərəfindən aparılması, maliyyələşdirmə mexanizminin aşağı səviyyədə olması, mövcud sahə üzrə mövcud qanunvericilik bazasının zəif olması və s kimi amillər bu çatışmazlıqları göstərir.

Formalaşan sosial-iqtisadi inkişafa yüksək qiymət verməklə yanaşı, onu da qeyd etmək vacibdir ki, respublikamız innovasiya fəaliyyətinin təşkili və inkişafı sahəsində bir çox ölkələrin müvafiq səviyyəsindən əsaslı şəkildə aşağıdır. Qeyd olunmalıdır ki, müasir mərhələdə ölkələrin uzunmüddətli sosial-iqtisadi inkişafı əvvəlki tarixi mərhələlərlə müqayisədə daha əhəmiyyətli dərəcədə elmi-texniki tərəqqinin özünün dinamikası ilə müəyyənləşir. Hazırda inkişaf etmiş ölkələrin ixracının əhəmiyyətli

hissəsini 20% və bəzən daha çoxunu elmtutumlu yüksək texnoloji məhsullar tutur və müasir yeni növ iqtisadiyyat ona qədər olan aqrar və sənaye iqtisadiyyatından fərqlənir. Bu gün inkişaf etmiş ölkələrdə məhz bilik istehsalı iqtisadi artımın əsas mənbəyidir.

Son illər dövlət büdcəsindən elmin inkişafına ayrılan vəsaitin həcmi artsa da, onun ÜDM-dəki payı 0,2 %-dir ki, bu da inkişaf etmiş ölkələrin eyni adlı göstəricisindən 10 dəfə aşağıdır. Ölkəmizə gətirilən məhsulların sayı ixrac edilən məhsulların sayında 3 dəfə çoxdur. İxrac edilən məhsulların 95%-ə yaxını xam neft, təbii qaz, neft məhsulları, az sayda kənd təsərrüfatı məhsulları təşkil edir. Ölkəmizdə sənaye sahələrinin mövcud texniki-texnoloji durumu yüksək keyfiyyətli məhsul istehsal etməyə imkan vermir. Hələ ki, beynəlxalq standartlar emal sənayesi müəssisələrində özünə tam yer tapa bilmir. Azərbaycanın iqtisadi inkişafının müasir mərhələsində innovasiya fəaliyyətini həyata keçirən və ya həvəsləndirən amillərdən biri investisiya təminatıdır. Bununla əlaqədar bazar iqtisadiyyatlı ölkələrin iş təcrübəsinin öyrənilib milli iqtisadiyyatın xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla iqtisadi fəaliyyət sahələrində tətbiqi vacibdir.

Bütün bu faktlar respublikamızda Milli İnnovasiya Sisteminin formalaşması və inkişafını, bütün iqtisadi fəaliyyət sahələrində sistemli şəkildə nəzəri-metodoloji və əməli səpkidə əlavə tədqiqini, elmi cəhətdən əsaslandırılmış tövsiyələrin işlənilib hazırlanmasını təkidlə tələb edir.

Azərbaycanın inkişaf etmiş ölkələrdən elmi-texniki geriliyini aradan qaldırmaq və onun tam tərəfdaş kimi global innovasiya mühitinə daxil olması milli innovasiya sisteminin tezliklə formalaşmasından çox asılıdır. Bununla əlaqədar müvafiq inkişaf proqramını işlənilməsi bir çox problemlərin konstruktiv həllini, idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi üçün zəruri olan təsirli, səmərəli innovasiya sistemi nəzəriyyəsinin işlənilməsinin vacibliyini ön plana çəkir. Ölkə iqtisadiyyatının innovasiya inkişafı xəttinin düzgün müəyyənləşməsi həm də innovasiya inkişafının xarici təcrübələrinin çox ətraflı öyrənilməsini, bu təcrübələrin Azərbaycan Respublikasında tətbiqi imkanlarının araşdırılmasını tələb edir. Ümumiyyətlə,

iqtisadiyyatın davamlı və dinamik inkişafı innovasiya proseslərinin effektivliyindən birbaşa asılıdır və bu proseslərin effektivliyi isə məqsədyönlü idarəetməni tələb edir. Belə bir idarəetmə isə ayrı-ayrı innovasiya yönümlü tədbirlərin, makro və mikro səviyyədə hazırlanan və reallaşdırılan innovasiya siyasətinin ən müxtəlif komponentlərinin uzlaşdırılmasını, birbirini tamamlamasını, bir sözlə, sistemli yanaşmanı zərurətə çevirir. Buna görə də Milli innovasiya Sisteminin (MİS) formalaşması innovasiya inkişafının ən zəruri mexanizmi hesab edilməlidir və bu zərurət MİS-lərin çevik formalaşması üçün ən müxtəlif səviyyələrdə müvafiq tədqiqatların aparılmasını tələb edir. Buna görə də dissertasiyanın mövzusu aktualdır.

Tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi innovasiya inkişafının və MİS-lərin formalaşmasının əsas xəttlərini müəyyənləşdirməkdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün araşdırmanın vəzifələri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir:

- İnnovasiya anlayışı və innovasiya inkişafına aid nəzəri baxışların təhlilini aparmaq və bu təhlillərlə innovasiya inkişafının nəzəri əsaslarını araşdırmaq;

- MİS-in nəzəri əsaslarını öyrənmək, MİS-lərin iqtisadi inkişafdakı rolunu aydınlaşdırmaq;

- Azərbaycan Respublikasında innovasiya inkişafı vəziyyətini dəyərləndirmək;

- Azərbaycan Respublikasında innovasiya inkişafına dövlət dəstəyi səviyyəsində dəyərləndirmək;

- MİS-lərin formalaşması və effektivliyi üçün zəruri olan makro iqtisadi tədbirlər dəstini müəyyənləşdirmək;

- Korporativ sektorun innovasiya inkişafındakı rolunu açıqlamaq və korporativ innovasiya inkişafı sistemlərinin formalaşmasının əsas istiqamətlərini aşkarlamaq;

- İnnovasiya inkişafının xarici təcrübələrinin Azərbaycan Respublikasında tətbiqi imkanlarını araşdırılması.

Dissertasiyanın obyektı. Araşdırma obyektı milli innovasiya sistemləridir.

Tədqiqat işinin predmeti. Azərbaycan Respublikasında milli innovasiya sistemlərinin formalaşması üzrə nəzəri- metodoloji və əməli aspektləridir.

Tədqiqat işinin informasiya bazası: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin problemlə bağlı fərman və sərəncamları, Azərbaycanın qanunvericilik və icra orqanlarının qərarları və normativ sənədləri, respublikamızın və inkişaf etmiş ölkələrin milli innovasiya sistemləri konsepsiyası, innovatika nəzəriyyəsi təşkil edir.

Tədqiqat işinin yenilikləri aşağıdakılar hesab edilə bilər:

-Ölkələrin uzunmüddətli sosial-iqtisadi tərəqqisinin daha əhəmiyyətli dərəcədə innovasiya inkişafının dinamikası ilə müəyyənləşməsinin əsaslandırılmasına cəhd edilmişdir;

- İnnovasiya nəzəriyyəsinin əsas kateqoriyalarının iqtisadi mahiyyəti təhlili əsasında innovasiya fəaliyyətinin iqtisadi motivlərinin həyata keçirilməsinin obyektivliyi və səmərəliliyi təyin edilmişdir;

-Azərbaycan Respublikasının milli innovasiya sisteminin konseptual nəzəri əsaslarının işlənməsinə cəhd edilmişdir;

- İnnovasiya inkişafının effektiv xarici təcrübələrinin sosial-iqtisadi tərəqqiyə cəhd edən hər bir ölkədə tətbiqinin səmərəliliyinin əsaslandırılmasına təşəbbüs göstərilmişdir;

- İnnovasiya inkişafının xarici təcrübələrinin müxtəlif ölkələrdə tətbiqinin səmərəliliyinin bu təcrübələrin əsaslı öyrənilməsi ilə hazırlanan tədbirlərlə reallaşmasının mümkünlüyü iddia edilmişdir;

- İnnovasiya fəaliyyətinin səmərəli təşkili və inkişafı üçün informasiya təminat sisteminin yaradılma zərurəti əsaslandırılmışdır;

- İnnovasiya proseslərinin maliyyələşməsi şərtlərinin optimallaşdırılması üzrə təkliflər işlənmiş və iddia edilmişdir ki, innovasiya inkişafının dinamizminə nail olmaq üçün ETT-yə dövlət büdcə ayırmalarının kəskin artımı, elmi - tədqiqat sektorunun maliyyələşməsində özəl sektorun iştirakının gücləndirilməsi, fəal dövlət dəstəyi ilə vençur fondların formalaşdırılması zəruridir;

-Azərbaycanın innovasiya sisteminin dolğunlaşması və effektivliyinin yüksəldilməsi üçün texnoparkların, biznes inkubatorların şəbəkəsinin genişlənməsi, ucuz kredit, güzəştli vergi, sürətli amortizasiya rıçaqlarından daha əhatəli istifadə

müasir konseptual istiqamətlər kimi təklif edilmiş və onun həyata keçirilməsində dövlətin rolu, dövlət - sahibkarlıq əməkdaşlığı əsaslandırılmışdır;

-MİS-lərin formalaşması və effektiv fəaliyyətində korporativ idarəetmənin keyfiyyətinin əhəmiyyətli rola malik olduğu əsaslandırılmış və innovasiya yönümlü menecementin əsas istiqamətlərinin müəyyənələşməsinə təşəbbüs göstərilmişdir.

Buraxılış işi Giriş, 3 fəsil, nəticə və təkliflər, ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Sonda aşağıdakı nəticə və təkliflər verilmişdir:

İnnovasiya proqramının (innovasiya portfelinin) formalaşması innovasiya strategiyası məqsədlərinə yönəlməklə və ortamüddətli dövrün strateji vəzifələrini reallaşdırmaqla əsas real innovasiya layihələrinin innovasiya proqramı tərkibindən və ya əsas maliyyə alətləri qrupunun innovasiya portfeli tərkibindən seçməyin əsasında durur. Eyni zamanda, konkret qısamüddətli dövrlər baxımından innovasiya strategiyası məqsədlərin həyata keçirilməsinə yönəldilən ayrı-ayrı real innovasiya layihələrinin reallaşma müddətləri və həcmələri müəyyən edilir. Real innovasiya layihələrinin həyata keçirilməsinin və maliyyə alətlərindən ibarət innovasiya portfelinin restrukturizasiyasının operativ idarə edilməsi müəssisənin formalaşdırdığı innovasiya proqramına və innovasiya portfelinə yönəldilir və onun qısamüddətli dövrdə idarə edilməsi vəzifələri innovasiyanın ayrı-ayrı real obyektləri və maliyyə alətləri üzrə operativ innovasiya qərarlarının işlənilib hazırlanmasını, zəruri hallarda isə müəssisənin investisiya proqramının (portfelinin) restrukturizasiyası haqqında qərarın hazırlanmasını nəzərdə tutur

İnnovasiya fəaliyyətinin meydana çıxmasına təsərrüfat subyektlərinin idarəetmə sisteminin xarici mühit şəraitinin mürəkkəbləşməsinə doğru təkamül kimi baxmaq lazımdır. Innovasiyanın tətbiqinə rəğmən qərar qəbul edərkən xarici mühitin təhlili, resursların yerləşdirilməsi və korporativ strategiya kimi strateji amilləri nəzərə almaq lazımdır. Yeni texnologiyaların inkişafı strateji qərarların qəbul edilməsi prosesində aktual istiqamət sayılır. Belə ki, strategiyanın reallaşdırılması, bir qayda olaraq, müəssisənin fəaliyyətində dəyişikliklərə, məsələn, yeni məhsulların işlənməsinə və bazara çıxarılmasına və ya yeni texnologiyaların mənimsənilməsinə gətirib çıxarır.

Lakin hər hansı dəyişikliklər innovasiyalar sayılır. Beləliklə, hazırda innovasiya layihələri müəssisənin perspektiv inkişaf istiqamətlərini müəyyən edir və bununla da müəssisənin innovasiya və strateji fəaliyyəti bazarın inkişafı ilə tam integrasiya olunur. Müəssisənin idarə olunması prosesində strateji və innovasiya menecmenti funksiyalarının ümumiləşdirilməsi əsasında və xarici bazar mühitinin, eləcə də məhsulun rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi üzrə bütün amillərin öz vaxtında uçuotu vasitəsilə dünya iqtisadiyyatının effektivliyin əldə olunmasına əsaslanan innovasiya tipli inkişafa keçid meylləri nəzərə alınmaqla innovasiya(idarəetmə) yönümlü idarəetmə statusunun yüksəldilməsi və onun funksional səviyyədən korporativ səviyyəyə keçirilməsi zəruridir. İqtisadi artım və inkişaf amili kimi yeni texnologiyaların rolunun gücləndirilməsi şəraitində innovasiya layihələrinin - 58 - reallaşdırılmasının stimullaşdırılması özəl funksional vəzifə deyil, ümumi strateji məqsəd olmalıdır. Son illər Azərbaycanda elmi-tədqiqatlarda və texniki işləmələrə məsrəflər xeyli azaldılmışdır. Bu zaman elmi-tədqiqatlara və işləmələrə mövcud dövlət xərcləri kommersiya cəhətdən perspektivli tətbiqi tədqiqatların ziyanına olaraq etibarlı fundamental tədqiqatlara daha böyük kömək siyasətin prioritet istiqamətlərinə uyğun olub-olmamasından asılı olmayaraq mövcud elmi-tədqiqat institutlarının subsidiyalaşdırılmasına yönəldilmişdir. Beləliklə, elmi-tədqiqat və təcrübi konstruktor işlərinin dövlət maliyyələşdirilməsi daha çox müvafiq nəticələrin alınmasına deyil, elmi-tədqiqat təşkilatlarının mövcud infrastrukturuna kömək göstərilməsinə yönəldilmişdir. Bütövlükdə, mikro səviyyədə ölkə və regional innovasiya strategiyalarının reallaşdırılmasını təmin edən müəssisə səviyyəsində innovasiya layihələrinin reallaşdırılmasının stimullaşdırılmasını fəallaşdıran innovasiya mexanizmləri sistemini aşağıdakı 5 qrupda təsəvvür etmək olar. 1. İşlənmə və tətbiq mexanizmləri; 2. Təşkilati mexanizmlər; 3. Maliyyələşdirmə mexanizmləri; 4. Texnoloji transfert mexanizmləri; 5. İntellektual mülkiyyətin müdafiəsi mexanizmləri.

Bazar şəraitində innovasiya layihələrinin reallaşdırılmasının stimullaşdırılması mexanizminin təkmilləşdirilməsi prosesində zəruri olan cəhət təkcə qəbul edilən

idarəetmə qərarlarının optimallaşdırılması deyil, həm də bazar münasibətlərinin bütün iştirakçılarının fəaliyyətinin hüquqi təminatıdır. İnnovasiya layihələrinin reallaşdırılmasının stimullaşdırılması üzrə normativ-hüquqi bazanın islahatlaşdırılması innovasiya fəaliyyətinin inkişafı prosesində mövcud neqativ meylləri aradan qaldırmağa və cari və strateji məsələlərin effektiv həlli üçün zəruri şərait yaratmağa imkan verir. Hazırda normativ-hüquqi tənzimlənmə təsərrüfat subyektlərinin inkişafını xeyli dərəcədə ləngidir və onların differensiasiyasının güclənməsinə kömək edir. Nəticədə toplanmış innovasiya potensialı bütövlükdə makroiqtisadi sistemdə zəruri rəqabət üstünlüklərini formalaşdırmağa imkan vermir.

Aparılan təhlillər bizə aşağıdakı nəticələri çıxarmağa imkan yaradır:

- İqtisadi artımın və innovasiya fəaliyyətinin qarşılıqlı əlaqəsi innovasiyanın tətbiqinin nəticələrinin ilə müəyyənləşir və XX əsrin son onilliyindən başlayaraq iqtisadi tsiklin nəticələri yeni informasiya-komunikasiya texnologiyalarının əmək məhsuldarlığının, iqtisadiyyatın ümumi səmərəliliyinin yüksəldilməsindəki müsbət təsiri də bu cəhəti təsdiqləyir;

- İnnovasiya fəaliyyətinin effektivliyi ayrı - ayrı innovasiya yönümlü tədbirlərin, makro və mikro səviyyədə hazırlanan innovasiya siyasətinin, müxtəlif innovasiya inkişafı proqramlarının, o cümlədən ümümölkə, regional, sahə və.s. proqramların uzlaşdırılmasını, bir - birini tamamlanmasını tələb edir. Belə uzlaşdırılmış fəaliyyətin təminatı isə MİS-in formalaşdırılması çərçivəsində mümkündür;

- MİS konsepsiyası elmi-texniki tərəqqinin iqtisadi rolunun öyrənilməsi sərhədlərindən kənara çıxır, iqtisadiyyatın institusional elementlərinin yeni texnologiyalarla birgə müasir proseslər və məhsulların hazırlanma və tətbiq edilməsində - inkişafın təmin edilməsində mühüm rol oynadığını deməyə imkan verir, iqtisad elmində yeni innovation paradigmanın formalaşdırır;

- Elmi - tədqiqat sferasındakı inkişaf meyllərinə baxmayaraq, hələlik ölkə elmi - tədqiqat sektoru respublikanın innovasiya inkişafını təmin etmək baxımından tam qənaətbəxş səviyyədə deyil və bu vəziyyəti maliyyə çatışmazlığı, elm - istehsal

qarşılıqlı əlaqələrinin zəifliyi, elmi-tədqiqat sferasının idarəedilməsinin tam təkmil olmaması- ocümlədən elmi-tədqiqat sferasının fəaliyyətinin təşkilində proqram - məqsədli metoddan zəif istifadə şərtləndirib;

- İnnovasiya layihələrinin strateji idarə olunmasının inkişafı perspektivlərini nəzərə alaraq ölkəmizdə elmi-texniki potensialı ilə elmi və texniki nailiyyətlərin maliyyələşdirilməsi və kommersiyalaşdırılması həcmi arasındakı uyğunsuzluğun aradan qaldırılması iqtisadi inkişafa müsbət təsir edə bilər. Bu mənada Azərbaycan Respublikasında vergilər, amortizasiya, gömrük və s. sistemlərində güzəştlər vasitəsilə innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasına zəruri ehtiyac duyulur;

- İnnovasiya inkişafında sahələrarası əlaqələrin optimallaşdırılmasında qabaqcıl ölkələrin təcrübəsindən istifadə etməklə milli texnoparkların, sənaye parklarının, regional innovasiya mərkəzlərinin yaradılması ölkə iqtisadiyyatının innovasiya inkişafının dinamizmini artırır;

- Ölkə iqtisadiyyatında elmi-tədqiqat sektorunun inkişafını təmin etmək üçün dövlət büdcəsindən elmə və elmi-tədqiqat və işləmələrə ayrılan vəsaitlərin həcmi artırılması yeni ideyaların, məhsulların, texnologiyaların işlənilib hazırlanmasını və real sektora tətbiqini genişləndirmiş olar;

- İEÖ-in təcrübəsindən istifadə etməklə, onlarla elmi-texniki sahədə əməkdaşlıq, yeni bilik və texnologiyaların mübadiləsi, lisenziyaların alqı-satqısı, xarici ölkələrdə kadr hazırlığının təşkili ölkəmizin elmi və texnoloji inkişafında əhəmiyyətli rol oynaya bilər;

- Elmtutumlu sahələrin inkişaf etdirilməsi, nanotexnologiya, biotexnologiya, mikroelektronika, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, gen mühəndisliyi və s. sahələrdə texnoloji inkişafın beynəlxalq təcrübəsinin öyrənilməsi və tətbiqi, bu sahələr üzrə kadrların hazırlanması ölkəmizdə prespektivdə həmin sahələrin inkişafına imkan yaradır;

- Beynəlxalq təcrübə əsasında innovasiya inkişafında fundamental və tətbiqi tədqiqatları həyata keçirən təşkilatların və elmtutumlu məhsulların istehsalını həyata

keçirən iri korporasiyaların yaradılması rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalında əhəmiyyətli rol oynaya bilər;

- Yeni məhsulların işlənilib hazırlanması üzrə mərkəzlərin ayrılması, istehsal bölmələrində innovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor şöbələrinin, elmi mərkəzlərin, ventur fondların və innovasiya fəaliyyətini stimullaşdıran xüsusi fondların yaradılması, yeni məhsulların mənimsənilməsi üzrə xüsusi sahə laboratoriyalarının yaradılması effektiv MİS formalaşdırmaq baxımından vacibdir;

- İnnovasiya proseslərinin dinamizmi yüksək keyfiyyətli korporativ idarəetmə standartlarının tətbiqini tələb edir və belə bir idarəetmə sisteminin tətbiqi isə Azərbaycan Respublikasında biznesin təşkilatı - hüquqi təşkilinin təkmilləşdirilməsini - fiziki şəxs kimi sahibkarlıqla məşğul olan təsərrüfat subyektlərinin əksəriyyətinin tədricən hüquqi şəxsə çevrilməsini şərtləndirir.

